

03

Kurt Henrik Dalmo

Forsvarsstillinger i Lyngen-området

Bakgrunn og beslutning om bygging 1950–1981

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER

KONGENS GATE 4, 0152 OSLO, NORGE

Institutt for forsvarsstudier (IFS) er en del av Forsvares høyskole (FHS). Som faglig uavhengig høyskole utøver FHS sin virksomhet i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, pedagogiske og etiske prinsipper (jf. Lov om universiteter og høyskoler § 1-5).

Direktør: Professor Sven G. Holtsmark

Oslo Files on Defence and Security tar sikte på å være et fleksibelt forum for studier innenfor instituttets arbeidsområder. Alle synspunkter, vurderinger og konklusjoner som fremkommer i denne publikasjonen, står for forfatteren(e)s egen regning.

Redaktør: Anna Therese Klingstedt

NORWEGIAN INSTITUTE FOR DEFENCE STUDIES (IFS)

KONGENS GATE 4, 0152 OSLO, NORWAY

The Norwegian Institute for Defence Studies (IFS) is a part of the Norwegian Defence University College (FHS). As an independent university college, FHS conducts its professional activities in accordance with recognised scientific, pedagogical and ethical principles (pursuant to the Act pertaining to Universities and University Colleges, section 1-5).

Director: Professor Sven G. Holtsmark

Oslo Files on Defence and Security aims to provide a flexible forum for studies within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. All views, assessments and conclusions which appear in this publication are the author's own.

Editor: Anna Therese Klingstedt

Kurt Henrik Dalmo

Forsvarsstillinger i Lyngen-området

Bakgrunn og beslutning om bygging 1950-1981

FORFATTEREN

Kurt Henrik Dalmo har master i historie fra Universitetet i Tromsø, hvor han skrev oppgaven *En norsk Maginotlinje? Forsvarets utbygging av permanente stillinger i Lyngenområdet med vekt på Frøy-stillingene*. Dalmo har også jobbet en tid i Forsvaret hvor han blant annet er utdannet ved Krigsskolen og har tjenestegjort som operasjonsoffiser ved Artilleribataljonen.

ENGLISH SUMMARY

In this study Kurt Henrik Dalmo investigates the reasons why the Armed Forces decided in the early 1980s to build permanent defensive positions in the Lyngen area. These strongholds came to be known colloquially as the Freia positions or Freia line.

The area around Lyngen had been of military interest even before World War II. In 1944 and '45 German forces had constructed a defence line in the area. In the early 1950s there was a plan for the Norwegian Armed Forces to upgrade and extend the Lyngen fortress, but the plan was later shelved. In the period between 1950 and 1980, a few permanent positions were put in place though not primarily because of a systematic design.

Dalmo discusses what prompted the Norwegian authorities in the late 1970s to decide to build the positions all the same. He also asks whether the initiative can be linked to specific events or individuals, and whether they might help explain why the decision was taken at that particular point in time.

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER Norwegian Institute for Defence Studies

ISSN 1504-6753

© Norwegian Institute for Defence Studies info@ifs.mil.no – ifs.forsvaret.no

INNHOOLD

INNLEDNING	5
SIKKERHETSPOLITIKK OG MILITÆRSTRATEGI	9
NORSK SIKKERHETSPOLITIKK 1945–1980	9
TRUSSELVURDERINGER	13
DOKTRINE	20
OPERATIVE PLANER	21
LYNGEN-OMRÅDET I DE NORSKE FORSVARSPLANENE	28
OPPSUMMERING AV BAKGRUNNEN FOR BESLUTNINGEN	32
FRØY-BESLUTNINGEN	33
BAKGRUNNEN FOR UTREDNINGEN	33
HENSIKTEN MED STILLINGENE	36
VALG AV LYNGEN-OMRÅDET	43
TIDSPUNKTET	47
UTSYN OG OPPSUMMERING	51
HVA BLE GJORT FRA 1981?	51
EN NORSK MAGINOTLINJE?	53
KONKLUSJON	55
NOTER	59
LITTERATURLISTE	61

Innledning

Under tilbaketrekningen i nord høsten 1944 etablerte tyskerne en forsvarslinje i Lyngen i Troms. Sju år senere, i en av de mest spente periodene under den kalde krigen, besluttet norske myndigheter å bygge en Lyngen-festning med flere fort i området, men planene ble skrinlagt i 1954. I perioden 1949 til inn på 1970-tallet ble det likevel anlagt en del sperrestillinger i området, men de var enkle konstruksjoner og ikke beregnet til å gi hverandre gjensidig støtte (Gjeseth 2011b).

Mot slutten av 1970-tallet ble spørsmålet igjen aktuelt, og i 1981 godkjente Stortinget Forsvarets planer om en utbygging av mer permanente forsvarsstillinger i Troms. Stillingene som ble anlagt fra grensen mot Finland og Sverige til norskekysten gikk under kodenavnet Frøy og er deretter blitt hetende Frøy-stillingene, eller Frøy-linja.

Særlig i media fremstilles Frøy-stillingene, beliggende fra treiksrøysa mellom Norge, Sverige og Finland ned til Storfjorden, som området hvor et angrep fra Sovjetunionen skulle stanses (Rapp 2011; Olsen 2011; Nilsen 2011). Videre blir stillingene tidvis beskrevet i ordelag som får en til å tenke på foreldede festningsanlegg à la Maginotlinjen, med sine fort og underjordiske jernbaner. Den franske forvarslinjen ble aldri brukt, fordi de tyske styrkene enkelt gikk utenom i mai 1940. Var det meningen at Frøy-stillingene skulle bli en norsk versjon med fort og store underjordiske anlegg? Lyngen-området var viktig i de operative planene for forsvaret av Nord-Norge gjennom hele den kalde krigen. Terrenget i Lyngen-området var godt egnet til å stanse en fiende som rykket frem gjennom Finnmark og/eller Finskekilen. Likevel kom en beslutning om å bygge ut faste stillinger først i 1981.¹

Det er knyttet mange spørsmål til prosjektet og valg av tidspunkt for utbygging: For det første, hvorfor ble det iverksatt en utredning om hvilke muligheter det var for å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger? Planene om en Lyngen festning ble jo skrinlagt allerede på 1950-tallet.

For det andre, hva var hensikten med å bygge disse stillingene? De som tok initiativet til utbygging hadde et formål med prosjektet og overveide ulike militærfaglige, teknolo-

giske og sikkerhetspolitiske faktorer, deriblant geografien. Hvorfor valgte de å bygge ut i nettopp Lyngen-området?

Sist, men ikke minst, beslutningen ble tatt i en periode da den kalde krigen viste tydelige tegn på å bli kaldere, og ikke lenge etter at Sovjetunionen gikk inn i Afghanistan, selv om utredningene for en mulig utbygging begynte før Sovjetunionens engasjement. Hvorfor kom beslutningen nettopp i 1981?

Det er forsket lite på selve utbyggingen. En mulig årsak til dette kan være at det frem til nå har vært begrenset med kildemateriale om selve utbyggingen. Materialet har vært gradert og dermed vanskelig å få innsyn i.

Likevel er det noe forskning som omtaler Lyngen festning og/eller Frøy-stillingene og gir flere ulike forklaringer på motivet for utbyggingen:

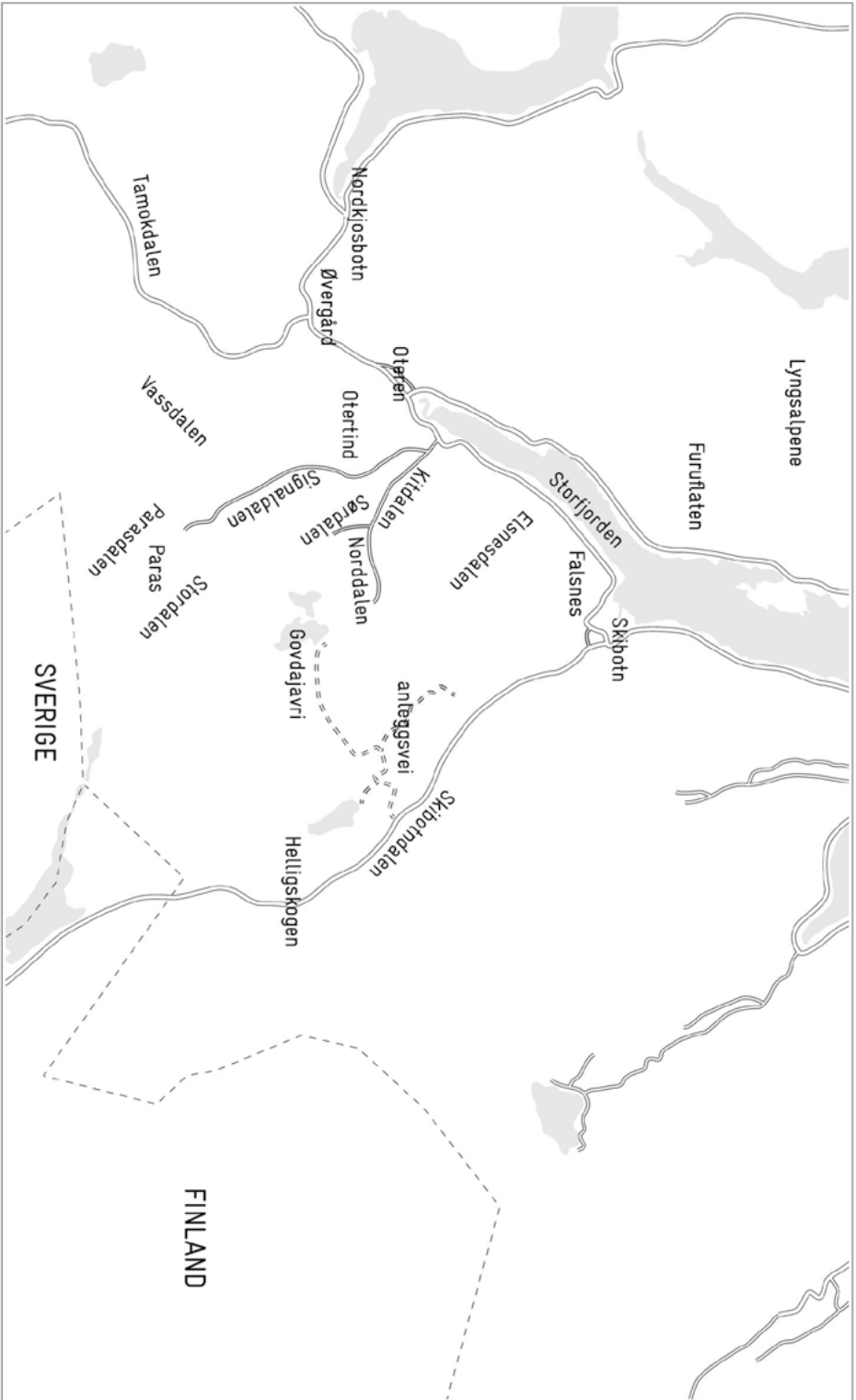
- Øke muligheten til å holde et bestemt terreng lengre.
- Gi nødvendig beskyttelse av avdelingene som skulle forsvare området.
- Kompensere på forhånd for de begrensede mulighetene en hadde til å bygge ut stillinger etter at en eventuell krig var brutt ut.
- Kompensere for svakheter i kvaliteten til Hæren.
- Kraftutbygging og utbygging av anleggsveier i området forringet forsvarsevnen. Stillingene skulle gjøre det vanskeligere for fienden å forflytte mekaniserte avdelinger på disse veiene.
- En spesialtilpasset styrke skulle bemanne anlegget og dermed frigjøre feltavdelinger til bevegelig strid.
- Øke holdetiden, altså oppholde fienden lenge nok til å sikre mobilisering og overføring av nasjonale styrker.

Disse forklaringene har jeg valgt å sortere i tre kategorier, som jeg kommer til å henvise til videre:

1. Holdetid.
2. Kvaliteten på Hæren.
3. Frigjøre avdelinger.

I kapittel 2 beskriver jeg konteksten rundt utbyggingen og innholdet i tidens doktrine. I kapittel 3 diskuterer jeg hva vi vet om bakgrunnen for beslutningen i 1981. Uten å gå nærmere inn på prosessen, viser jeg i kapittel 4 hva som ble gjort etter beslutningen om å gjennomføre en utbygging. Til slutt ser jeg på om dette var en norsk Maginotlinje og svarer på hvorfor den ble bygget akkurat i Lyngen i de siste årene av den kalde krigen.

Min definisjon av Lyngen-området er avgrenset til Skibotndalen i øst, riksgrensen mot Finland og Sverige i sør, vestsiden av Storfjorden i nord og Øvergård i vest. Det var i dette området mesteparten av utbyggingene fant sted.

FIGUR 1. Lynggenområdet. Merkingen == markerer anleggsvei.

Sikkerhetspolitikk og militærstrategi

Innledningsvis i dette kapittelet beskriver jeg den sikkerhetspolitiske bakgrunnen for beslutningen om å gjennomføre en utbygging. Den finner vi helt tilbake i de første etterkrigsårene, men hovedvekten blir lagt på to perioder: Den første er mellom 1945 og 1955, hvor grunnlaget for den kalde krigen ble lagt. Den andre er perioden på 1970-tallet, som var den samtidige konteksten for beslutningen. Deretter går jeg inn på de militære trusselvurderingene og hvordan de endret seg fra etter annen verdenskrig og frem til rundt 1980. Videre skriver jeg om Forsvarets, og da spesielt Hærens, doktrine i perioden, før jeg ser på de operative planene for Forsvaret. Mer konkret tar jeg for meg selve planverket, beredskap, mobilisering og allierte forsterkninger. Avslutningsvis vurderer jeg hvilken betydning Lyngen-området hadde for forsvarsplanlegging før, under og etter annen verdenskrig.

NORSK SIKKERHETSPOLITIKK 1945–1980

Den norske sikkerhetspolitiske tenkningen like etter annen verdenskrig var preget av antagelsen om at hvis det ble en ny stormaktskrig, ville Norge bli involvert (Tamnes 1985, 223). Hovedgrunnen var Skandinavias geostrategiske betydning. For det første grenser regionen mot Kolahalvøya. Der ble den russiske Nordishavsflåten etablert allerede i 1915, og fra midten av 1950-tallet utviklet Kolahalvøya seg til ett nøkkelområde for Sovjetunionens strategiske kjernefysiske slagkraft. For det andre vender Skandinavias vestkyst mot Norskehavet og Nord-Atlanteren, med de viktige forsyningsrutene som knytter USA og Europa sammen. For det tredje var regionen under den kalde krigen en taktisk flanke til et eventuelt europeisk-kontinentalt krigsteater. Til slutt ligger deler av Skandinavia plassert i den korteste aksene mellom det kontinentale USA og hjertet av den gang Sovjet, og var aktuell som overflyvningsområde for bombefly, og enda senere i kaldkrigsperioden – missiler (Skogrand 1998, 7–8).

Etter annen verdenskrig og frem til 1948 var Halvard Langes program som utenriksminister "å samarbeide med alle uten å være med i noen blokkdannelse" (Sverdrup 1996, 347). Politikken som ble ført i denne perioden, kalt brobyggingsperioden, var lik den gamle nøytralitetspolitikken med en vesentlig forskjell: Før annen verdenskrig hadde en i Norge følt seg trygg på grunn av avstanden til de storpolitiske konfliktene. Vurderingen som nå lå til grunn, var at landet lå strategisk utsatt til. Når så norske myndigheter oppfattet den internasjonale situasjonen våren 1948 som truende, foretok de et nytt sikkerhetspolitisk valg. Sovjetunionen ble som følge av den kalde krigen opplevd som en trussel, og i den situasjonen var det få som tok til orde for norsk nøytralitet (Sverdrup 1996, 347-348). Alternativene ble raskt begrenset til to hovedalternativer: Et frittstående nøytralt skandinavisk forsvarsforbund eller en atlantehavspakt (OB udatert c, 7). Valget falt på norsk medlemskap i Atlanterhavspakten. Dette ga Norge en amerikansk garanti om beskyttelse, og Sovjetunionen ble varslet om at et angrep på Norge ville føre til krig med USA. I tillegg fikk det norske forsvaret amerikanske våpen til gunstige vilkår (Sverdrup 1996, 349).

I perioden fra Norge ble med i Atlanterhavspakten (Nato) 4. april 1949 og frem til 1955 dominerte sikkerhetspolitiske spørsmål den utenrikspolitiske diskusjonen. Årsaken var den spente internasjonale situasjonen og følelsen av overhengende krigsfare, spesielt i tidsrommet etter utbruddet av Koreakrigen. Siden Nato hadde begrensede konvensjonelle ressurser, var det usikkert om de vestlige stormaktene faktisk ville eller kunne forsvare Norge. Det ble derfor en kamp for regjeringen å få oppvurdert nordflankens betydning i alliansens forsvarsplanlegging og på den måten sørge for at sikkerhetsgarantien medlemskapet formelt ga, kunne realiseres i praksis. Fra 1956 kom de allierte planene til å bygge på "norske" forutsetninger (Eriksen og Pharo 1997, 69, 187).

Tamnes (1997, 100) skriver at brytningene mellom *integrasjon* og *avskjerming* er et av de mest permanente trekkene ved norsk alliansepolitikk under den kalde krigen. På den ene siden prøvde norske myndigheter å binde vestmaktene til forsvaret av nordflanken gjennom en aktiv invitasjonspolitik. Mot slutten av 1970-tallet bar denne invitasjonspolitikken frukt gjennom øremerkning av styrker til støtte for forsvaret av Norge. På den andre siden forsøkte norske myndigheter også å holde avstand til enkelte sider ved dette samarbeidet. Ifølge Tamnes var avskjermingspolitikken motivert ut fra fire forhold: 1) Lavspenning i nord ville bidra til å dempe stormaktskappløpet. 2) Norge ønsket å berolige russerne og gi dem færre påskudd til å iverksette mottiltak. 3) Lavspenningen kunne bidra til at russerne lot Finland være i fred. 4) De selvpålagte begrensningene var et middel for å dempe motstanden mot Nato-politikken i norsk opinion. Avskjermingspolitikken kom til uttrykk gjennom de selvpålagte begrensningene. Felles for alle begrensningene var at de var ensidig norske, og at de kun gjaldt i fredstid. Begrensningene besto av restriksjoner på alliert øvelse- og treningsvirksomhet i Norge og tysk medvirkning i forsvaret av nordflanken. De ble også uttrykt gjennom basepolitikken, som var et norsk nei til å stasjonere allierte kampenheter i landet i fredstid og norsk kontroll med etterretnings- og

overvåkningsvirksomheten i nordområdene. En annen viktig begrensning utgjorde atompolitikken, med hovedstandpunktet at det ikke skulle lagres atomvåpen på norsk jord i fredstid. Til slutt hadde anløpspolitikken en uttalt forventning til fremmede krigsskip som anløp norske havner at de ikke hadde atomvåpen om bord, og at det ble holdt en militær lavprofil på Svalbard.

I Stortingsmelding nummer 94 (1978-79) ble målet med sikkerhetspolitikken beskrevet til i første rekke å "unngå krig og derved verne om den nasjonale sikkerhet og handlefrihet i forhold til ytre trusler." (Forsvarsdepartementet 1979b, 63) Videre forklarte stortingsmeldingen at alle stater måtte balansere mellom hensynene til *sikring* og *beroligelse* i sikkerhetspolitikken, og at den ene statens sikring kunne bli en kilde til usikkerhet for den andre. Denne balansegangen mellom sikring og beroligelse ble beskrevet som meget viktig for en stat som ligger i et strategisk utsatt område – som Norge. De selvpålagte norske bindingene (basepolitikken, atomvåpenpolitikken og øvelsesrestriksjonene), sammen med den norske tilslutningen til Nato, må forstås i et slik lys. Ser vi på ordene som ble brukt i denne stortingsmeldingen var de svært like begrepsparet til Holst,² som på denne tiden var statssekretær i Forsvarsdepartementet. Det kan tenkes at *sikring* ble valgt i stedet for det mer ladede *avskrekking*.

De selvpålagte begrensningene kan også være et sentralt element for å forklare Frøy-utbyggingen. På grunn av begrensningene ville det ikke bli stasjonert allierte styrker i landet før etter en eventuell krise hadde oppstått. Frykten for et overraskende angrep å la 9. april 1940, uten noen form for forvarsel og dermed uten mulighet til å få på plass allierte forsterkninger, var sterkt tilstede i all planlegging gjennom hele kaldkrigsperioden. Videre hadde en aktiv integrasjonspolitik ført til øremerking av allierte styrker som kun hadde Norge som innsatsområde. Det kan være forklaringen på hvorfor holdetiden ble viktig som måleenhet. Gjennom Frøy-prosjektet søkte en å øke holdetiden for å få på plass forsterkninger.

DE SELVPÅLAGTE BEGRENNINGENE

Den norske baseerklæringen fra februar 1949 ble gitt etter en henvendelse fra Sovjetunionen i januar 1949, samtidig med skrinleggingen av de skandinaviske forhandlingene og før Norge ble Nato-medlem. Det var en ensidig erklæring som sa at Norge ikke skulle åpne baser for fremmede makters stridskrefter på norsk jord, så lenge Norge ikke var angrepet eller utsatt for trusler om angrep. Fra norsk side var erklæringen ment å berolige Kreml. Eventuelle amerikanske baser i Norge ville provosert Sovjetunionen, og norske myndigheter la vekt på å unngå en tilspissing av situasjonen. Videre var det nødvendig å ta hensyn til de andre nordiske landene, spesielt Finland, siden det var frykt for at amerikanske baser i Norge kunne utløse sovjetiske militære tiltak i Finland. Til slutt ble også innenrikspolitiske hensyn ivaretatt, siden motstanden mot Atlanterhavspakten ville økt i styrke om medlemskap medførte opprettelse av baser (Sverdrup 1996, 337-338).

I løpet av 1950-tallet ble basepolitikken så dypt forankret i den norske sikkerhetspolitikken at det senere aldri ble seriøst vurdert å endre den.³ Likevel forble den kontroversiell og førte til at den norske venstresiden og Sovjetunionen reagerte mot de fleste former for alliert nærvær. Det ble hevdet at allierte øvelser og utbygging av baseskjeletter og installasjoner uthulet basepolitikken (Tamnes og Eriksen 1999, 24). Tamnes (1997, 105-108) skriver at alliansepartnerne forsonet seg også med denne politikken, men de, spesielt USA, foreslo fra tid til annen at Norge burde gå bort fra denne politikken. Ønsket var begrunnet ut fra rent militære hensyn. Utbygging av baseskjeletter og installasjoner ble aktualisert gjennom innføringen av Natos *fleksibel respons*-strategi i 1967 og den sovjetiske utbyggingen av Kola-basene fra begynnelsen av 1970-tallet.⁴ Begge disse begivenhetene utløste en rekke tiltak for å forberede mottak av allierte forsterkninger. Fleksibel respons medførte blant annet en ambisjon om å styrke det fremskutte forsvaret i Finnmark, noe som ledet til debatt om å myke opp restriksjonene for alliert trening i området. Restriksjonene innebar at allierte luft- og marinestyrker ikke fikk operere øst for 24 grader østlig lengde og hærstyrkene ikke fikk øve eller trene i Finnmark i fredstid. Den sovjetiske styrkeutbyggingen resulterte i et norsk behov for godt utbygget baseskjelett og forhåndslagring av materiell for raskt å kunne motta forsterkninger. Årsaken lå nettopp i basepolitikken. Styrkene kunne ikke være stasjonert i Norge i fredstid, men en vesentlig del av dem måtte likevel nå frem før et krigsutbrudd.

FORVERRING I DEN INTERNASJONALE SITUASJONEN

Den kalde krigen var ikke en sammenhengende periode med høy spenning mellom blokkene. Tidvis var det perioder med tilløp til avspenning. I perioden fra 1945 til 1952 tiltok spenningen, men årene etter, frem til 1956, var forholdet mellom supermaktene noe bedre. Deretter kom en periode med økt spenning frem til Cubakrisen i 1962, etterfulgt av en lang avspenningsperiode som varte til midten av 1970-tallet (Lundestad 2010, 77). Så forverret forholdet seg på nytt, med den sovjetiske invasjonen i Afghanistan i desember 1979 som den endelige spikeren i kista for avspenningspolitikken (Tjelmeland 2006, 109).

Perioden med avspenning fra midten av 1960-tallet og frem til midten av 1970-tallet blir kalt for *détente*. Denne perioden førte til et håp om en avslutning på den kalde krigen (Lundestad 2010, 101). Det er flere teorier til hvorfor avspenningsperioden likevel tok slutt. Det som regnes som faktorene på amerikansk side, var oppfatningen i hjemlig opinion av amerikansk tilbakegang og sovjetisk fremgang, spesielt i den tredje verden.⁵ I tillegg mente amerikanske politikere at Sovjet drev styrkeoppbygging i skjul av Salt-2 prosessen, og at undertrykking av menneskerettighetene fortsatte, selv etter at Helsinki-erklæringen var inngått.⁶ På sovjetisk side så de det som helt legitimt å støtte det de oppfattet som anti-imperialistiske frigjøringsbevegelser i den tredje verden. Ifølge sovjetiske myndigheter var støtten en parallell til USAs mange intervensjoner i den tredje verden. Den militære styrkeoppbyggingen ble brukt til å møte det Sovjetunionen opp-

fattet som en kinesisk utfordring. Dessuten mente Sovjetunionen at supermakten også måtte balansere for atomvåpenstyrken til Frankrike, Storbritannia og Kina, ikke bare den amerikanske (Tjelmeland 2006, 105–111).

Den norske sikkerhetspolitikken gjenspeilte den internasjonale forverringen i løpet av 1970-tallet. Blant annet endret ordlyden seg i beskrivelser av den sikkerhetspolitiske utvikling i stortingsproposisjoner og stortingsmeldinger i perioden. St.meld. nr 31 (1972–73) (Forsvarsdepartementet 1972, 3) beskrev et todelt mønster. På politisk nivå var det avspenning mellom de to supermaktene, samtidig pågikk det en militær styrkeoppbygging. Denne todelingen med optimisme for den politiske avspenningen kombinert med bekymring for styrkeoppbyggingen, og da spesielt på Kola, var fremtredende i flere meldinger og proposisjoner (Forsvarsdepartementet 1979a, 1979b, 1978a, 1977, 1976, 1973). Bekymringen ble stadig klarere uttalt. Samtidig kan det virke som optimismen ble redusert fra at dette var innledningen på noe nytt, til at en fortsatt kunne øyne et lite håp. I St.prp. nr 1 (1980–81) (Forsvarsdepartementet 1980, 4) var ordlyden endret til at det var et mer anstrengt forhold mellom de to supermaktene, samt at det sikkerhetspolitiske klimaet i verden var skjerpet. Spørsmålet om en skulle bygge permanente stillinger i Lyngen-området ble altså diskutert i en tid da den internasjonale situasjonen endret seg til det verre. Det kan ha ført til et behov for å forsterke både integrasjonen og avskrekkingen.

TRUSSELVURDERINGER

Etter annen verdenskrig sto innledningsvis frykten for tysk revansjisme sentralt i det norske trusselbildet. Dette bildet endret seg raskt, og i en intern militær utredning fra november 1945 trådte Sovjetunionen frem som den mest åpenbare motparten. Erfaringene fra annen verdenskrig førte til at det var allmenn enighet om ett viktig punkt: Landets strategiske betydning gjorde at Norge mest sannsynlig ville bli blandet inn i en eventuell fremtidig konflikt mellom stormaktene. En gikk altså bort fra mellomkrigstidens tankegang om at Norge kunne klare å stå utenfor en krig i Europa. Videre fikk erfaringene fra 9. april og felttoget våren 1940 stor betydning for trusselbildet og krigsforberedelsene. Sentral var frykten for et plutselig og uvarslet overfall – et kuppartet angrep (Skogrand 2004, 33). Hvordan en slik angrep i praksis skulle kunne skje, var i stor grad betinget av geografiske forhold, som har stor betydning for gjennomføringen av landmilitære operasjoner.

GEOGRAFISKE FORHOLD⁷

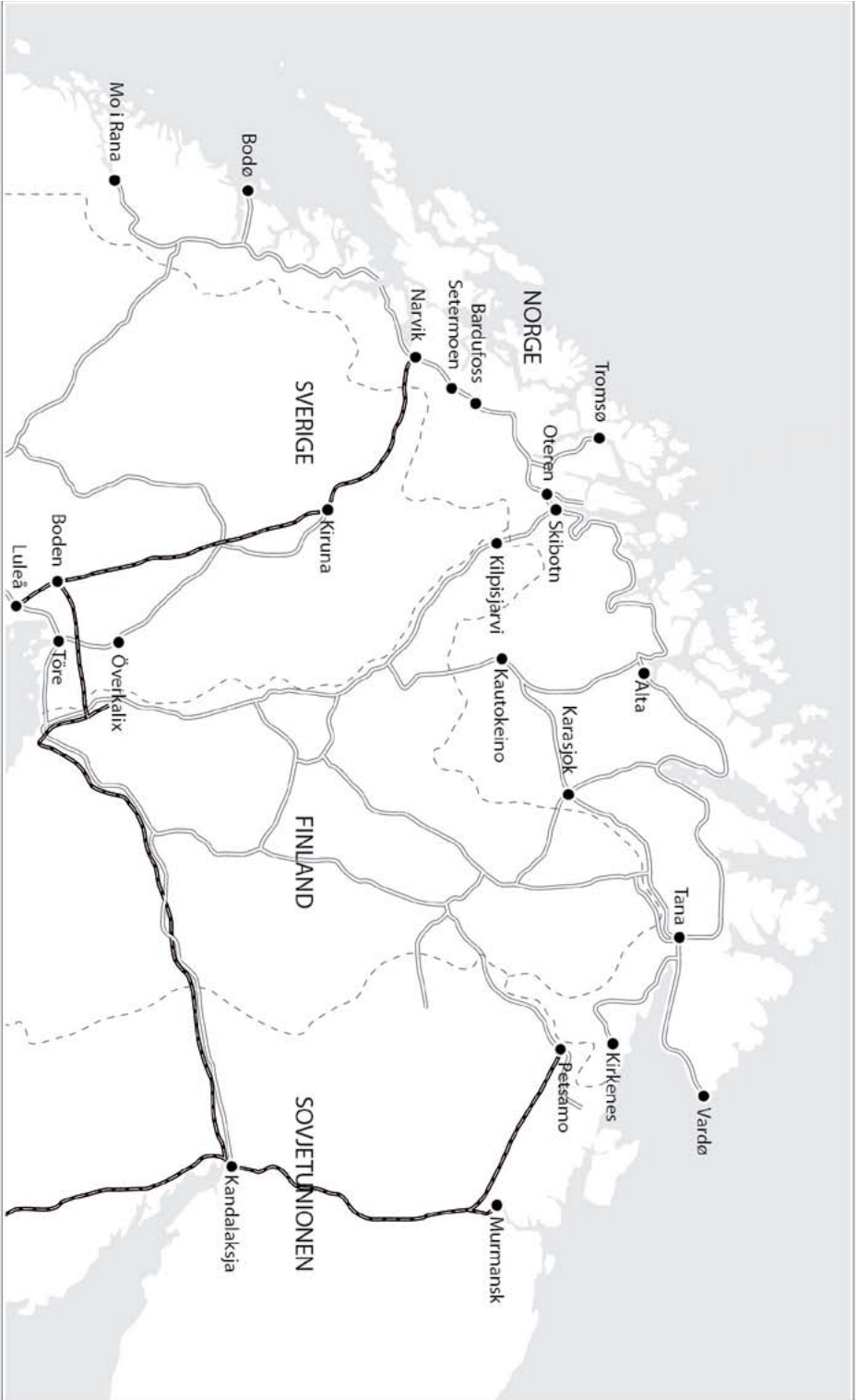
Geografiske formasjoner som fjellkjeder, vann, elver og myrer kan begrense operasjoner og tvinge dem til å bli ført langs bestemte ruter eller fremrykningsveier. Norges geografi er preget av en lang kyst med rik skjærgård og en vekslende topografi med store fjellområder, markerte daler og dype fjorder. I Norge byr de indre delene av landet på best

muligheter for manøver, mens forholdene er dårligere i kystområdene. I innlandet er det mulig å føre manøverstrid,⁸ blant annet ved oppholdende strid, der en oppgir lende for å vinne tid. På den annen side er mesteparten av viktig infrastruktur konsentrert til de kystnære områdene, som også er der hvor størstedelen av Norges befolkning bor. Her må en i større grad bite seg fast, ellers kommer en til å tape. Hvor lendet er sterkest som styrkemultiplikator, er dermed avhengig av hvordan en har tenkt å føre striden. I de indre delene av landet har en større muligheter for manøverfrihet som ikke er til stede i like stor grad ved kysten. Etter at kystnære mottaksbaser for forsterkninger ble primære områder å forsvare, mistet sannsynligvis Forsvaret muligheten for manøverfrihet.

Ser en mer detaljert på landet, karakteriseres Østlandet av at det er forholdsvis flatt og åpent lende, noe som gir relativt gode muligheter for bruk av mekaniserte avdelinger.⁹ De indre delene er preget av mange dalfører med høyfjellspartier imellom, hvor mulighetene er langt mer begrensede. På Sør-Vestlandet har området rundt Stavanger et rikt veinett og er velegnet for mekaniserte operasjoner. Agderkysten særpreges av en rik skjærgård. Lendet i kystområdet er småkupert og oppstykket og vanskelig fremkommelig utenfor vei. Vestlandet er sterkt defiléartet.¹⁰ Med et begrenset utbygget vei- og jernbanenett på slutten av 1970-tallet, var området lite egnet til å drive større landmilitære operasjoner. Trøndelagsområdet begrenses i syd av fjellovergangene over Dovre og i nord av Namdalen. Deler av området rundt Trondheimsfjorden er flate, og dermed velegnede for mekaniserte forband. Nordland syd for Ofotfjorden er særpreget langt og smalt med kort avstand fra havet til grensen. Terrenget er defiléartet, med mange fjorder som stikker inn i landet. Det er begrensede muligheter for omfattende offensive operasjoner, og terrenget er dermed godt egnet til å sinke en fremrykkende fiende. Troms og nordre deler av Nordland er preget av fastland som strekker seg fra Lyngenfjorden til Ofotfjorden, delt i to av et fjellmassiv over Gratangen. Indre Troms er egnet for mekaniserte avdelinger. Det alpinartede terrenget og de mange fjordene begrenser taktisk manøvrering i store deler av området. Finnmark domineres av en høyslette – Finnmarksvidda – og et kystområde med en rekke fjorder. Her er det gode muligheter for å føre mekanisert strid.

Under den kalde krigen skjedde det en kontinuerlig utbedring av veisystemet for å tilfredsstille den økende biltrafikken. Likevel var veinettet i enkelte områder svakt utbygget, og det ville sannsynligvis vært et større problem for en sterk, mekanisert fiende enn for de norske avdelingene.¹¹ Videre pågikk det en utbygging av luftfarten og havnene, noe som bedret utsiktene for strategiske transport og med dem mulighetene for overføring av forsterkningsstyrker. Den største svakheten var mangelen på et landsomfattende jernbanenett med høy kapasitet.

FIGUR 2. Kart over 1970-årenes Nord-Skandinavia, med hovedveier og jernbane. — — = riksgrense ——— = vei ——— = jernbane

UTVIKLINGEN I TRUSSELVURDERINGEN 1945–1980

I en utredning fra Forsvarsstaben til Forsvarskommisjonen av 1946, gjennomført sent 1946 og tidlig 1947, ble den aktuelle situasjonen beskrevet (OB udatert a, 6, 9, 17–25, 34–44). Her kom det frem at den var kjennetegnet av motsetninger mellom de tidligere allierte. Statene hadde delt seg i to blokker, med Sovjetunionen som ledende stat for den østlige. I den vestlige dannet USA og Storbritannia kjernen. Utredningen gikk gjennom hvilken interesse de to blokkene kunne ha for Norge under en eventuell konflikt, samt beskrev hvilke muligheter de to partene hadde for et angrep på Norge. Mulige alternativer for angrep fra Vestmaktene og Østmaktene var beskrevet hver for seg. Med andre ord anså Forsvarsstaben det som mulig at Norge kunne bli angrepet også av USA og Storbritannia. De tidligere aksemaktene ble beskrevet, men da ikke som en trussel i seg selv. Trusselen fra dem var det latente krigspotensialet i form av folketall, råstoffer og forsynings- og produksjonsevne, og hvordan dette kunne utnyttes av partene i en eventuell konflikt.

Da det ble klart at Norge ville inngå i en vestlig allianse, var det ifølge en strategisk vurdering av Norges forsvar fra i mars 1949 kun ett krigsalternativ igjen, nemlig faren for angrep fra Sovjetunionen. En følge av medlemskapet var at de norske forsvarsplanene utelukkende kunne ta sikte på å motstå et angrep fra øst. Det som ble antatt å være Sovjetunionens mål var: 1) Utvide sikkerhetssonen, særlig for luftforsvar/luftvarsling. 2) Hindre vestlige allierte i å anlegge baser på norsk territorium. 3) Sikre seg baseområder for sjø- og luftkrigføring. 4) Tilrive seg deler av den norske handelsflåten. 5) Sikre seg muligheten til å utnytte Norges forsynings- og krigspotensielle muligheter (OB 1949, 1).

Etter at Norge ble medlem i Nato, var det innledningsvis forskjeller i hvordan Nato og Norge vurderte trusselen mot Norge. Natos trusselvurderinger i løpet av 1950-tallet forutsatte at et sovjetisk angrep på Norge ville komme som en del av et bredt angrep på hele Europa. Årsaken var at Kontinentet fremsto som det sentrale stridsområdet, og som en forventet at Sovjetunionen ville sikre seg. For det andre ville det være umulig å holde flankene hvis Nato tapte Kontinentet (Skogrand 2004, 29, 36). Norske politikere og militære hevdet at nordflankens strategiske betydning var undervurdert i Nato, og regjeringen ville ikke uten videre godta forutsetningen om at et sovjetisk angrep først ville finne sted på Kontinentet. Et førsteslag mot nordflanken eller et isolert angrep mot Norge kunne ikke utelukkes (Eriksen og Pharo 1997, 68). På slutten av 1950-tallet økte interessen for flankeproblematikken. En fryktet at Sovjetunionen kunne foreta en begrenset operasjon mot et perifert område og besette det før alliansen rakk å reagere. Hensikten med et slikt angrep kunne være å demonstrere hulheten i Natos trussel om å utløse en kjernefysisk apokalypse ved den minste provokasjon, og på den måten fremprovosere en splittelse i alliansen. Nord-Norge kunne virke som et særlig aktuelt område. Det var et flankeområde hvor det konvensjonelle styrkeforholdet mellom øst og vest var spesielt ugunstig for Nato (Skogrand 2004, 29–30).

På 1960- og 1970-tallet var det en betydelig maritim opprustning på Kolahalvøya, spesielt av ubåter tilhørende de strategiske kjernefysiske styrkene. Som en følge av denne oppbyggingen økte de landmilitære styrkene. Denne opprustningen var en del av konflikten mellom USA og Sovjetunionen og ikke rettet mot Norge spesielt. Likevel hadde sovjeterne behov for å sikre denne kapasiteten, og dermed ble norsk område interessant fra et sovjetisk perspektiv (Gjeseth 2011b, 211–212, 299). Selv om størrelsen på disse styrkene tydet på at de trolig kun var tiltenkt en rolle i forsvaret av Nordflåtens baser, besto trusselen av at de kunne angripe Nord-Norge i den første fasen av en krig, for å hindre at norsk område ble brukt av Nato som utgangspunkt for et angrep på Kola-basene. Videre medførte den høye fredstidsbemanningen ved de mest prioriterte avdelingene til at de hadde de evne til å gjennomføre et angrep mot Norge på kort varsel (Børresen et al. 2004, 36, 44).¹²

Oppfatningen av hvordan et angrep mot Norge ville fortone seg, gjennomgikk også en utvikling i disse årene. Innledningsvis var et angrep mot Sør-Norge den uttalte hovedtrusselen. Med tiden endret trusselbildet seg, og Nord-Norge ble sett på som mest utsatt. Denne endringen skjedde blant annet etter opprustningen av Vest-Tyskland og den sovjetiske utbyggingen av basene på Kola. Sør-Norge ble da vurdert til å være beskyttet av Tyskland og Danmark i sør, og av Sverige i øst. Samtidig økte Sovjetunionens muligheter til å kunne, uten forutgående forberedelser, iverksette et angrep mot Nord-Norge (Gjeseth 2011b: 87, 93–95, 101, 174–175). “9. april-spøkelset” – trusselen om et overraskende angrep – var dimensjonerende for planleggingen (Skogrand 2004, 33). Vi ser det blant annet i *Forsvarsanalysen*,¹³ hvor det for Nord-Norge sin del var et overraskende, isolert angrep som de påtenkte forsvarsstrukturene ble analysert opp mot (Solstrand 1978, 12–13).

Gjennom hele den kalde krigen vurderte norske myndigheter det som sannsynlig at Sovjetunionen kom til å benytte seg av finsk territorium ved et angrep mot Norge. Årsaken er geografien og hvordan grensene er trukket opp. En fremrykningsakse fra Sovjetunionen gjennom Finland og Finskekilen mot Lyngen ville bli betraktelig kortere enn en akse som gikk gjennom Finnmark. Den ville være gunstig for sovjetiske styrker både med hensyn til slitasje på materiellet under fremrykningen, men også på hvor raskt etterforsyninger kunne være på plass. I tillegg ville de også omgå de norske styrkene i Finnmark (Bergh og Eriksen 1998, 203; Gjeseth 2011b, 74–75, 106, 308). Bakgrunnen for at norske myndigheter vurderte situasjonen slik, var at den finsk-sovjetiske Vennskaps-, samarbeids- og bistandspakten (VSB-pakten) åpnet for militært samarbeid i en krise- eller krigssituasjon.¹⁴ På norsk side regnet en med at Finland ville motsette seg en sovjetisk innmarsj, men på grunn av det svakt utbygde forsvaret i det nordlige Finland, antok den norske forsvarsledelsen at finnene kun kom til å forsinke en sovjetisk fremrykning med noen dager (Eriksen og Pharo 1997, 72). Fra 1960-tallet begynte Finland å bygge opp sine styrker i Lappland, noe som førte til at norske forsvarsmyndigheter etter hvert fikk større tiltro til at finnene ville sloss dersom landet ble angrepet (Tamnes 1997, 53).

Likevel ble det i planverket ikke regnet med dette; finsk motstand ble sett på som en bonus og ikke regnet med som en planleggingsfaktor (Gjeseth 2011, 265).

En sammenligning med Sverige viser at det etter annen verdenskrig ikke var store forskjeller i trusselvurderingene (Wallerfelt 1997, 146, 149, 189; Wallerfelt 1999, 32, 38-39, 45). Sverige hadde tre krigsplaner, eller "krigsfall" som det het på svensk. De var:

- krigsfall I: krig med Tyskland
- krigsfall II: krig med Sovjetunionen
- krigsfall III: krig med England-USA

Krigsfall I hadde sin opprinnelse fra 1943, mens krigsfall II og III stammet fra våren/sommeren 1945. Etter annen verdenskrig var kun to av dem aktuelle, krigsfall II og III. Krigsfall II (angrep fra Sovjetunionen) var den som dominerte planleggingen, og den ble delt opp i flere alternativer, alt etter hvor i landet en invasjon var forventet. Som vi skal se var ikke dette ulikt det som ble gjort i Norge. Bengt Wallerfelt (1997, 189) skriver at det kan virke som om en plan for krigsfall III kun hadde blitt drøftet med regjeringen, uten at det ble planlagt for denne muligheten. Utenriksminister Undén mente at det var viktig at krigsplanleggingen ikke ble ensidig. Det kunne stille den svenske nøytralitetspolitikken i dårlig lys hvis dette skulle bli kjent.

TRUSSELVURDERINGEN PÅ SLUTTEN AV 1970-TALLET

Forsvarsanalysen, gjennomført under Forsvarskommisjonen av 1974, konsentrerte seg om to tenkte konfliktsituasjoner (Johnsen, Solstrand og Vebjør 1978, 5-7): Et overraskende og isolert angrep på Nord-Norge (konfliktsituasjon 2)¹⁵ og et angrep på Norge som en del av en storkrig i Europa (konfliktsituasjon 4).

I konfliktsituasjon 2 regnet de norske forsvarsplanleggerne med at Sovjetunionen ville forsøke å besette Norge ned til Vestfjorden, samt angripe viktige mål med sjø- og luftstridskrefter ned til og med Trøndelag. Et slikt angrep ville komme hurtig og overraskende for å nå målene før allierte forsterkninger hadde muligheter til å komme på plass. For å kunne gjennomføre et lynangrep ville Sovjetunionen i hovedsak benytte stående styrker fra Leningrad militærdistrikt (Johnsen, Solstrand og Vebjør 1978, 6). Hovedangrepet ville bli ført gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten. Dette angrepet ville bli støttet av en sjølandsetting i Tromsø eller i Vågsfjord. Samtidig ville Finnmark angripes fra to retninger: gjennom Finland mot Lakselv og over den norsk-sovjetiske grensen i Sør-Varanger (Strand og Langlete 1977, 8).

Konfliktsituasjon 4 ble delt opp i to forskjellige scenarier:

Konfliktsituasjon 4A. Et angrep mot Nord-Norge i åpningsfasen av et angrep mot Vest-Europa, kombinert med et angrep mot Sørlandet så snart Østersjøutløpene var åpnet og sikret.

Konfliktsituasjon 4C. Et angrep mot Nord-Norge og Trøndelag i åpningsfasen av et angrep mot Vest-Europa.

I konfliktsituasjon 4A var de primære målene Nord-Norge og Sørlandet. Deretter skulle operasjonene videreføres mot Østlandet og Trøndelag. Angrepet mot Nord-Norge ville trolig komme gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten, støttet av en sjølandsetting i Tromsø eller i Vågsfjord. Mot Sørlandet forventet en enten sjølandsetting både i Rogaland og Agder eller bare i Agder.

For konfliktsituasjon 4C var målene innledningsvis Nord-Norge og Trøndelag. Det antatte angrepet ville rettes mot Nord-Norge og Trøndelag samtidig. Eventuelt kunne angrepet på Trøndelag bli litt forskjøvet i tid, avhengig av tilgjengelighet på sjø- og luftstridskrefter. Deretter ville fienden fortsette sine operasjoner videre mot resten av Sør-Norge. De ville være en fortsettelse av fremrykningen fra Trøndelag, eventuelt støttet av angrep mot Sørlandet og Oslofjorden sørfra. Angrepet mot Nord-Norge var forventet å komme gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten, støttet av en sjølandsetting i Tromsø eller Harstad. Sjølandsettingen kom til å skje over kai, og ikke som landgangsoperasjon, siden en regnet med at de sovjetiske marineinfanteristyrkene ble disponert i Trøndelag. Trøndelag kunne bli angrepet med en sjølandsetting i det sentrale Trondheimsområdet, alternativt ved en sjølandsetting på kysten av Nord-Trøndelag eller Møre, etterfulgt av en fremrykning mot det sentrale Trondheimsområdet. Angrepet mot resten av Sør-Norge ville mest sannsynlig bli gjennomført av styrker fra Østersjøområdet som hadde deltatt i kampene i Nord-Tyskland og Danmark (Strand og Langlete 1977, 9–13).

I en FFI-studie av angrepsalternativer ved et overraskende angrep mot Nord-Norge ser vi hvor raskt en forventet at trusselen ville materialisere seg. På dagen for angrepet, eller D-dag, er det skissert kryssing av den norsk-sovjetiske grensen (H), luftlandsetting (H+½) og sjølandsetting (H+5).¹⁶ Luftlandsettingen var forventet mot Tromsø, Heia, Olsborg, Bardufoss eller Bjerkvik–Evenes. Sjølandsettingen kunne komme i Kvænangen, Tromsø–Lyngseidet, Ullsfjord, Malangen eller Salangen–Gratangen. På D+2 ville et fremre regiment stå på den norsk-finske grensen ved Skibotn. I den samme studien ble det også antatt at norske myndigheter ville ha iverksatt enkelte beredskapstrinn på D-2 (Langsæter 1974). I en senere studie regnet en med at det ved et angrep mot Vest-Europa ville erklæres forberedende beredskap senest D-10, enkel beredskap D-6, forsterket beredskap D-2 og full beredskap D-dag. Forventningen var at Norge ville bli angrepet i løpet av krigens aller første dager (Solstrand 1978, 14–16).

En fellesnevner for konfliktsituasjonene 2, 4A og 4C er et angrep mot Nord-Norge, hvor hoveddelen av landstyrkene er antatt å komme gjennom Finskekilen. I tillegg vil dette være kombinert med en luft- og sjølandsetting en plass i området fra Kvænangen i nord til Harstad–Bjerkvik i sør.

DOKTRINE

Måten forsvaret, og da spesielt Hæren, skulle føre striden på, er av enkelte forfattere brukt som delargument i begrunnelsen for utbyggingen. Derfor er det grunn til å se på norsk doktrine under den kalde krigen. En militær doktrine kan defineres "som et sett med synspunkter omkring krig og krigføring og de prinsipper som angår føring av krig" (Johansen, Lütken og Rekkedal 1992, 17). Videre skal doktrinen "være grunnlaget for hvordan en planlegger for krig innen det militære system" (Johansen, Lütken og Rekkedal 1992, 17). I Forsvaret kom ikke doktrinebegrepet i alminnelig bruk før på 1990-tallet. Under den kalde krigen ble doktrine oppfattet som en nødvendig høytidelig betegnelse på oppskriften for det militære håndverket. Videre var det et visst ubehag knyttet til begrepet fordi det kunne forbindes med kommunistisk terminologi. I stedet ble det brukt mer nøytrale uttrykk som grunnsyn, retningslinjer og direktiver (Henriksen 2006, 17-18).

Forsvaret hadde under den kalde krigen få direktiver for fellesoperasjoner, så forsvarsgrenene utarbeidet stort sett direktiver for egen forsvarsgrens strid. I Hæren var dette *Taktiske direktiver for Hæren*, og i tiden etter annen verdenskrig ble direktivet fra 1938 benyttet. I 1961 kom et nytt direktiv som implementerte Norges nye strategiske situasjon, samt erfaringene fra annen verdenskrig. Dette direktivet var i hovedsak en veiledning i å føre strid på brigade- og bataljonsnivå. En revidert versjon av direktivet kom i 1979. I den var det også beskrevet operasjoner på divisjonsnivå og forsvarsdistrikts-/landforsvarsnivå (Gjeseth 2011b, 25-26).

PERIFERI- OG DYBDEFORSVAR

Prinsipielt kan det legges to forskjellige doktriner til grunn for et defensivt forsvar, enten periferiforsvar eller dybdeforsvar (Gjeseth 2011b, 21). Ifølge Gjeseth (2011a) var det i Sverige en diskusjon om striden skulle føres som et periferiforsvar eller et dybdeforsvar. I Norge var det ingen slik debatt, periferiforsvar var en selvfølge.

Gjennom periferiforsvar søker en å forsvare så store deler av landet som mulig, spesielt befolkningssentra, økonomisk potensial og viktige strategiske områder for den samlede strid. For å kunne gjennomføre dette må en enten deployere styrkene fremskutt ved grense og kyst eller i et sentralt samlingspunkt. Sistnevnte innebærer at styrkene ikke settes inn før fiendens hovedangrepsretning og kraftsamling er fastslått, mens ved fremskutt gruppering risikerer en at styrkene er spredt og muligens galt gruppert for å kunne møte trusselen. I Norge var det på grunn av lange avstander og dårlige kommunikasjoner vanskelig å få til en sentral gruppering. I tillegg var det nødvendig å holde flyplasser og havner åpne for å kunne ta i mot forsterkninger utenfra. Dette førte til at en del styrker ble bundet lokalt (Gjeseth 2011b, 21-23).

Dybdeforsvar har til hensikt å vinne tid gjennom å utnytte geografien og ved å unngå avgjørende kamper med fienden. En er villig til å ofre lende for på den måten vinne tid slik at en kan få inn forsterkninger, enten egne eller allierte. Dette er den underlegnes metode

for å unngå et raskt nederlag. Tiden en vinner, kan benyttes ikke bare til å samle militær kampkraft, men også til å påvirke internasjonal opinion og politikk. Et eksempel på dette er felttoget i Sør-Norge i 1940. I dybdeforsvar baserer en seg i stor grad på utnyttelse av naturlige hinder og defileer. Befestninger og kommunikasjonsødeleggelser må forberedes allerede i fredstid. Taktiske hensyn går foran bevaring av egen infrastruktur, og ødeleggelsene kan derfor bli betydelige (Gjeseth 2011b, 21-23).

GJELDENDE STRATEGI

De taktiske doktrinene i Hæren endret seg lite frem til 1980-tallet. Det ble undervist og øvet i et mobilt og manøverbetinget konsept, uten at det var gjenspeilet i oppdrag, utrustning og etterutdanning av krigshæren. I svært mange tilfeller ble det mest praktisk å løse oppdraget på en mer statisk fremfor mobil måte. Det førte til at den periferorienterte strategien som landforsvaret la til grunn, var sterkt stedsorientert. Hærens sentrale stridsform var forsvar. For forsvarsstriden ble stillingsforsvar med godt utbygde stillinger ansett som det mest hensiktsmessige. Ved eventuelle innbrudd i stillingen, skulle området søkes gjenopprettet ved motangrep (Gjeseth 2011b, 314-315).

OPERATIVE PLANER

De operative planene og deres opphav har stor relevans for spørsmålene jeg stilte innledningsvis. Det var gjennom disse planene at Lyngen-området ble viktig. Hovedoppgaven til det norske forsvaret var å være et nødvergeinstrument, som først skulle tas i bruk etter at landet var truet eller angrepet. De første aktive militære tiltakene i en konflikt ble overlatt til motstanderen. De operative planene gjenspeilet dette ved å ha et passivt utgangspunkt. De la opp til at de norske styrkene skulle forsvare seg ved et angrep. Ved en mobilisering ville trusselbildet være avgjørende, og avdelingene bli utgangsgruppert etter hvor de passet best. Planleggingen måtte derfor bygge på en rekke forutsetninger, hvor svært mange av de avgjørende faktorene var mer eller mindre ukjente, slik som motstanderens kapasiteter, intensjoner og planer (Gjeseth 2011b, 18).

I de første etterkrigsårene ble de få styrkene Norge hadde, konsentrert til den landsdelen hvor størsteparten av landets befolkning bodde – Sør-Norge. Med medlemskapet i Nato og den sterke opprustningen alliansen iverksatte på 1950-tallet, endret dette seg. Sør-Norge fikk også etter hvert strategisk beskyttelse, både av alliansen gjennom opprustningen av Vest-Tyskland, samt at Sverige, gjennom sin geografiske plassering, fungerte som en buffer. Dette førte til at de militære planleggerne kunne konsentrere seg om Nord-Norge, hvor også den geografiske avstanden til motstanderen var minst (Gjeseth 2011b, 87).

PLANVERKET

Operativ planlegging var en toppstyrt prosess. Det var en forutsetning for den videre planleggingen at sentrale myndigheter i sine planer ga nødvendige oppdrag og rammer for neste nivå i kommandokjeden. Gjeseth (2011b, 32–33) beskriver hierarkiet slik:

For Norges vedkommende ble forsvarsplaner for landet utarbeidet av nordkommandoen på Kolsås og godkjent av regjeringen ved en kongelig resolusjon. Neste ledd var de to forsvarskommandoene, og før 1969, Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN) og de allierte forsvarsgrenvise sjefer i syd. Det neste leddet for Hæren var distriktskommando, deretter divisjon eller Landforsvar/forsvarsdistrikt. Brigadene og en rekke av bataljonene utarbeidet også egne planer. Totalt sett var dette et omfattende sett av planer.

Utgangspunktet for planarbeidet var en ordre fra høyere myndighet. Planverket tok både høyde for at kampene kunne begynne som resultat av et kuppert angrep og etter at mobilisering hadde funnet sted. Derfor fantes det, på alle nivåene, normalt to sett planer for å kunne ivareta begge alternativer. Sentralt i planarbeidet sto oppdraget slik det var gitt fra høyere myndighet, og arbeidet med operasjonsvurderingen hadde høyeste prioritet. Hovedfaktorene i vurderingen var oppdraget, operasjonsområdet (lendet), tiden (tid/rom), fienden og egne styrker. *Lendet* var viktig, blant annet for å fastslå aktuelle fremrykningslinjer i området og hvordan de kunne sperres, eventuelt utbedres for eget bruk. Vær og føre ble også vurdert i dette punktet. *Tid* var en viktig faktor, spesielt for en forsvarer, blant annet for å avgjøre ressursene en disponerte til forberedelser som stillingsutbygging og annet befestningsarbeid. Det var viktig med realistiske antagelser om fienden og egne styrker. I en stridssituasjon ville de fleste faktorene, med unntak av fienden, være kjent, og det ville gjøres store anstrengelser gjennom oppklaring og etterretning for å finne ut mest mulig om fienden. I fredstid var det kun egne styrker og det operative konseptet som var kjent.¹⁷ Blant annet måtte den militærgeografiske planleggingen forutsette at kampene kom til å stå i et bestemt område. Men det var ikke sikkert at kampene faktisk kom til å stå i det forutsatte området. En måte å øke sannsynligheten, var å anlegge befestninger for på den måten tvinge motstanderen inn i et, for egne avdelinger, gunstig område. Operasjonsplanene var utarbeidet som en fempunktsordre i henhold til Nato-standard, hvor følgende punkter var med: situasjon, oppdrag, plan og utførelse, administrasjon og forsyningstjeneste samt stridsledelse og samband (Gjeseth 2011b, 32–39).

En viktig forutsetning for forsvaret av landet, helt fra de første diskusjonene i 1945–1946, var å holde kampene gående til en kunne få på plass allierte forsterkninger. Hvor lenge egne styrker måtte holde ut, ble en viktig parameter som fikk betegnelsen *holdetid* (Gjeseth 2011b, 32, 39–41). Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) brukte holdetid som et effektivitetskriterium i sine studier. Holdetid var den tiden Forsvaret ble forventet å kunne holde kontroll over et definert område. Landet var delt i fire hovedoperasjonsområder:

Nord-Norge, Trøndelag, Sørlandet og Østlandet. Innenfor hvert av disse områdene ble det avgrenset og definert geografiske områder som var viktige for gjennomføringen av militære operasjoner og som var forventet å være målet for sovjetiske operasjoner i den landsdelen. Disse områdene fikk betegnelsen *nøkkelområder*. Hvor lenge disse nøkkelområdene kunne holdes, ble viktig i analysearbeidet til FFI. Det ble også benyttet et kriterium kalt *kritisk angrepsstyrke*, som målte hvor stor angrepsstyrke det norske forsvaret var i stand til å stå i mot. Siden disse to kriteriene stort sett ga samme resultat i form av prioriteringer og tiltak, ble holdetid benyttet, siden dette var det enkleste kriteriet. Modeller ble brukt til å beregne hvor lang tid etter et fast oppgitt tidspunkt (normalt enten D-2 eller D-dag) et bestemt nøkkelområde ville bli tapt til sovjetiske styrker, ut fra hvilken innsats egne og sovjetiske styrker brukte mot området. I analysene ble det kjørt beregninger hvor én av to faktorer varierte, for eksempel styrkeoppbygging, varsling, våpenlevering, våpenvirkning, forflytninger, deteksjon av motstanderen og aktive og passive måltiltak. Analysene ga grunnlag for videre å regne seg frem til hvilken innsats som ga tilstrekkelig holdetid for et område (fremstilt grafisk i de forskjellige rapportene). Slik kunne en anslå hvilken størrelse og kvalitet Forsvaret burde ha, og hvor mye det ville koste (Solstrand 1978; Strand og Lanlete 1977, 3).

BEREDSKAP

Størstedelen av den norske militære kapasiteten var basert på verneplikt og mobilisering av reservister. For Luftforsvarets del var så å si alle flyvere, og etter hvert store deler av bakkeorganisasjonen, profesjonelle. I Sjøforsvaret var det også en stor andel yrkestilsatt personell. Hæren på sin side var vernepliktbasert, også på befalssiden. De stående styrker, de styrkene som i fredstid hadde beredskap, besto av vernepliktige som var inne til førstegangstjeneste (Skogrand 2004, 34). Det førte til at avdelingene fikk en todelt oppgave. De måtte både være beredskapsavdeling og utdanningsorganisasjon. For at avdelingene til enhver tid skulle være i stand til å oppfylle kravet om beredskap, ble det utviklet et system der avdelingene ikke fikk tilført mannskaper samlet, men kvartalsvis. Det førte til at det ble en tredeling i erfaringsnivået. Et eksempel på dette var sammensetningen av Brigaden i Nord-Norge (Brig N), den største stående hæravdelingen. En tredjedel av brigadens personell ville ha null til tre måneders brigadetjeneste, en tredjedel tre til seks måneder og en tredjedel seks til ni måneders tjeneste ved brigaden.¹⁸ I størst mulig grad forsøkte en å skifte ut hele underavdelinger, helst på kompani eller tilsvarende nivå, men det var ikke mulig i alle avdelinger, og det foregikk avgrenset utskiftning av tropper og til og med av enkeltpersoner. Lundesgaard (1995, 259–260) trekker frem at Brig N, på grunn av overnevnte, i store trekk var mer en skolebrigade enn en stående brigade. Likevel mener han at den på grunn av befalskorpset fortjener begrepet stående brigade.

Under den kalde krigen besto det stående invasjonforsvaret av styrker fra alle forsvargrenene. Hæren hadde Brig N i Indre Troms og på Hinnøya, Garnisonen i Sør-Varanger, en bataljonsstridsgruppe i Porsanger og Hans Majestet Kongens Garde.

Kystforsvaret hadde Kystartilleriets beredskapsfort og Marinens operative undervannsbåter, motortorpedobåter (MTBer) og mineleggere. Luftforsvaret hadde avskjæringsjagere og jagerbombere på beredskap i tillegg til luftvernartilleriets kadrebataljoner med beredskapsbatterier ved Ørland, Bodø, Andøya og Bardufoss. Dessuten var Nike-bataljonens raketluftvern utplassert rundt Oslo, men den lange rekkevidden dekket mesteparten av Østlandet og deler av Sørlandet. Ved mobilisering var oppgaven til de stående norske styrkene sammen med Heimevernet å trygge mobiliseringen og sikre mottak av allierte forsterkninger (Børresen et al. 2004, 67–68).

MOBILISERING

I St. meld. nr. 9 (1973–74) ble hensikten med mobiliseringsstyrkene beskrevet. De skulle raskt forsterke det stående invasjonforsvaret i Nord-Norge og samtidig etablere et forsvar av avgjørende områder i Sør-Norge. Videre skulle mobiliseringsstyrkene, ved sin størrelse og slagkraft, skape tyngde og utholdenhet i forsvarsstriden.¹⁹ Planene fra 1970 sa at Forsvaret etter mobilisering ville ha rundt 350 000 befal og menige. Disse ville være fordelt med litt over 130 000 til Hæren, omtrent 80 000 til Sjøforsvaret, rundt 70 000 til Luftforsvaret og cirka 70 000 til Heimevernet. Tallene økte frem mot midten av 1980-tallet, og på sitt høyeste nivå i 1984 besto den disponible styrken av nesten en halv million soldater, med en hær som utgjorde nesten 160 000. Til sammen utgjorde den disponible styrken nesten 12 prosent av landets samlede befolkning. Inkluderer en de sivile komponentene i totalforsvaret, som Sivilforsvaret, helsevesenet, handelsflåten i utenriksfart og mannskaper på forhåndsrekvirerte fartøyer, ville totalforsvarets disponible personell ha utgjort mellom 20 og 30 prosent av Norges befolkning (Børresen et al. 2004, 66).

Karakteristisk for siste halvdel av den kalde krigen var at de mer tettbyggede strøkene i Sør-Norge skulle mobilisere og sette opp hæravdelinger som deretter kunne transporteres til Nord-Norge (Skogrand 2004, 41). Forsterkningene måtte komme raskt på plass fordi en ventet et angrep uten vesentlig varsling, og derfor var det kun flytransport som kunne gi det nødvendige tempoet i overføringen. Dermed ble det nødvendig å lagre det tunge materiellet til disse avdelingene i Nord-Norge.²⁰ Ytterligere oppfølgingsstyrker skulle overføres ved en kombinasjon av sjøtransport av materiellet og landeveistransport av personellet (Gjeseth 2011b, 181–186).

ALLIERT FORSTERKNING

Det norske forsvarskonseptet var gjennom hele etterkrigstiden basert på erkjennelsen av egen underlegenhet og behov for assistanse utenfra. En lærdom etter felttoget i Norge i 1940, og en av årsakene til Norges medlemskap i Nato, var at denne militære hjelpen måtte være forberedt i fredstid. Allerede fra traktatinngåelsen i 1949 var det et sterkt ønske fra norske myndigheter å skaffe bindende avtaler om konkret militær støtte. Et problem med forsterkninger utenfra var tiden det tok for å få dem

på plass og operative i Norge. Da Nato i 1953 bestemte at en amerikansk marinekorps-avdeling skulle ha Norge og Danmark som primært innsatsområde, kunne for eksempel styrkene ikke være på plass før tidligst 30 dager etter et krigsutbrudd, siden de ble transportert med skip. På 1960-tallet utviklet Nato en flernasjonal styrke, Allied Command Europe Mobile Force (AMF), som skulle kunne ta seg av en lokal, begrenset trussel på flankene. Denne styrken hadde til hensikt å virke avskrekkende og markere at selv begrenset aggresjon ville bringe Sovjetunionen i strid med enheter fra flere Nato-land. AMF-styrken, som besto av både hæravdelinger og flyskvadroner, hadde både sør- og nordflanken som mulig innsatsområde. I 1967 ble det etablert en større kanadisk styrke, Canadian Air Sea Transportable Brigade (CAST-brigaden), som hadde Norge eller Danmark som innsatsområde. Norsk territorium ble også stadig en mer integrert del av vesttyske forsvarsplaner (Skogrand 2004, 34, 181-186). Vest-Tyskland ønsket å oppnå dybde i sitt forsvar ved å få adgang til norsk område. Hensikten med dette var å oppnå styrkespredning, evakuerings- og omgrupperingsmuligheter. Resultatet var at det ble etablert lagre i Norge for ammunisjon, miner og drivstoff til den vesttyske marinen, bygget reservehospitaller og laget avtaler om overføring av vesttyske fly til Norge i en krigssituasjon (Tamnes 1997, 79). Utover 1970-tallet ble et stadig større antall Nato-styrker mer direkte knyttet til forsvaret av nordflanken, og materiell ble øremerket og forhåndslagret. Øremerkingen betydde likevel ikke at styrkene kun hadde Norge som innsatsalternativ. De kunne ha forskjellige alternativer, både i Norge og i Nato-sammenheng (Børresen et al. 2004, 58).

I desember 1976 etablerte Norge og USA en bilateral studiegruppe. Gruppen konsentrerte seg om det nordnorske forsvarsproblemet og så på hvordan en best kunne løse det ved hjelp av ny teknologi og ulike forsterkningsalternativer. I 1979 kom gruppen med en rapport som blant annet foreslo at én til tre amerikanske jagerflyskvadroner skulle overføres til Nord-Norge tidlig i en krise. Gruppen bidro slik til en omprøving av Natos prioriteringer til fordel for nordflanken. Gruppen kom også med et forslag til hvordan man kunne løse det som var den store utfordringen i flankeforsvaret, nemlig en rask overføring av bakkestyrker. De anbefalte at en redusert luftbåren marineinfanteribrigade (MAB - 13 000 mann) skulle øremerkes, og at den skulle ha sitt tunge materiell lagret i Nord-Norge. Brigaden skulle danne fortroppen til en større amfibiestyrke som ville trenge nesten 45 dager for å nå frem. Gruppens arbeid ble kjent for offentligheten våren 1980 (Tamnes 2004, 85-86). I den nasjonale politiske debatten som fulgte, ble til slutt Trøndelag utpekt som lagringsområde, og i 1981 ble det inngått en avtale med amerikanerne om forhåndslagring (Børresen et al. 2004, 62). Studiegruppen var aktiv på samme tidspunkt som Frøy-utredningen ble iverksatt. Dermed er det sannsynlig at oppdragsgiver til sistnevnte kjente til dette bilaterale arbeidet og mulighetene for å hurtig få på plass forsterkninger. Større sannsynlighet for allierte forsterkninger kan ha motivert norske myndigheter til å sikre muligheten for å gjennomføre overføringer. Et faktum som kan styrke denne påstanden, er at det i perioden før opprettelsen av denne bilaterale studiegruppen,

i 1973–1974, var uformelle forsvarsdialoger med USA. Deltaker på noen av disse dialogene var Tønne Huitfeldt, som i 1977 ble øverstkommanderende for Nord-Norge og den som ga oppdraget om å vurdere hvordan forsvaret av Skibotndalen–Oteren–Øvergård kunne styrkes ved hjelp av permanente anlegg bygget i fredstid (Tamnes 1997, 84–85; Tamnes 1991, 243–245; FKN 1977d).

HOVEDTREKK I PLANENE MOT SLUTTEN AV 1970-TALLET

Allerede i de første forsvarsplanene etter annen verdenskrig ble Lyngen definert som et område hvor det var gode muligheter for å gjennomføre et “seigt forsvar” (OB udatert b, 18–19). Denne tenkningen finner vi igjen i Natos Medium Term Defence Plan (MTDP) fra 1954 og fremover, hvor Lyngen ble sagt å være området i nord hvor den sovjetiske fremrykningen skulle stanses. Betydningen av Lyngen-området skulle øke, og ble i løpet av den kalde krigen det sentrale området i norsk forsvarsplanlegging (Skogrand 2004, 37–39). Området nord for Lyngen, Nord-Troms og Finnmark, var det innledningsvis ingen planer om å forsterke i en krigssituasjon. De styrkene som var i området skulle forsvare seg så godt de kunne, for på den måten å gi tid for forsvarsstyrkene i Troms til å forberede seg. Etter hvert dukket en problemstilling opp: Hva ville skje hvis Sovjetunionen gjennomførte et lokalt begrenset angrep mot Finnmark? Da ble det viktig at styrkene i Finnmark holdt det gående så lenge at det ikke bare ble et norsk problem. På sikt førte scenariet om et begrenset sovjetisk angrep til en økning i de stående styrkene i Finnmark, samt opprettelsen av Forsvarssjefens utrykningsstyrke (FUS). FUS var en infanteribataljon som hadde sitt tunge materiell lagret i Finnmark, og som etter mobilisering skulle flys inn fra Sør-Norge (Gjeseth 2011b, 83, 183, 212–220).

Mot slutten av 1970-tallet var Sør-Norge blitt til et bakre område for Nord-Norge. Beskyttelsen som Sør-Norge fikk gjennom Nato-medlemskapet førte til at Forsvaret kunne prioritere Nord-Norge. Dette gjorde at en kunne overføre styrker fra Trøndelag og Østlandet (Gjeseth 2011b, 312). I 1977 var det for Hæren planlagt med følgende styrker ved Distriktskommando Nord-Norge (DKN): Brig N, som allerede var på plass i Indre Troms og Kombinert regiment (KR)15,²¹ som ville mobiliseres med standkvarter i Narvik-området. De nasjonale forsterkningene til Nord-Norge var FUS bestående av en infanteribataljon, KR 5 fra Østlandet (som hadde det tunge materiellet lagret i Indre Troms) og KR 13 fra Trøndelag. I tillegg var KR 3 og Brig S øremerket for overføring. KR 14 ville settes opp i Mosjøen og skulle til Bodø–Fauske området (FKN 1977c).

Organiseringen av Forsvaret i Sør-Norge ble dermed seende ut slik:

- Distriktskommando Trøndelag (DKT) hadde KR 12, etter at KR 13 var overført.
- Distriktskommando Østlandet (DKØ) hadde KR 1, KR 3 og Brig S, med KR 6 som reserve for Forsvarskommando Sør-Norge.

- Distriktskommando Sørlandet (DKS) hadde KR 7 i Kristiansand og KR 8 i Rogaland.
- Distriktskommando Vestlandet (DKV) hadde ingen avdelinger av denne typen før Brig V fra midten av 1980-tallet.

I tillegg til dette var det hos alle distriktskommandoer et stort antall lokalvernavdelinger i form av felt- og forsyningsavdelinger (Gjeseth 2011b, 199–204).

På slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet utgjorde lokalvernavdelingene til sammen fire bataljonstridsgrupper (infanteribataljon støttet av artilleribatteri og ingeniørtropp), 34 infanteri/lokalvern bataljoner, 24 lokalvernkompanier, to artilleribataljoner, to artilleribatteri, syv ingeniørkompanier, 37 forsyningskompanier, 14 tekniske kompanier, 17 transportkompanier, seks kløvkompanier, tre oppklaringseskadroner og en del mindre enheter som én sperreskytstropp og 31 sperreskytslag.

I tillegg til dette kom også de forskjellige kommandoene som de fem distriktskommandoene, 12 forsvarsdistriktskommandoene og fire landforsvarskommandoene. DKØ var den klart største og DKT nest størst (HO 1969).

Sjøforsvaret hadde 15 kystartillerifort i Nord-Norge, og ett fort i hvert hovedinnløp til de sannsynlige landgangsstedene var alltid bemannet. I tillegg ville en stor del av fartøyene til enhver tid befinne seg i landsdelen. Ved mobilisering ville de aller fleste fartøyer seile til Nord-Norge. For luftforsvaret var to skvadroner med jagerfly stasjonert i Bodø, og ved mobilisering ville det overføres tre skvadroner til Nord-Norge, fordelt med to på Andøya og én på Bardufoss (FKN 1977c).

I 1973 fikk FFI i oppdrag å gjennomføre en analyse av Hærens operative enhet. Var brigadene holdbare slik de var planlagt utrustet, og hvilke justeringer ville være aktuelle i fremtiden? Analysen inneholdt en rekke delstudier, inkludert feltprøver, simuleringer og krigsspill. Sluttrapporten som ble levert i juli 1978 konkluderte med at: "Våre feltavdelinger mangler tilstrekkelige midler og gis i de situasjoner vi har studert, små muligheter til å løse pålagt oppdrag – de har utilstrekkelig fysisk beskyttelse, ildkraft og taktisk mobilitet." (Reine 1978, 96) Videre slutter rapporten at stridsutholdenheten og evnen til å løse forsvarsoppdrag økte vesentlig når striden kunne støtte seg til *permanente* befestninger. I tillegg ville tapene bli mindre. Tiden en hadde til rådighet for å etablere slike befestninger i krig syntes imidlertid å bli for knapp. Det var derimot mulig å avpasse landstridskrefte til den lokale trusselen og allerede *i fred* anlegge og eventuelt bemanne permanente feltbefestninger, i de områdene de skulle settes opp i. Anbefalingen fra FFI var at det for fremtiden burde videreføres en generell utforming av de operative enhetene. Dette ble begrunnet i det faktum at en skreddersydd avdeling kunne få redusert sin stridseffekt ved å settes inn i et område den ikke var tilpasset til og dermed ikke ville være like anvendelig (Reine 1978, 11–12, 86, 96).

LYNGEN-OMRÅDET I DE NORSKE FORSVARSPLANENE

Geografisk sett er Lyngen den første større naturlige forsvarsbarrieren der en underlegen motstander kan ta opp kampen mot et bredt angrep på Norge fra nord-øst. Her er det mulig både å fange opp et sovjetisk angrep gjennom Finnmark og en fremrykning gjennom Finland mot Skibotn. Området kan betegnes som et defilé (Skogrand 2004, 38). Allerede før krigen, i perioden 1935–1939, hadde kaptein John Høgevold (1939) utarbeidet en militærgeografisk beskrivelse av området, med lange fjorder, lave eid mellom fjordbunnene og høye fjellpartier, ofte med alpine formasjoner.

FØR ANNEN VERDENSKRIG

Først ved utbyggingen av Ofofbanen (1898–1902) ble det lagt planer for forsvaret av Nord-Norge.²² Inntil den tid hadde Vardøhus festning vært den eneste militære infrastruktur og avdeling i landsdelen. Årsaken til at det ble lagt forsvarsplaner, var at Ofofbanen, med tilknytningen til det svenske og finske jernbanenettet, ga Russland en mulig operasjons- og forsyningslinje ut til Narvik og en isfri havn ved Atlanterhavet. Unionsforsvaret rettet dermed fokuset mer mot nord. I Sverige ble Boden festning bygget (1900–1916), og flere militære avdelinger ble etablert i Norrland. Frem til unionsoppløsningen var norske styrker tiltenkt som del av forsvaret av Norrland, og etter 1905 planla norske myndigheter fremdeles med at Ofofbanen skulle forsvares på svensk side, enten det var Sverige eller Russland som var angriperen. Etter hvert ble det også planlagt for at et angrep kunne komme gjennom Finskekilen mot Lyngen, noe som ble mer aktuelt etter at Finland fikk sin suverenitet. Dog var trusselen fra Sverige og Finland sett på som mindre farlig enn trusselen fra Russland (Ydstebø 2001, 101–103, 117–127). På samme tid ble det også innført alminnelig verneplikt i Nordland, Troms og Finnmark (1897). Ifølge Roald Berg (2001, 266–268) ble verneplikt innført også i de nordligste fylkene, etter at Ofofbanen og jernbaneutbyggingen på Nordkalotten førte til endringer i trusselbildet.

TYSK PLAN FOR FORSVAR AV OMRÅDET 1944–1945

Under annen verdenskrig, fra juni 1941, ble fronten fra Nordishavet til Bottenviken holdt av 20. *Gebirgsarmee*. Styrkene hadde innledningsvis som oppdrag å avskjære Murmanskbanen. Da de ikke klarte det, hovedsakelig på grunn av vanskelige transport- og forsyningsforhold for de tyske styrkene, ble oppgaven endret til å beskytte Finland og Norge mot russisk inntrengning. Etter Finlands kapitulasjon høsten 1944 trakk tyskerne seg ut av Finland og inn på norsk side. Tyske tropper kunne dermed ikke lenger etterforsynes over Finland via Bottenviken. All etterforsyning måtte fraktes gjennom norsk område, noe som ikke var mulig – mengden av etterforsyninger var for stor og kapasiteten i transportnettet begrenset. Erfaringene den tyske generalstaben hadde fra vinterkrigføring i Russland, gjorde at tyskerne forkastet tanken på å etablere forsvarsposisjoner i Finnmark. I stedet valgte de å etablere seg i Lyngensstillingen (Kilpisjärvi–Skibotn). Planene gikk ut

på å opprette en sperrestilling fra Lyngenfjorden og inn til svenskegrensen, med en annen forsvarslinje ved Narvik. Tyskerne vurderte at fjellene sør for Lyngen langs grensen mellom Norge og Sverige ville danne en god naturlig hindring selv om Sveriges nøytralitet ville bli krenket av angripende styrker. Fronten måtte være helt sammenhengende, sperret med et system av piggrådshinder og dekket av et minebelte. Støttepunkter med patruljerende vakthold i lukene ville ikke være tilstrekkelig, russerne hadde vist at de kunne utnytte eventuelle svakheter i forsvarslinjene (DKN 1949). De tyske styrkene bygget selv stillingene vinteren 1944–1945, etter at de hadde trukket seg tilbake til området. De benyttet seg i tillegg av store mengder russiske krigsfanger som ble overført fra andre leirer i området. Den tyske hovedstyrken ble forlagt i dalbunnen, men etter hvert som stillingene og forlegningshyttene ble ferdigstilt, kom sikringsstyrker på plass oppe på fjellet. Utbyggingen var ikke ferdig ved krigsslutt 8. mai 1945 (Fossum 1996, 164–168).

NORSKE TILTAK 1945–1980

Tre år etter krigens slutt konkluderte daværende sjef for Distriktskommando Nord-Norge, general Arne D. Dahl, med at disponible styrker måtte trekkes sammen i Troms innland, mens Finnmarks landforsvar måtte regnes som en fremtrygd, med oppgave å sinke fiendens fremmarsj. 6. brigade (eller KR 15 etter 1952) hadde forsvaret av Bardufoss som viktigste oppgave, men ved en videre utbygging av Forsvaret, burde de få sitt oppdrag i Lyngen-linjen. Hærens overkommando var enig i at hovedforsvarsstillingen skulle legges til Lyngen, men påpekte også at det skulle føres et bevegelig forsvar, i motsetning til det tyskerne hadde planlagt (Gjeseth 2011b, 76–78).

Selv om det finnes naturlige sterke forsvarsavsnitt (linjer) må vi være varsom med å basere forsvaret på slike linjer. Vi må ikke klebe fast til disse med det resultat at våre avdelinger blir tilintetgjort eller utmanøvrert av fiendtlige tropper som blir luftlandsatt i stillingenes rygg. (General Olaf Helset sitert i Gjeseth, 2011: 78)

I sin innstilling fremhever Forsvarskommisjonen av 1946 (DKN 1950a, 4) at feltavdelingene måtte kunne støtte seg til faste festningsanlegg eller feltbefestninger, og at flere av disse burde forberedes i fredstid. I sine bemerkninger til denne innstillingen refererte Øverstkommanderende i Nord-Norge til et skriv fra tidligere samme år, 24. januar 1950, hvor han hadde foreslått opprettelsen av *Lyngen festning*. Hans begrunnelse var blant annet økt *holdetid*. En ferdig utbygget festning ville ikke bare kunne støtte feltavdelingene under deres operasjoner, men også bidra til å oppholde fienden lenge nok til å få gjennomført mobilisering ved et overraskende angrep. For å få til det siste var det viktig at stillingene alltid måtte bemannes av en mindre garnison (DKN 1950b, 4).

I november 1950 nedsatte Hærens overkommando en kommisjon som skulle komme med forslag til befestning av Lyngen-linjen. I mars 1951 konkluderte kommisjonen at Lyngen festning burde bygges. Forslaget var at det skulle bygges tre fest-

ningsområder – ett ved bunnen av Storfjorden, ett på Balsfjordeidet og ett i Øverbygd. Festningssystemet måtte holde ut i 11 dager, som var tiden en regnet med mobiliseringen ville ta. Utbyggingen ville koste cirka 30 millioner kroner over en treårsperiode.²³ Landfestningen måtte ses i sammenheng med et anlegg på sjøfronten for at Lyngen festning ikke skulle bli omgått fra sjøen. Hovedproblemene med forslaget var knyttet til de økonomiske bevilgningene og liten utskrivningsstyrke i nord.²⁴ De første midlene, to millioner, ble bevilget allerede høsten 1950 til byggingen av Oteren fort. Allerede i desember 1951 ble det klart at byggingen ikke ville bli så omfattende som først foreslått (Lundesgaard 1995, 30–31).

I 1953 gjennomførte Hålogaland ingeniørbataljon en utredning for å se hva en kunne bygge for to millioner kroner. I utredningen foreslo Distriktskommando-ingeniørsjefen at det burde bygges et hovedfort på vestsiden av Storfjorden, i nordøstre avhelling av Melfjell. Den skulle bestå av et batteri med fire kanoner og et med to kanoner. I tillegg skulle det bygges et støttefort i Hattfjell på østre side av fjorden med et batteri på to kanoner. Planen la opp til å benytte 155mm kanoner med en total bemanning, inkludert både artillerister og dekningsstyrken av infanterister, på 209 mann. Ingeniørsjefen mente at å kalle det foreslåtte anlegget for “Lyngen festning” var noe pretensiosøst. Anlegget måtte heller betraktes som forberedte artilleristillinger med tilhørende ammunisjonslager i fjell, samt med bombesikre dekningsrom for personell, beregnet til kortere tids opphold (Håling 1953, 3–4).

Planene om utbygging av Lyngen festning ble skrinlagt i 1954. Det er flere sammenfallende årsaker til dette. For det første skyldtes det kostnadene forbundet med utbyggingen. Selv den nedjusterte og reviderte planen beløp seg på 12 millioner kroner, mens det kun var satt av to millioner kroner til utbyggingen (Håling 1953). Videre førte opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge og utsiktene til å få en avdeling på nesten 5000 mann til Indre Troms, at utbyggingen ikke lenger var like viktig. Etableringen av brigaden førte også til konkurranse om byggekapasitet og personalressurser, med oppretting av leire og utskrivningsstyrken til bemanning (Johansen 1999, 56–57). For utskrivningsstyrkens del, var det også rift om personellet mellom Sjøforsvaret, Luftforsvaret, Hæren og Heimevernet. For at festningen skulle ha ønsket effekt, måtte mobiliseringsstyrken ha lokal tilhørighet, og dette ville særlig ha gått utover styrkene til Infanteriregiment (IR) 16. I tillegg kan også befestningenes lave militære status etter annen verdenskrig være en årsak, selv om argumentet ikke ble brukt åpent. Faktum var at den franske Maginotlinjen ble omgått, og den var dermed et skoleeksempel på mislykket militær strategi. De allierte erfaringene fra landgangen i Normandie, hvor en klarte å slå seg gjennom et sterkt befestet område, medvirket også til å svekke troen på effekten av et festningsverk (Gjeseth 2011b, 157–158. Gjeseth 2012).

I perioden fra 1950 og utover ble det gjennomført en del sperrearbeider i området, mesteparten i tilknytning til Lyngen-linjen. I 1953 ble det oppført sperreanlegg som var beregnet på samvirke med og til beskyttelse for fortene, som på dette tidspunktet fortsatt

var på planleggingsstadiet. Det var bygget delvis forberedte stillinger for en tropp ved Falsnes, et kompani på fjellet ovenfor Kitdalen, et kompani i selve Kitdalen, et kompani i Signaldalen, et kompani ved Elvevoll (på veien til Lyngseidet), et kompani i området Vollan, en tropp nord i Tamokdalen og et kompani i søndre del av Tamokdalen. I tillegg var det forberedt en rekke kommunikasjonsavbrudd (Håling 1953, 3). Ser vi litt mer spesifikt på hva dette innebærer, så planla Distriktskommando Nord-Norge i 1950 at i

- *Lyngenavsnittet* skulle det bygges 82 mitraljosebunkere, 18 bunkere for panservernkanoner og 50 minekamre for kommunikasjonsødeleggelse.
- *Indre Troms*, utenom Lyngenavsnittet, skulle det bygges 44 mitraljosebunkere, 11 bunkere for panservernkanoner og 25 minekamre.

I en rapport fra Hålogaland ingeniørbataljon, datert 26. april 1952, angående fremdriften i arbeidet, står det at i Lyngenavsnittet var mitraljosebunkerne som skulle bygges, ferdige eller under konstruksjon. På grunn av at det enkelte steder ville bli uforholdsmessig kostbart å bygge de planlagte bunkerne, summerer antall mitraljosebunkere seg til rundt 70. Det var iverksatt arbeid med seks bunkere for panservernkanon, og 48 minekamre var klargjort. For området utenom Lyngenavsnittet var arbeidet ifølge rapporten ikke kommet like langt. I alt var 13 mitraljosebunkere av 44 planlagte ferdigstilt eller iverksatt, mens det for resten ikke var gjennomført detaljrekognosering på hvor de skulle plasseres. Ingen bunkere for panservernkanon var bygget, men det var gjennomført rekognosering for to, og 14 av de 25 planlagte minekamrene var laget (Håling 1952, 1-7).

Fra midten av 1950-tallet og frem til slutten av 1970-tallet ble det årlig satt av et mindre beløp, tre til fire millioner kroner, til utbygging av sperrestillinger. Mer enn halvparten ble brukt i Nord-Norge. Gjeseth (2011b, 268) skriver at bortsett fra i Skibotndalen var dette snakk om enkeltstillinger med begrenset utholdenhet, og selv i Lyngen-området var det ikke et sammenhengende stillingssystem.

Et kritisk punkt i forsvaret av Lyngen-området var tidspunktet for utløsning av kommunikasjonsødeleggelsene på veien gjennom Skibotndalen. Etter opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge og frem til etter den kalde krigens slutt, hadde 2. bataljon et kompani stasjonert ved Brennfjell i Skibotn med en tropp i Helligskogen ved grensen til Finland (Gjeseth 2011b, 160).²⁵ Kompaniet hadde en rekke forsvarsstillinger med permanent bestykning, og hadde dermed behov for å kunne øve stillingsbesettelse og gjennomføre enkle funksjonsskytinger. I tillegg hadde Forsvarets behov for å treffe sikringstiltak omkring forsvarspunktene i dalen og begrense adgangen til området. Det sto i et visst motsetningsforhold til lokalsamfunnets ønske om å utvikle et næringsliv basert på turisttrafikk og friluftsliv (Lundesgaard 1995, 285).

OPPSUMMERING AV BAKGRUNNEN FOR BESLUTNINGEN

Den norske sikkerhetspolitikken var i perioden preget av å avskrekke Sovjetunionen, hovedsakelig gjennom integrasjonen i Nato. Samtidig avskjermet Norge seg mot en tett integrering med alliansen for å unngå å provosere, og dermed berolige, Sovjetunionen. Denne politikken kom blant annet til uttrykk gjennom de selvpålagte begrensningene. Enkelte av dem, spesielt basepolitikken, medførte at det ved et overraskende angrep trolig ikke ville være allierte styrker i landet. Dermed ville det norske Forsvaret måtte klare seg alene i en periode, inntil allierte styrker var på plass.

Den globale sikkerhetspolitiske situasjonen forverret seg raskt i tiden frem mot 1980, samtidig var det en militær styrkeoppbygging på Kola. Forsvarets planer la to mulige konfliktsituasjoner til grunn. Den ene var et overraskende og isolert angrep på Nord-Norge og den andre et angrep på Norge som en del av en storkrig i Europa. Etter hvert som Nato bygget opp sine konvensjonelle styrker på Kontinentet, kunne Norge fokusere på det antatt tidlige angrepet mot Nord-Norge og innledningsvis konsentrere sin forsvarsinnsats om å bekjempe det. Beregningene gikk ut på at beredskapsavdelingene innledningsvis skulle ta opp striden inntil mobiliseringsstyrkene var på plass. Siden befolkningen stort sett var sentrert i Sør-Norge, ville dette kreve at en klarte å holde flyplasser og havner åpne for å kunne ta imot forsterkninger. Mot 1980 ble det stadig sikrere at det ville komme forsterkninger til Norge i tilfelle krise og krig.

For Hæren var det ikke samsvar mellom måten det ble planlagt at den skulle føre striden på (mer eller mindre statisk forsvar fra godt utbygde stillinger), og det som det ble undervist og øvet i (et mobilt og manøverbetinget konsept). I tillegg ble brigadenes oppbygging og utrustning vurdert til å være utilstrekkelig og ga små muligheter for å løse pålagte oppdrag.

Lyngen-området ble regnet som viktig for å ta opp kampen mot en angriper fra øst. Det hadde også vært gjennomført større og mindre forsvarsutbygginger i området siden annen verdenskrig. For norsk vedkommende hadde dette arbeidet bare tidvis vært en del av en større helhet.

Frøy-beslutningen

Innledningsvis stiller jeg fire spørsmål som jeg kommer til å diskutere i hvert sitt hovedpunkt: Hvorfor ble det iverksatt en utredning om mulighetene for å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger? Hva var hensikten med å bygge disse stillingene? Hvorfor skjedde utbyggingen nettopp i Lyngen-området, og hvorfor kom beslutningen på dette tidspunktet?

Særlig to dokumenter gir meget god innsikt i saksgang, årsaker til og hensikten med utbyggingen. Det første er et notat fra Ingeniørstaben ved FKN til ØKN (FKN 1977a). Notatet er en redegjørelse for et forslag om utbygging av “tunge stasjonære forsvarsanlegg i Troms innland”. Dokument nummer to, skrevet av ØKN, er oppnevning av og mandatet til prosjektgruppe Frøy (FKN 1977d). Disse to dokumentene er datert henholdsvis 22. august 1977 og 15. november 1977.

BAKGRUNNEN FOR UTREDNINGEN

ØKN generaløyntant Tønne Huitfeldt oppnevnte altså *prosjektgruppe Frøy* i et notat datert 15. november 1977 (FKN 1977d). Bakgrunnen var analyser foretatt i forbindelse med Forsvarskommisjonen av 1974s arbeid. De viste at kystforsvarets evne til å møte en sjøinvasjon var forbedret, men samtidig måtte en sikre innfallsporten gjennom Skibotndalen for å få sammenheng i forsvaret av Troms. Hvilke analyser er det så snakk om?

KARTLEGGING AV PROSESSEN

Flere prosesser og hendelser kan ha spilt inn på beslutningen om å gjennomføre en vurdering for hvordan forsvaret av Lyngen-området kunne styrkes. For det første er det studier gjennomført ved FFI, både i forbindelse med forsvarsgrenstudiene 1970–1975 og *Forsvarsanalysen* 1975–1978 (Solstrand 1978, 7–10). Sistnevnte var en del av Forsvarskommisjonen av 1974, et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon i

mars 1974. Den overleverte sin utredning til Forsvarsdepartementet i mars 1978 (Forsvarsdepartementet 1978b, 9). Videre ble den norsk-amerikanske bilaterale studiegruppen etablert i desember 1976, etter at det hadde vært forløpere fra tidlig på 1970-tallet. Gruppen diskuterte en rekke temaer, blant annet trusselvurderinger, kystforsvaret, ildkraft til Hæren, behovene til allierte flyskvadroner som var tiltenkt som forsterkninger, forhåndslagring, luft transport, i hvilken grad Sverige ville involvere seg og den maritime situasjonen i nordområdene (Tamnes 1991, 247). Det var også en del andre interne utredninger i Forsvaret, som i forskningslitteraturen blir tilskrevet en innvirkning på beslutningen. Stjern (2003, 179) nevner en transportlinjestudie avholdt ved FKN cirka 1975–1976. Jeg har ikke funnet noe om denne studien, men FKN gjennomførte et transportlinjeseminar 25.–26. mai 1977 (FKN 1977a) og en transportlinjestudie i Nordland 22.–25. november 1977 (FKN 1977b). Videre ble det iverksatt en utredning i august 1977 om bygging av et antall stasjonære anlegg (Gjeseth 2011b, 269). Til slutt er det enkelte forhold og prosesser som har sammenheng med Frøy-utredningen og/eller er utledet av dette prosjektet.

Av disse prosessene peker transportlinjeseminalet, som ble avholdt ved FKN 25.–26. mai 1977, seg ut som viktig for Frøy-utbyggingen. Årsaken til dette er at det var på dette seminaret at major Terje Godager kom med forslaget om en fredstidsutbygging. I etterkant av seminaret redegjorde Ingeniørstaben ved FKN for forslaget, samt slo lyd for å opprette en prosjektgruppe som skulle se på mulighetene for en utbygging. Prosjektgruppen burde komme med konkrete forslag til type og antall anlegg (FKN 1977a). Umiddelbart kan det altså se ut som at Terje Godagers forslag var årsaken til at det blir iverksatt en utredning. Ifølge ingeniørstaben ville sperrestillingene og kommunikasjonsødeleggelsene som allerede var etablert, kun i liten grad forbedre forsvarerens muligheter til å føre en vellykket forsvarsstrid mot en fiende som gjennomfører en fremrykning gjennom Skibotndalen mot Bardufoss. Resonnementet stemmer overens med det ØKN oppga som bakgrunn i sin oppnevning av prosjektgruppen – bedre sikring av innfallsporten gjennom Skibotndalen.

I *Forsvarsanalysens* sluttrapport kom det ikke spesifikt frem at en burde sikre Lyngen-området bedre, men det ble fremhevet at forsvaret av Nord-Norge var kritisk avhengig av at forsterkninger av landstridskrefter ble tilført landsdelen i løpet av to til fire døgn etter et krigsutbrudd (Solstrand 1978, 44). Leser vi derimot mellom linjene, skulle dette kunne oppnås ved å forsvare nøkkelområdene som lå i innfallsretningen fra Sovjetunionen, slik at mottaksmulighetene ikke ble ødelagt før forsterkninger var på plass. Tilsynelatende var ikke transportlinjestudien en del av Forsvarskommisjonens arbeid, men den støttet opp under tiltakene som Forsvarskommisjonen var forventet å komme med (FKN 1977b). FFIs deltagelse i transportlinjestudien ble begrunnet i erfaringen ekspertene hadde fra arbeidet med *Forsvarsanalysen* (Brinck 1978, 7). På den annen side var FFIs notat *Sårbarhet av transportlinjene i Nordland anno 1977* oppført på referanselisten til sluttrapporten for *Forsvarsanalysen* (Solstrand 1978, 112). Svært mange av de prosessene pågikk parallelt i disse årene, og flere av aktørene var aktive innenfor mange områder.

Som tidligere nevnt var *Forsvarsanalysen* en del av bakgrunns materialet til Forsvarskommisjonen av 1974, som leverte sin innstilling i 1978. I utgangspunktet var det meningen at Forsvarskommisjonen skulle ha fullført sitt arbeid i løpet av 1975. Fordi de ønsket å utnytte forsvarsgrenstudiene og Forsvaret som helhet i sitt arbeid, fikk de utsatt tidspunktet for avleveringen. Mandatet til Forsvarskommisjonen var å vurdere Forsvarets plass og utforming som ledd i norsk sikkerhetspolitikk i lys av den internasjonale, teknologiske og strategiske utviklingen. Kommisjonen skulle fremme forslag til et forsvarsprogram som burde dekke årene frem til 1985 og et perspektivprogram frem til 1990 (Forsvarsdepartementet 1978b, 1-2). Flere forskere har beskrevet FFIs betydning både i arbeidet med planlegging av Forsvarets sammensetting og som premissleverandør til planleggingen av forsvaret av Norge (Bjerga 2002; Børresen et al. 2004; Gjeseth 2011b; Tamnes 1997). Flere av dem (Tamnes og Gjeseth 2013; Børresen et al. 2004, 81-82) har reist spørsmålet om FFIs fremtredende rolle kan ha ført til en rendyrking av den dominerende strategien på denne tiden – utmattelseskrig, med en sterk betoning av statiske operasjoner og kvantitet fremfor kvalitet.²⁶ Kritikere i samtiden hevdet at FFI tok for lite hensyn til at en motstander kunne søke å omgå et relativt statisk og forutsigbart norsk forsvarsopplegg (Børresen et al. 2004, 52, 81-82). Blant annet har Tamnes og Gjeseth (2013) stilt spørsmål ved denne måten å analysere og resonnerer seg frem til hvordan Forsvaret burde se ut og handle. Spesielt var det utfordrende å legge inn mange variabler – selve essensen av et mobilt forsvar – og dette førte til at det ble vanskelig å regne seg frem til en “løsning”. Matematiske utfordringer kan ha bidratt til at en fikk et statisk, kvantitativt forsvarskonsept – det ble en form for “modellenes tyranni”.

Før ØKN oppnevnte prosjektgruppen, var Sjef Troms landforsvar Egil Ingebrigtsen og assisterende ingeniør sjef 6. divisjon Rolf Barry-Berg med på en rekognosering i området. Rekognoseringen var en forberedelse til ØKNs *varslede Skibotnstudie* (IFS 1977). Etter prosjektstart organiserte FFI et krigsspill for å gi et grunnlag for valget av operativ løsning. I juli 1979 avga Troms landforsvar (TLF) sin hovedrapport om Frøy prosjektet (TLF 1983). Siden kostnadene var store, ble prosjektet autorisert av Forsvarsdepartementet våren 1981. Forsvarsdepartementet orienterte Stortinget om prosjektet gjennom uttrykt vedlegg til St.prp nr 1 (1981-82), hvorpå det ble godkjent av Stortinget ved behandlingen av denne St.prp (FD 1981a; FD 1993a).

INITIATIVTAKER

Kan prosjektets oppstart spores tilbake til én enkeltaktør? Ifølge Stjern (2003, 179) var major Terje Godager først med å lansere forslaget. I et skriv fra 1993 skriver Godager selv at det var han som initialt kom opp med ideen, og at ØKN generaløyntnant Huitfeldt “tente på dette forslaget” (FD 1993a). Det ser også ut til at det var Godager som forfattet notatet fra Ingeniørstaben til ØKN. På den annen side utnevnte ØKN prosjektgruppen og ga den mandatet. Det kan virke som om Troms landforsvar, som var det utøvende leddet i prosjektet, ikke var delaktig i initieringen. TLFs oppgave var ut fra gjeldende

trusselvurdering å studere hvor stillingene burde plasseres (Ingebrigtsen 2013). Ut fra kildematerialet virker det som om assisterende ingeniørsjef 6. divisjon, kaptein Barry-Berg, hadde en svært aktiv rolle, men initiativet kan ikke knyttes til ham. Etter alt å dømme hadde han og Huitfeldt samme tanke om hvordan en ved hjelp av fredstidsutbygging kunne og burde forsterke forsvaret i dette området.

HENSIKTEN MED STILLINGENE

Hva var så hensikten med å bygge ut permanente stillinger i fredstid? Det er først og fremst dette spørsmålet som blir besvart i litteraturen om temaet. Jeg tar utgangspunkt i kategoriseringen av årsaksforklaringene som jeg gjorde innledningsvis – holdetid, kvalitet på Hæren og det å frigjøre avdelinger – og sammenligner dem med kildene som jeg har funnet. Spesielt er det interessant å se om vi finner noen av dem igjen i notatet fra Ingeniørstaben og mandatet til prosjektgruppen.

ØKE HOLDETIDEN

Fellestrekket ved årsaksforklaringene under betegnelsen *holdetid* var at utbyggingen på en eller annen måte skulle hjelpe Hæren til å klare å holde området lenger enn det som var forventet uten utbygging.

Hensikten med utbyggingen ble vanligvis forklart med at en ville klare å holde området lenger og dermed holde de sovjetiske styrkene unna oppsetningssteder, flyplasser og havner. Dette ville øke mulighetene for å sikre mobilisering og overføring av styrker til Troms. Både Gjeseth og Stjern er inne på denne forklaringen. I boken *Ingeniørvåpenet i Nord-Norge* skriver Ivar Stjern (2003, 179): “En hadde noen tid vært klar over at forsvaret over Skibotn-Lyngen neppe hadde den holde-tiden som var nødvendig for å sikre at nasjonale forsterkninger fra Sør-Norge og allierte forsterkninger nådde frem i tide.” Videre skriver Stjern at med bakgrunn i dette faktum ble det derfor gjennomført en transportlinjestudie ved FKN, cirka 1975–1976, hvor en drøftet hvordan en kunne redusere overføringstiden samt øke overføringssikkerheten for nasjonale forsterkninger til Nord-Norge. Under arbeidet med transportlinjestudien foreslo Ingeniørstaben at et av tiltakene burde være en større fredsutbygging i Lyngen-området. ØKN grep fatt i ideen, som deretter ble utdypet videre i notatet fra Ingeniørstaben. Prosjektet fikk ingeniørsjefens kodenavn – Frøy.

I notatet fra Ingeniørstaben til ØKN (FKN 1977e) ble det ansett at en fiendtlig fremrykning gjennom Skibotndalen mot Bardufoss ville føre til problemer med å holde områdene som var angitt i Natos forsvarsplaner. Sperrestillingene og kommunikasjonsdeleggelsene som var forberedt ville trolig ikke være tilstrekkelige for å gjennomføre en vellykket forsvarsstrid. Ingeniørstabens løsningsforslag var å oppnå en større seighet i forsvaret gjennom en omfattende utbygging av stasjonære forsvarsanlegg. Det virket som om det var to kritiske faktorer i forsvaret av Indre Troms: personell og tid. En utbyg-

ging ville kreve raskt mobiliserbart personell, men gevinsten ville være økt holdetid og dermed større mulighet for å tilføre forsterkninger. Ingeniørstaben mente videre at det burde gjennomføres en analyse som så på forholdet mellom stasjonære og mobile enheter. Den måtte fastlegge alternative strukturer for stasjonære enheter, samt avklare hvilken forsvarsverdi stasjonære styrker hadde i forhold til og i relasjon til mobile styrker. Avslutningsvis burde analysen munne ut i et konkret forslag til utbygging og omfang av stasjonære anlegg.

Som vi ser forskutterte Ingeniørstaben at anbefalingen ville føre til en utbygging, men ga ingen forklaring på hvorfor. I anbefalingsskrivet fra Forsvarets overkommando til Forsvarsdepartementet sto det at hensikten med å bygge ut disse stillingene var å øke holdetiden i Lyngen-området, for på den måten å hindre et gjennombrudd og dermed sikre mottak av forsterkninger til landsdelen. Forsvarets overkommando fremhevet at området var forsvarsmessig sterkt, og at det tidligere var utført adskillige sperre- og befestningsarbeider. Dog var det tvilsomt om stillingsområdene som allerede var bygget ville være i stand til å hindre et gjennombrudd, slik oppdraget til ØKN var gitt i Natos forsvarsplaner (FD 1981c).

Både Lundesgaard og Gjeseth er inne på at kraftutbyggingen i området, og da fremfor alt anleggsveiene, forringet forsvarsevnen i området ved å lette adkomst for motoriserte avdelinger.²⁷ Kraftutbyggingen ble ikke nevnt i notatet fra Ingeniørstaben eller mandatet fra ØKN. Den kan likevel ha vært en relevant forklaringsfaktor, ved at det implisitt i behovet for å øke holdetiden lå at forsvarsevnen var blitt forringet gjennom utbyggingen.

Assisterende ingeniørsjef ved 6. Divisjon pekte i et notat etter rekognosering i Skibotndalen oktober 1977 på at fjellpartiet mellom Skibotndalen og Signaldalen, på grunn av veiutbyggingen var blitt mer fristende for en angriper (IFS 1977). De eksisterende stillingene sperret i liten grad disse anleggsveiene. Det kan dermed virke som om anleggsveiene initialt ikke var den utløsende årsaken. Givetvis kan problemene med anleggsveiene ligge implisitt i Ingeniørstabens påpeking av at eksisterende sperrestillinger og kommunikasjonsødeleggelser ikke i tilstrekkelig grad ville hjelpe en forsvarer og i ØKNs anbefaling om å styrke innfallsporten gjennom Skibotndalen. Derimot er det er også fullt mulig at anleggsveiene ble tilført som en faktor underveis i utredningen. Det kan være at en først ved den tidligere nevnte rekognoseringen i oktober 1977 ble klar over i hvilken grad anleggsveiene forringet forsvarsevnen.

I andre studier som hadde mer detaljfokus, ble det tatt høyde for disse veiene, for eksempel i Krigsspill Frøy I. Her ble to kompanier etablert i forsvarsstillinger i området hvor anleggsveien tar av fra E78 (E8), cirka 15 km inn i landet fra riksgrensen. Ifølge en studie gjennomført ved Troms landforsvar i januar 1979, ville det være mulig å omgå defileer langs E78, hvis fienden benyttet anleggsveiene (IFS 1979).

I et notat fra sjef Troms landforsvar til stabssjef for Forsvarets overkommando ble utbyggingen begrunnet med behovet for en mer systematisk og planmessig forsvarsutbygging i fredstid i Storfjord kommune. Det førte til at ØKN oppnevnte prosjektgruppe Frøy

(TLF 1983). Dette er det eneste stedet hvor jeg har kommet over denne forklaringen. I og for seg stemmer det at utbyggingen førte til en mer systematisk og planmessig utbygging, men som vi har sett, var ikke det hensikten. Det er også tenkelig at denne forklaringen kun var ment å være innledning til et dokument hvor en antok at mottaker allerede var kjent med situasjonen.

I en redegjørelse til Riksrevisjonen i 1992 innledet Godager, nå oberst, med en kort bakgrunn til prosjektet. Han hadde under arbeidet med Transportlinjestudie Nordland i 1977 foreslått at en kunne investere i økt holdetid i Troms i stedet for, eller som et supplement til, investering for å redusere overføringstiden og/eller øke overføringsevnen fra Sør-Norge. Dette mente han kunne gjøres ved at en over et begrenset tidsrom investerte i permanente befestninger (FD 1992a). Dette er en forklaring som ikke er behandlet i noe av den eksisterende forskningslitteraturen. Her brukes begrepet "investere" i økonomisk forstand. Det ville være billigere å øke holdetiden i Troms gjennom en utbygging av Lyngen-området enn å anskaffe fly og/eller skip for raskere å få på plass forsterkninger i Troms. En økning i antallet soldater skulle forlenge holdetiden. *Forsvarsanalysen* konkluderte med at det var behov for fire og en halv brigade for å klare å holde Troms (Solstrand 1978, 49-50). Det kan også være at ordet investere ikke kun ble brukt som økonomisk term. Betydningen kan ha vært mer i retning av at en skulle sørge for at hele mobiliserings- og overføringsapparatet var på plass, slik at overføringen gikk raskt. Uansett betydning er dette den eneste kilden hvor jeg finner denne forklaringen. Den ble ikke brukt i skrivet fra Ingeniørstaben 15 år tidligere, også det forfattet av Godager (FKN 1977a), eller andre samtidige kilder. Det kan også være at forslaget hadde ligget implisitt i saken helt siden det ble fremmet under Transportlinjestudien og ble av den grunn ikke tatt med. Godagers 1992-skriv var et svar på spørsmål fra Riksrevisjonen angående Frøy-utbyggingen. Riksrevisjonen behandlet saken i forbindelse med de konstitusjonelle antegnelsene til statsregnskapet for 1992, og stilte spørsmål blant annet vedrørende overforbruk. I den forbindelse kan det være at Godager, bevisst eller ubevisst, prøvde å vise at dette var en billigere løsning enn hva alternativene hadde vært.

De begrensede mulighetene, særlig vinterstid, for å bygge stillinger etter at en krig hadde brutt ut, blir av Gjeseth (2011b, 269, 317) beskrevet som én av årsakene til at Forsvaret ville bygge i fredstid. Norske forsvarsplanleggere forventet at de første sovjetiske styrkene kunne være i Lyngen-området allerede to dager etter D-dag, etter å ha gått gjennom Finland. For nordmennene ville det ta noe tid å komme seg på plass i området. Selv om Brigaden i Nord-Norge hadde fått oppdraget, ville det være liten tid til å bygge stillinger i området. Beregninger viste at en brigade under gunstige forhold ville klare å bygge en forsvarsstilling i løpet av tre døgn (6 Div 1979b). I sine kommentarer til innstillingen fra forsvarskommissjonen av 1974 pekte ØKN på forsøk under øvelser som viste at med de nordnorske grunnforholdene tok det for lang tid å få en avdeling "ned i bakken". Dermed burde det settes av betydelige midler til bygging av permanente sperrestillinger i Nord-Norge (FKN 1978).

I sin analyse av Hærens operative enhet kom også FFI frem til at tiden en brigade hadde til rådighet for å gjennomføre feltbefestningsarbeider som en del av sine forsvarsforberedelser, var for knapp (Reine 1978, 86–89). Analysen vurderte ikke forsvaret av Lyngen-området, men et av scenarioene var en nylig mobilisert brigade under forsvarsoptimering i “kanaliserende lende”, altså svært likt det i Skibotndalen. En av konklusjonene til FFI var at sperrestillinger burde planlegges og i stor grad bygges i fredstid i nøkkelområdene, inkludert havne- og strandforsvar.

En annen faktor som ikke ble nevnt, men som alltid kastet en skygge over trusselvurderinger og planarbeid, var erfaringene fra 9. april 1940 – faren for et overraskende angrep. Under gunstige forhold var en brigade forventet å bruke tre døgn på å etablere seg i forsvarsstillinger. Dette var mye lengre tid enn de mest pessimistiske anslagene for sovjetisk fremrykning. Ifølge dem ville de første sovjetiske styrkene bruke bare 30 timer på strekningen mellom den finsk-sovjetiske og den norsk-finske grensen. Det ble regnet med at norsk etterretning ville fange opp at sovjetiske styrker krysset den finsk-sovjetiske grensen og forstå at det var et angrep på vei, slik at mobilisering kunne iverksettes (Langsæter 1974, 13). Jeg har ikke funnet at et strategisk overraskende angrep er oppgitt som årsak til utbyggingen, men det ble regnet som den største trusselen, var dimensjonerende for all planlegging og spilte sannsynligvis en viss rolle.

I et vedlegg til mandatet for prosjektgruppen pekte Huitfeldt på tidsfaktoren. Den var av vesentlig betydning for hva som måtte bygges ut i fred og hva som kunne bygges ved en beredskap. Ved utsatte områder nær grensen og aktuelle landsettingssteder måtte en beregne svært kort tid til beredskapstiltak, og den ville knapt nok holde til stridsforberedelser. Planlagte stillinger i terreng som var vanskelig og tidkrevende å bygge, skulle også i størst mulig grad søkes utbygget i fredstid. Videre måtte en ta hensyn til at trusselbildet kunne endre seg, og at fredstidsutbygging måtte prioriteres til områder som mest sannsynlig ville ha en avgjørende betydning, selv etter endringer i trusselbildet (FKN 1977d).

KVALITETEN PÅ DE NORSKE STYRKENE

Enkelte av forklaringene har jeg samlet i kategorien *kvalitet*. Med kvalitet mener jeg både materiell (type, standard og mengde) og utdanning (etterutdanning og vedlikeholdstrening). Etter annen verdenskrig hadde Forsvaret fått mye av materiellet sitt gjennom våpenhjelpen fra USA, i tillegg til at mye tidligere tysk materiell ble brukt. Det førte til at fremfor alt Hæren raskt fikk et volum som var vanskelig å opprettholde med en kvalitet som samsvarte med den teknologiske utviklingen. I 1960 var Hærens materiell i hovedsak fortsatt på teknologisk nivå med det fra annen verdenskrig. Det var ikke økonomisk rom til å møte Hærens moderniseringsbehov (Gjeseth 2011b, 316–317). Innstillingen til Forsvarskommisjonen av 1974, som ble lagt frem i 1978, oppsummerte at det var et stort utskiftningsbehov i løpet av 1980-tallet. Det meste av materiellet ble anskaffet på 1950- og 1960-tallet, med en betydelig våpenteknisk utvikling i etterkant, så Forsvarets utrustning sto ikke i rimelig forhold til mulige angrepsstyrkers våpen og materiell. Det var

et særlig påtrengende behov for å få styrket landforsvarets luftvern, panservern, ildstøtte, mobilitet og seighet (Forsvarsdepartementet 1978b, 215). Kommisjonen prioriterte i prinsippet Hæren. Analysen slo fast at en modernisering av materiellet og en heving av landforsvarsavdelingenes kvalitet ville bidra mest til den samlede forsvarsevnen, vurdert ut fra den økonomiske innsatsen. På den annen side påpekte kommisjonen at på grunn av økonomiske bindinger i allerede foretatte anskaffelser, blant annet av 72 F-16 jagerfly, ville det ikke være vesentlige midler disponible for Hæren. Dette betød at investering i og modernisering av Hæren ikke kunne komme før på 1990-tallet (Gjeseth 2011b, 196, 316–317). Det kan dermed se ut til at planleggerne måtte beregne for avdelingene de hadde og ikke dem de ville ha. Likevel ble det i flere av studiene inkludert våpensystemer som enda ikke var anskaffet, og en forskutterte en avdelingsorganisasjon som ikke hadde blitt godkjent. Det er særlig tydelig i FFIs studier (Englund, Langsæter og Wessel 1978).

Analyse av Hærens operative enhet var en av studiene FFI gjennomførte i perioden før *Forsvarsanalysen* og som ble benyttet som bakgrunnsmateriale. Hensikten med analysen var å se på brigadene (Hærens operative enhet), om de var holdbare, og hvilke justeringer som ville være aktuelle for fremtiden. FFI konkluderte med at den standard brigadeorganiseringen som ble benyttet i brigadene og de kombinerte regimentene manglet tilstrekkelige midler. Brigadene hadde små muligheter til å løse oppdragene som det var forventet at de kom til å få.²⁸ Det ble spesielt fremhevet at de hadde utilstrekkelig fysisk beskyttelse, ildkraft og taktisk mobilitet. I forslaget til en fremtidig brigadestruktur var FFI inne på muligheten for å skreddersy brigadene etter forholdene i de enkelte distriktene. Blant annet kunne en utnytte de lokale mulighetene som lå i å anlegge og eventuelt bemanne permanente feltbefestninger allerede i fredstid. Med bakgrunn i fleksibilitet argumenterte FFI likevel for at en ikke burde skreddersy, men fortsatt ha en generell utforming av brigadeorganiseringen. Den operative enheten skulle kunne trekkes ut av et distrikt og settes inn i et annet (Reine 1978, 96). Våren 1979 gjennomførte Hærens Stabsskole en stabsstudie om hvordan en fremtidig brigade burde organiseres. ØKN nevner i sine kommentarer til studien at beskyttelse fortsatt var mulig å oppnå ved faste anlegg, men at graden av beskyttelse de kunne gi var avtagende på grunn av våpentyper som var under innføring (6 Div 1979a). Det fremkommer ikke om det angivelige behovet for beskyttelse skyldtes lite pansring av egne avdelinger. Det virker som om en først og fremst siktet til beskyttelse mot en lufttrussel og ikke i like stor grad fra landstridskrefter, selv om de sovjetiske styrkene som ble forventet å angripe Norge hadde stor ildkraft. I selve stabsstudien ble behovet for beskyttelse beskrevet mer generelt, slik at det i større grad også omfattet trusselen fra landstridskrefter (6 Div 1979b).

I FFIs studier ble lufttrusselen stort sett nevnt når det var snakk om behovet for beskyttelse. Avdelingene skulle ikke påføres så store tap før en eventuell landstrid startet, at de ikke ville være i stand til å løse sitt oppdrag (Johnsen, Solstrand og Vebjør 1978, 57–59). I disse studiene ble det også konkludert med at det ville være billigere å bygge og vedlikeholde stillinger for å redusere tap enn å øke størrelsen på mobiliseringsavde-

lingene. Dermed ville avdelingene være bedre i stand til å kjempe selv etter å ha tatt tap.

Som vi ser er det en generell konsensus i kildene om at de norske landstridskrefte ikke hadde tilstrekkelig materiellmessig kvalitet til å kunne føre en effektiv kamp mot den antatte sovjetiske trusselen. En forventet heller ikke at Hæren kunne skaffe den nødvendige beskyttelsen ved investering i pansrede transport- og kampkjøretøy. Det kan virke som om det var et billigere alternativ å bygge stillinger for slik å sørge for avdelingenes beskyttelse. For utsatte områder burde disse stillingene bygges allerede i fredstid siden en la til grunn at det ville være svært kort tid til forberedelser i disse områdene. I sine kommentarer til Forsvarskommisjonen var ØKN inne på at siden det ikke var mulig å gi de norske avdelingene beskyttelse i form av pansring, økte behovet for permanente stillinger (FKN 1978).

I et foredrag i Oslo Militære Samfund sa Gullow Gjeseth (2011a) at det mot slutten av 1970-tallet i realiteten skjedde en endring fra et bevegelig forsvar til et mer statisk forsvar, med permanente befestninger som det sentrale holdet i forsvarsstriden. Årsaken var at en i forsvarsplanleggingen måtte ta hensyn til den hæren en hadde og ikke den en ønsket at en hadde. Som tidligere nevnt kan også kvaliteten på, eller mangelen av, etterutdanning av krigshæren ha vært en medvirkende årsak til at det ble praktisk å løse oppdrag på en mer statisk enn mobil måte (Gjeseth 2011b, 314–315). I Frankrike var det i mellomkrigstiden en diskusjon om hva en vernepliktsarmé med ett års førstegangstjeneste var i stand til å kunne gjennomføre. Konklusjonen ble at Maginotlinjen var det eneste alternativet. Skulle franskmennene ha en mekanisert styrke som var ment å være i stand til å gjennomføre offensive operasjoner, krevde dette en stor grad av profesjonalisering av disse avdelingene (Åselius 2005, 662). Er det mulig å overføre resonnementet til situasjonen i Norge på slutten av 1970-tallet? Ble det antatt at de norske styrkene ikke hadde tilstrekkelig etterutdanning og samtrening til at de ville være i stand til å kunne gjennomføre en mer mobil form for strid, med de ekstra utfordringer som den ville gi i forhold til en mer statisk stridsform? Det virker ikke slik. Ser vi på ØKNs kommentarer til Hærens Stabsskoles stabsstudie angående en fremtidig brigadeorganisering, er han inne på at det tallmessige styrkeforholdet, ikke kvaliteten på styrkene, er med på å diktere en forsvarsstrid. Det burde legges større vekt på at den eneste muligheten til å påføre en fiende tellende tap var gjennom offensive operasjoner. Videre var ØKN også inne på den psykologiske betydningen av at norske styrker ble “indoktrinert” og trent for andre konsepter enn “å holde ut til hjelpen kommer” (6 Div 1979a). Siden han mente at det burde legges større vekt på offensive operasjoner, er det lite sannsynlig at ØKN anså at styrkene han hadde til disposisjon var av en slik kvalitet at de utelukkende kunne benyttes til statisk forsvar. På den annen side ønsket han ikke å gi styrkene inntrykk av at formålet ene og alene var å holde ut til alliert hjelp kom på plass. De norske styrkene skulle selv klare å stanse et sovjetisk angrep. Spørsmålet blir da om å trene på offensive operasjoner var en del av denne “indoktrineringen”.

Lundesgaard (1995) mener at årsaken til at Brig N fikk betegnelsen stående bri-

gade var kvaliteten på befalskorpset. Offiserene var stort sett yrkestilsatt eller på lengre engasjementskontrakter, mens sersjantene hadde ett års befalsskole før de gjennomførte ett års pliktjeneste ved avdeling. Nøkkelen til befalskorpsets kvalitet var erfaring, noe som var vanskelig å oppnå for mobiliseringsavdelinger med repetisjonstjeneste tre til fire uker hvert fjerde år. I sin mobiliseringsrapport for 1979 beskriver forsvarssjefen, general Sverre Hamre, at for de høyest prioriterte avdelingene var øvingssituasjonen tilfredsstillende. Verre var det for distriktskommandoene, enkelte lokale feltavdelinger og særlig bakre forsyningsavdelinger. Enkelte av disse avdelingene hadde ikke vært repetisjonsøvet på 15–20 år. Likevel mente forsvarssjefen at mobiliseringshærens beredskap var tilfredsstillende, bare den fikk en rolig overgang til full mobilisering med muligheter til å trene og øve avdelingene før de ble satt inn i strid (Børresen et al. 2004, 77). Dette er tid de ikke ville fått hvis det hadde vært et overraskende angrep. Brigadene og de kombinerte regimentene, særlig de som var planlagt brukt i Nord-Norge, ble regnet som høyt prioriterte avdelinger og er nok dem Hamre vurderte til å ha en tilfredsstillende kvalitet. Uansett om kvaliteten på de norske styrkene ble vurdert til å være tilstrekkelig eller for dårlig, har jeg ikke i noen av kildene funnet dette som argument for å gjennomføre en utbygging.

FRIGJØRE AVDELINGER

Den siste forklaringen i forskningslitteraturen er at en spesialtilpasset avdeling skulle bemanne stillingene og på den måten frigjøre brigaden som opprinnelig var tiltenkt til å holde stillingene. Brigaden kunne dermed nyttes i en mer fleksibel rolle som manøverelement (Lundesgaard 1995, 31; Børresen et al. 2004, 83). Jeg har ikke funnet noe i kildene som tilsier at det skulle opprettes en egen spesialtilpasset avdeling til formålet. I mandatet oppga ØKN at anleggene skal være beregnet brukt av (i prioritert rekkefølge) stående avdelinger, Heimevernet, eventuelle lokale feltavdelinger med beredskapsoppdrag i området og øvrige styrker som ble forutsatt *deployert* til området (FKN 1977d). I sin rapport etter rekognoseringen i Skibotndalen 1977 nevner Barry-Berg (IFS 1977) at et av alternativene de skulle vurdere var en mulig utbygging av stillinger som kompensasjon for manglende avdelinger. Slik jeg tolker ham, var det ikke meningen at en spesialtilpasset avdeling skulle overta, men snarere at også en ufullstendig brigade skulle kunne forsvare området. Mindre avdelinger, som lokalvern bataljoner, kunne også få dette som oppdrag.

Heller ikke under *Forsvarsanalysen* kom det forslag om å etablere egne festningsavdelinger i Lyngen-området. Hvis dette hadde vært en etablert idé, ville nok studien ha nevnt det, siden den foreslår egne avdelinger med strandforsvar av mulige landgangssteder i Rygge- og Larvik/Brevik-området som hovedoppgave (Solstrand 1978, 70–71).

Først i St. meld. nr 16 (1992–93) dukket festningsbataljoner opp som elementer i en fremtidig krigsstruktur (Forsvarsdepartementet 1993, 183–184). Det kan dermed se ut til at egne avdelinger til disse stillingene kom til etter hvert som de ble bygget ut. I tillegg kan en eventuell økning av utskrivningsstyrken også medvirket til denne avgjørelsen. Det er spørsmål jeg ikke har sett nærmere på.

Notatet fra Ingeniørstaben og mandatet til prosjektgruppen er de tilsynelatende to viktigste kildene når vi skal beskrive hensikten med byggingen av forsvarsstillingene. Ifølge dem var den initiale drivkraften bak utbyggingen mulighetene til å holde et bestemt område lenger, med den hensikt å sikre mobilisering og overføring av styrker. Det ville være særlig viktig ved et overraskende, kuppet angrep. Over tid kan denne begrunnelsen ha blitt utvidet med flere andre sammenfallende argumenter. Alternativt ble nye argumenter bakt inn i resonnetet om holdetid.

Hva var så årsaken til at denne utbyggingen kom nettopp i Lyngen-området?

VALG AV LYGGEN-OMRÅDET

I forsvarsplanleggingen etter annen verdenskrig ble ikke Finnmark tillagt noen stor rolle i forsvaret av Norge. Forsvaret vurderte Finnmarks posisjon til å være utsatt siden Sovjetunionen hadde gode muligheter for å gjennomføre et angrep uten forvarsel, og kun et lavt antall personell kunne mobiliseres lokalt. Det ble tidlig bestemt at i Finnmark skulle det ikke ytes noe avgjørende forsvar. Den betydelige delen av styrkene i Nord-Norge måtte kastes sammen til et hardnakket forsvar av Troms. Terrenget i Lyngen-området ble fremhevet som ideelt for å gjennomføre et seigt forsvar (OB udatert b, 6-7, 8-9, 18-19).

PERIFERI VERSUS DYBDEFORSVAR

Ifølge Gjeseth (2011a) var det ingen diskusjon i Norge om en skulle velge et periferi- eller dybdeforsvar. Valget var klart. Det måtte bli et periferiforsvar, hvor en tok opp forsvaret så langt fremme som mulig. Selv om det tidlig ble vurdert som umulig å oppta avgjørende strid i Finnmark, var det dermed ikke sagt at Finnmark skulle oppgis uten kamp. Styrkene lengst nord skulle drive oppholdende strid så lenge de kunne, for på den måten gi tid til forberedelser for styrkene i Troms og deretter gå over til geriljakrigføring (OB udatert b, 18-19). I Nato-planene fra 1954 ser vi at Lyngen blir oppgitt som et område hvor et sovjetisk angrep skulle stanses, og denne ordlyden ble liggende som et oppdrag i alle fall helt frem til begynnelsen av 1980-tallet (FD 1981d). Nato-planene før Vest-Tyskland ble medlem var å ta opp det avgjørende forsvaret ved Rhinen, noe som må sies å kunne regnes som dybdeforsvar. Etter at Vest-Tyskland ble medlem, godtok tyskerne selvsagt ikke å oppgi hele landet. Dermed endret Nato sin doktrine til *forward defence*, eller grensenært forsvar, og skulle ta opp forsvaret ved den vesttyske grensen. Dette var en dreining mot periferiforsvar. I etterkant av denne dreiningen ble det fra Nato-hold reist spørsmål om ikke Norge også skulle ta opp striden på grensen til Sovjetunionen, men Norge opprettholdt sin intensjon om å iverksette det avgjørende forsvaret i Troms og ikke i Finnmark (Gjeseth 2011b, 26, 169, 298). Gjeseth 2013). På den annen side var det allerede fra midten av 1950-tallet et økende fokus på muligheten for et begrenset, isolert angrep mot Finnmark. Det ble antatt at et slikt angrep ville bli gjennomført overraskende og hurtig med overlegne styrker. For Norge ble det viktig at styrkene i Finnmark kunne

klare å holde striden gående så lenge at det ikke bare ble et norsk problem. Det resulterte i etableringen av en kompanigruppe ved Garnisonen i Porsanger i 1965. Den vokste etter hvert til å bli en bataljonsstridsgruppe med en infanteribataljon som kjerne, forsterket med feltartilleribatteri, luftvern timer og stridsvogntropp, samt Banak fort. I tillegg ble det forhåndslagret materiell til en infanteribataljon som Forsvarssjefens utrykningsstyrke (FUS) skulle bruke (Gjeseth 2011b, 212–220; Skogrand 2004, 40–46). Likevel er det tydelig ut fra utgangsgrupperingen ved mobilisering, at et angrep skulle bli møtt som om det var hele landet som ble angrepet. Først når en så forsto at det var et lokalt angrep rettet kun mot Finnmark, ville det bli aktuelt å flytte styrker dit. Styrker fra Sør-Norge ble valgt ut til FUS og ikke styrker fra Troms, som var mye nærmere og burde kunne komme raskere på plass. En ville ikke svekke forsvaret av Troms.

Hvis en sammenligner med Sverige, hadde svenskene det de kalte for et balansert periferiforsvar. Det innebar at det skulle planlegges for et dybdeforsvar med kraftsamling, eller initial gruppering, langs kysten og ved grensen. Innledningsvis var det viktig å unngå at større styrker ble slått ut (Roth 2007, 37). Dette kan ligne litt på situasjonen i Nord-Norge, hvis en tenker Finnmark som periferi og Troms som dybden. Likevel var det viktige forskjeller. Gjennom hele perioden var hovedtrusselen på landsiden et angrep gjennom Finskekilen, dermed ville Lyngen-området bli periferi og ikke dybde. Finnmark ble under den kalde krigen regnet mer som et fremre område, som var beregnet å varsle om angrepet og deretter sinke fiendens fremrykning gjennom Finnmark. Det var for å gi styrkene i Troms tid til å forberede forsvaret, eventuelt kun sloss mot styrkene som kom gjennom Finskekilen. Det ble lagt planer for hvordan en kunne ta opp forsvaret gjennom Nordland, hvis en måtte trekke seg tilbake fra Troms og nordre Nordland (Gjeseth 2011b, 81, 83, 161, 169, 309). Likevel virker det ikke som om en la mye vekt på dette. Striden skulle stå i Troms og nordre Nordland. Det kan jo tenkes at ledelsen ikke forventet at styrkene ville være i stand til å fortsette på grunn av tap av personell og materiell.

OMGÅELSE

Ved flere anledninger ble det sett på om det var mulig for sovjetiske styrker å omgå området (Forsén 2009; OB 1950; Englund, Langsæter og Wessel 1978; Gjeseth 2011b; Holmström 2008). I en vurdering (OB 1950) fra 1950 om hvordan et angrep fra Sovjetunionen mot Nord-Norge ville fortone seg, ble det hevdet at en mobiliseringsbrigade skulle utgangsgrupperes i Lyngen-området etter oppsetting. I skrevet ble det stilt spørsmål ved om det ville ha vært bedre i åpningsfasen av en krig å konsentrere seg om å forsvare baseområdene (Tromsø, Harstad og Bardufoss), for deretter å forflytte seg til Lyngen-området når en ville hatt et noe bedre inntrykk av fiendens intensjon. I det samme skrevet blir det også tatt opp at Lyngen-området relativt lett kunne omgås på sjøen eller gjennom luften, og det var muligheter for å klare dette over land via Rostadalen.

I flere vurderinger ble trusselen om en omgåelse på sjøen ansett som mest sannsynlig. I *Forsvarsanalysen* ble derimot trusselen fra en sjøinvasjon vurdert til ikke å være like

stor som tidligere. Grunnen til det var at kystforsvaret var blitt styrket gjennom byggingen av kystartillerifort i de viktigste innseilingsledene. Enten måtte en angriper sette inn store styrker for å slå seg gjennom, eller landsettingen måtte gjennomføres på steder som var gunstigere for en forsvarer. Fienden kunne ikke settes i land på steder som gjorde den i stand til å dele opp de norske styrkene umiddelbart. Trusselen for en vertikal omgåelse, enten ved styrker sluppet fra fly eller satt inn med helikopter, ble også ansett som høyst realistisk, og dette var en trussel som det ble planlagt for. Utfordringene disse to alternativene hadde til felles var håndtering av etterforsyninger, spesielt av ammunisjon og drivstoff. Det var materiell som i kraft av volum og vekt bare ville kunne fraktes inn i begrenset grad. I en sjoinnvasjon ville det være mulig å etterforsyne sjøveien, men det ville fort kreve havnefasiliteter. En luftlandsetting ville også kunne bli etterforsynt enten ved luftdropp, eller ved at styrken raskt fikk kontroll over en flyplass. Utfordringen var at det ville kreve stor innsats både for å få fraktet forsyningene, men også for å eskortere dem, siden de ville være sårbare for motangrep. Dermed ville det være behov for å ha en landveisforsyningsrute fra Sovjetunionen. En slik rute ville være nødt til å gå gjennom Skibotndalen, enten den gikk gjennom Finnmark eller Finland (Gjeseth 2013).

Vurderingen fra 1950 av en eventuell landveis-omgåelse gjennom Rostadalen, blir tydelige på kart. Der ser vi at det i hovedsak er to måter å komme seg fra Finskekilen til Rostadalen. Den første er å gå gjennom Sverige. Den andre er å gå fra treiksrøysa på den norske siden av riksgrensen med Sverige, til en kommer til Reirdalen og følge den til Rostadalen. På det høyeste er det litt over 900 meter over havet. I tillegg må en krysse øverst i Stordalen og Barasdalen (Parasdalen), en akse som det ble tatt hensyn til under Frøy-utbyggingen, ved at det ble bygget stillinger i området. Hvis en angriper krysset Sverige, selv om det bare er cirka 22 kilometer i luftlinje, ville det ha vært en krigshandling. Spørsmålet da er om det ville fått Sverige til å reagere. I et diskusjonsinnlegg i *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* hevder Mikael Holmström (2008) at det ville vært lett for Sovjetunionen å gå gjennom dette området, som så å si lå uforsvart. I et motsvar beskriver Håkan Forsén (2009) dette området.²⁹ Han hadde tjenestegjort der og var på midten av 1990-tallet sjef for den nordligste grenseregimentsstridsgruppen. Forsén mener at det teknisk var mulig å gjennomføre et angrep den veien, helst i slutten av barmarksperioden, men det ville kreve store ingeniørressurser. Mot slutten av 1970-tallet var det relativt få svenske avdelinger i området. I hovedsak var det Lapplands jägarregemente som skulle dekke Kiruna forsvarsområde. Enheten besto av mellom syv og ni tusen mann, og fra dette regimentet var ett kompani planlagt inn i området. Det ville også vært umulig for svenskene å få inn store styrker til dette området, siden det var ti mil fra nærmeste vei på svensk side, med vanskelig fremkommelig lende. I tillegg var det planlagt med flere *arméfördelningar*.³⁰ I 1985 var det tre av dem som skulle ta opp forsvarskampen ved Kalix elv (Forsén 2009: 116–118). Langs Kalix elv fra Bottenviken til et lite stykke nord for Överkalix hadde det svenske forsvaret bygget en forsvarslinje, *Kalixlinjen*. Den besto av en serie med befestninger, bygget så sent som mot slutten av

1980-tallet, som skulle "möta, slå eller i sista hand fördröja ryssen" (Holmström 2008: 31). Hvis de sovjetiske styrkene hadde valgt å benytte seg av denne snarveien gjennom Sverige, ville de trolig ha blitt oppdaget. Dermed ville Sverige ha måttet forsvare sitt territorium for å opprettholde sin nøytralitetslinje. En annen mulig rute gjennom Sverige var å krysse store deler av Nord-Sverige og komme inn i Norge langs Ofofbanen, jernbanestrekningen som går fra svenskegrensen til Narvik. På det tidspunktet hvor utbygging av Frøy-stillingene ble vurdert, var det svært få veier i området. Veiene som gikk fra Finland inn i Sverige var i stor grad beskyttet av Kalix-linjen. Dessuten var det ingen vei fra Kiruna inn i Norge, kun Ofofbanen. De sovjetiske styrkene var i stor grad motorisert, slik at de ville ha hatt behov for å støtte seg til linjer i terrenget som hadde fremkommelighet eller var lette å utbedre. I 1984 ble mellomriksveien over Bjørnefjell åpnet, men samtidig startet det en oppbygging av svenske styrker som skulle forsvare dette området (Forsén 2009: 116-118). Selv om det bare blir spekulasjoner fra min side, finner jeg det lite trolig at Sovjetunionen ville ha brukt svensk territorium for å omgå Lyngen-området på landsiden. I alle fall ikke uten å sette av styrker til å sikre sin flanke eller bruke styrker til et angrep på Sverige. Hvis Sovjetunionen hadde gjort det, ville de enten ha angrepet Norge med færre styrker, noe som ville ha vært fordelaktig for forsvaret av Norge, eller de måtte ha satt inn flere styrker enn det de norske trusselvurderingene tilsa.

Sjefen for Natos nordkommando, den britiske generalen Sir Peter Whiteley (1982, 143-145), beskrev i november 1980 under en konferanse ved svenske Forsvarets forskningsanstalt hvordan han mente et sovjetisk angrep mot Norge ville fortone seg. Første steg ville være å gjennomføre døgnkontinuerlige flyangrep mot flyplasser og havner i Nord-Norge for å sette dem midlertidig ut av drift. Han nevnte det ikke, men trolig tenkte han at angriperen kun ville sette dem midlertidig ut av drift for selv å kunne bruke dem senere. I tillegg ville det være høyt prioritert å redusere antallet jagerfly for å sikre seg luftfærredømme. Neste fase ville meget trolig være en amfibie-, luft- eller helikopterbåren operasjon, eventuelt alle tre samtidig. Hensikten ville være å isolere Nord-Norge fra Sør-Norge. Whiteley mente at siden det var kjent at Norge planla å plassere store styrker i den nordlige landsdelen, var det et selvklart trekk å isolere styrkene for deretter å slå dem. Dette steget ville bli fulgt opp med et angrep av en divisjon gjennom Finnmark og to gjennom Finskekilen. Whiteley, som den eneste samtidige fagmilitære jeg har registrert, nevnte en finsk brigade som hadde som oppdrag å forsvare Nord-Finland. Den ville gjøre motstand, men de sovjetiske styrkene ville ikke bruke lang tid på å slå seg gjennom. Inntil midten av 1970-tallet var det en god idé at de relativt små norske styrkene la opp til et linjært forsvar i Lyngen, hevdet Whiteley. Men etter at de sovjetiske amfibiestyrkene hadde utvidet sin aksjonsradius, og Sovjetunionen nå hadde mulighet til å gjennomføre helikopterløft av hele regimenter og luftlandsetting av hele divisjoner, ville et linjært forsvar basert på faste installasjoner være like meningsløst som Maginotlinjen var i 1940.

Sammenligner vi med Sverige, bygget det svenske forsvaret i løpet av den kalde krigen opp et omfattende antall befestninger og andre underjordiske anlegg. Noen av

dem var videreføring av arven fra annen verdenskrig, eller beredskapstiden, som tiden fra 1939–1945 omtales som i Sverige. Roth (2007, 10, 13, 55, 81–87, 96–97) hevder at Sverige var verdensledende innen denne nisjen. Gjennom store deler av den kalde krigen var det svenske strategiske grunnsynet at forsvar skulle knyttes til faste stillinger. Disse stillingene kunne være forhåndsbygget i fredstid eller være feltarbeider. En liten stund på 1970-tallet gikk svenskene bort fra dette konseptet siden de vurderte at det var for farlig å drive strid fra stillinger. I stedet skulle avdelinger på bataljonsnivå eller høyere tildeles et område hvor de skulle drive en bevegelig og aktiv strid. Flere av de permanente stillingene som Sverige bygget ut i denne tiden var sammenhengende og ment å gi gjensidig støtte. En av disse, Kalixlinjen, strekker seg fra Bottenviken, cirka ti kilometer sør for Töre, langs østsiden av Kalix elv, til cirka 20 kilometer nord for Överkalix. Denne linjen besto av et stort antall “motståndsnästen med kulsprutevärn, kanonställningar och skyddsrum” (Roth 2007, 97). Stillingene ble påbegynt under annen verdenskrig og bygget ut frem til midten av 1980-tallet. Fra 1960-tallet ble det også bygget faste artilleribatterier, hvor svenskene benyttet kanoner fra marinen, enten overført fra kystartilleriet eller fra utrangerte skip. Roth sier at Kalixlinjen egentlig ikke kan kalles en forsvarslinje, men at den i større grad er en oppholdsessone. Grunnen til dette er at anleggene er plassert i en dybde fra 40 kilometer i sør til 20 kilometer i nord. Planen var at i dette området skulle inntil fem brigader drive strid med støtte av noen selvstendige bataljoner, inkludert to stridsvognsbataljoner. Det ble bygget flere slike linjer i Sverige. Det er mulig å trekke noen paralleller mellom denne utbyggingen og det som ble gjort i Norge. For det første ble det også i Frøy-utbyggingen bygget dekningsrom med tilhørende skytestillinger og kanonstillinger bestående av gamle stridsvognstårn. Det var også lagt opp til en viss dybde i forsvaret av Lyngen-området. Frøy-stillingene har en dybde på opp mot 30 kilometer. På den annen side var ikke faste artilleribatterier en del av Frøy-utbyggingen. Ved første øyekast kan det derfor virke som om Kalixlinjen var mer lik Maginotlinjen enn det Frøy var. Uansett var Kalix-utbyggingen utvilsomt mye større enn Frøy, både i omfang og antall styrker som skulle kjempe i området. Tidsmessig var Frøy-utbyggingen noe forskjøvet ved at den startet opp først tidlig på 1980-tallet, mens Kalix hadde vært under utbygging siden annen verdenskrig.

TIDSPUNKTET

Det ble på begynnelsen av 1950-tallet bestemt at det skulle bygges en Lyngen-festning, men etter hvert ble det besluttet at en ikke skulle gjennomføre denne utbyggingen. Senere iverksatte norske myndigheter en utbygging likevel. Hvilke faktorer var endret på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet, slik at en vurderte situasjonen annerledes?

KOMMISSJONER OG ANALYSER

Den direkte årsaken til at ØKN valgte å opprette prosjektgruppen som skulle vurdere mulighetene for å bygge ut permanente stillinger i fred, kom fra et forslag utarbeidet av ingeniørstaben ved FKN under et transportlinjeseminar som ble avholdt ved FKN 25.-26. mai 1977 (FKN 1977a). Seminaret var ikke en integrert del av *Forsvarsanalysen*, men ingeniørstaben og FFI jobbet for å komme frem til tiltak på de resultatene som det var forventet at Forsvarskommissjonen skulle komme med (FKN 1977b). Produktene som FFI kom med i forbindelse med dette seminaret, ble også benyttet under *Forsvarsanalysen* (Reine 1978, 110–112). Det kan dermed virke som om de samtidige kommisjonene og analysene bidro til at ideen til prosjektet ble født. I det videre arbeidet med utredningen av Frøy-stillingene ble også biprodukter av *Forsvarsanalysen* benyttet, som etterretningsvurderinger og FFIs modeller (TLF 1983). Resultater fra Frøy-utredningen ble også benyttet i *Forsvarsanalysen*, altså nok en indikasjon på at det på den tiden var en mengde større og mindre utredninger som innvirket på hverandre.

ANNEN FORSVARSUTBYGGING

I mandatet til prosjektgruppen pekte ØKN på analyser som viste at kystforsvaret var sterkt nok til å motstå en sjøinvasjon i området mellom Lyngenfjorden og Vestfjorden (FKN 1977d). I *Forsvarsanalysens* sluttrapport (Reine 1978, 51–53) hevdet FFI at slik kystartillerifortene var plassert, ville en motstander enten måtte slå seg gjennom, med betydelige tap, eller gjennomføre en sjøinvasjon i et område som ville være ugunstig for ham og gi forsvaren fordel. Dette kan tyde på at en forventet at kystforsvaret, og da særlig kystfortene, kunne påføre en motstander tilstrekkelige tap eller være så avskrekkende, at Sovjetunionen ble tvunget til å landsette i områder som ikke var like strategisk viktige for forsvaret av området. Det vil si et stykke unna nøkkelområder for oppsetting og mottak av styrker. Denne forbedringen av kystforsvaret ga også Lyngen-området bedre sikring. Det var ikke like sannsynlig som før at området kunne komme til å bli avskåret. Trolig ville det ikke bli like aktuelt å benytte de stående styrkene til forsvar av viktigere nøkkelområder, fordi det nå var forventet at disse områdene var beskyttet av kystforsvaret. Dessuten ville en invasjonsstyrke måtte bruke så mye ressurser på å trengse seg gjennom, at det ville gi en god pekepinn på hvor invasjonen kom. Det ville gi landforsvaret tid til å forflytte seg til gunstigere forsvarsposisjoner (Johnsen, Solstrand og Vebjør 1978, 51–53). Her hadde det skjedd en endring i forutsetningene siden diskusjonen om Lyngen festning. En av grunnene til at denne ble besluttet kansellert var nettopp det svake kystforsvaret, og en fryktet at festningen kunne bli omgått på sjøsiden.

Fra 1977 ble Canadian Air Sea Transportable Brigade, CAST-brigaden, som hadde hatt både Danmark og Norge som mulige innsatsområder, øremerket for innsats i Nord-Norge. I motsetning til AMF(L), som hadde som oppgave å vise medlemslandenes vilje til å delta i forsvaret av Norge, skulle CAST-brigaden avskrekke ved å vise troverdig stridsevne. For å kunne gjøre dette, var den avhengig av å kunne settes inn på et tidlig

stadium i en krise, og helst før det hadde utviklet seg til kamphandlinger. ØKN planla å benytte CAST-brigaden som ledd i forsvaret av Troms, som en hurtig reaksjonsstyrke med utgangsposisjon i området Bardufoss–Olsborg. Tanken var å sette den inn i Lyngen-området, ved Tromsø eller i Malangen-området. Skip var eneste alternativ for å kunne transportere brigaden med sitt tunge materiell fra Canada til Nord-Norge, og overføringen var beregnet til å ta 30 dager. For å redusere overføringstiden, ble det opprettet forhåndslagre for materiellet til en av bataljonene i Nord-Norge, samt at Norge påtok seg å øremerke handelsskip for å frakte resten av materiellet. Dette førte til at overføringstiden kunne reduseres til 15 dager (Børresen et al. 2004, 62; Bjerga 2002, 139). Det kan tenkes at muligheten for å få disse øremerkede allierte forsterkningene på plass var en medvirkende årsak til at en nå gikk inn for å holde forsterkningsveiene åpne. Ingen av kildene som jeg har vært gjennom sier noe om CAST-brigaden spesielt, men det er helt klart at mulighetene for å få inn allierte forsterkninger er en av årsakene til utbyggingen. Et annet moment ved de kanadiske forsterkningene kan være erfaringene fra annen verdenskrig, hvor en kanadisk avdeling ble sendt til Hong Kong og omtrent gikk rett av båtene og inn i japansk krigsfangenskap. Flere i det kanadiske forsvaret kalte CAST-brigadens oppdrag for Canadas neste Hong Kong. Det kan være at kanadiske militære har påpekt mulighetene for at det også i dette tilfellet kunne hende at hjelpen, selv om den kom så raskt som mulig, kom for sent. Dermed kunne en få et nytt tilfelle hvor en avdeling omtrent gikk rett i fangenskap (Tamnes 1991, 251). Det er ikke noe i mine kilder som skulle tilsi at beskyttelse av CAST-brigaden spilte en rolle for utbyggingen, men så har jeg heller ikke sett spesifikt på forhandlingene for denne styrken.

I samme tidsrom forhandlet Norge bilateralt med USA, og det ble etablert en bilateral studiegruppe i desember 1976. Et av resultatene studiegruppen kom frem til, var forhåndslagring av materiell til en amerikansk marineinfanteribrigade i Norge. Innledningsvis var det tenkt at forhåndslagrene skulle plasseres til Nord-Norge, men blant annet politisk motstand førte til at lagrene ble lagt til Trøndelag. Dette kunne også begrunnes militært, ved at brigaden ved ankomst ikke ble bundet til Nord-Norge, men at det ville være enklere å bruke den der hvor det var størst behov for den. Diskusjonene rundt mulighetene til å øremerke styrker fra marinekorpset (US Marine Corps) ble initiert allerede i 1976, og i 1979 anbefalte studiegruppen at materiellet til en marineinfanteribrigade burde lagres i Norge (Tamnes 1991, 251). Det kan tenkes at hvis initiativtakerne hadde kjennskap til den norsk-amerikanske gruppens arbeide, fikk de her enda et argument for å styrke forsvaret av Lyngen-området: De amerikanske styrkene ville trenge tid til å komme seg på plass. Som tidligere nevnt hadde Huitfeldt vært med i tilsvarende studier tidlig på 1970-tallet, og FFI kom også med innspill til studiegruppen, så det er meget mulig at de hadde kjennskap til dette arbeidet.

Mot slutten av 1970-tallet var det temmelig sikkert at det ville komme forsterkninger i form av allierte styrker som ville bruke noe tid på å komme på plass. Det ble dermed viktig å holde lenge nok. Hvis vi sammenligner med planene for Lyngen festning på

1950-tallet, var det den gangen ikke sikkert at det ville komme forsterkninger. Det kan ha hatt som følge at Forsvaret ikke prioriterte den planlagte utbyggingen av festningsverk høyere og til slutt faktisk kansellerte den. På den annen side er det mulig å argumentere for at Nato på 1950- og 1960-tallet ville ha kommet med "forsterkninger" i form av atomvåpen brukt mot styrkene på Kola. Ble de sovjetiske styrkene redusert, ville en utjevne styrkeforholdet (Gjeseth 2013). Det var også viktig på 1950-tallet å holde området så lenge som mulig, siden det var håp om allierte forsterkninger. Dermed kan det virke som om den største forskjellen var ressursituasjonen: et sterkere kystforsvar, en bedre økonomisk situasjon og større utskrivningsstyrke. Mot slutten av 1970-tallet ble kystforsvaret regnet som så sterkt at det ville være vanskelig å omgå Lyngen-området. En utbygging av stillinger ville få effekt, og Frøy-prosjektet var ikke dyrere enn at en kunne ta kostnadene som var forbundet med det. Beregningen viste at allerede eksisterende avdelinger skulle bemanne stillingene slik at de ville ikke konkurrere med andre avdelinger om mannskaper.

Utsyn og oppsummering

Hvorfor ble det besluttet å gjennomføre en fredstidsutbygging av permanente forsvarsstillinger i Lyngen-området, og hvorfor kom denne beslutningen i 1981? I dette kapitlet vil jeg svare på disse spørsmålene og også se litt på hva som faktisk ble gjort samt drøfte om dette var en norsk Maginotlinje.

HVA BLE GJORT FRA 1981?

Frøy-prosjektet led ikke samme skjebne som Lyngen festning hadde gjort på 1950-tallet. I 1981 fremmet Forsvarskommando Nord-Norge to mulige utbyggingsforslag til Forsvarets overkommando (FO): En redusert utbygging til cirka 50 millioner kroner og full utbygging til cirka 130 millioner kroner. Ved begge alternativene var det beregnet å bruke sivile entreprenører, støttet av noe militær innsats, og at utbyggingen skulle skje over en tiårsperiode. I tilfelle en redusert utbygging var det planlagt at den resterende arbeidet skulle gjennomføres i en eventuell beredskapsperiode. På grunn av prosjektets størrelse ble det foreslått fra ØKN at det burde tas inn i byggeplanene som enkeltprosjekt i stedet for å havne i sekkeposten sperre- og befestningsanlegg i Hæren. FO sendte dette videre til Forsvarsdepartementet (FD) med en anbefaling om å godkjenne Frøy-prosjektet som en redusert utbygging med en antatt kostnad på cirka 50 millioner kroner (FD 1981d). FD sluttet seg til forslaget om redusert utbygging, og prosjektet ble godkjent av Stortinget ved behandlingen av St.prp. nr. 1 (1981–1982).

Redusert utbygging innebar at det blant annet skulle bygges to dekningsrom, syv kompaniområder og to infanteribataljonsområder. Etter hvert utviklet det seg mot full utbygging. Dreiningen mot full utbygging skjedde lokalt, og FD ble først klar over det i forbindelse med en kontroll. Etter dette initierte FO i juni 1986 en oppdatering av prosjektet i omfang og kostnad. Det oppdaterte prosjektet hadde en totalramme på 200 millioner kroner, og det ble planlagt ferdigstilling i 1996. Oppdateringen ble forklart med at den fortifikatoriske utviklingen medførte at de enkelte anlegg ble mer sofistikerte

og dermed dyrere. I forbindelse med endringer i beredskapskravet ble det vurdert at en større del av prosjektet burde fullføres i fredstid (FD 1993a). I 1989 ble det også anbefalt at de anleggene som ble bygget først måtte utbedres. Dårlig drenering hadde ført til vannskader og stort forfall (FD 1989).

Prosjektet var nasjonalt finansiert gjennom hele byggeperioden. I 1988 reiste Norge spørsmålet om Nato kunne prefinansiere resterende del av utbyggingen. Bakgrunnen var at Hellas og Tyrkia hadde fått hjelp til tilsvarende prosjekter. I 1992 sendte FD en prefinansieringserklæring til Nato. Til tross for at norske myndigheter var klar over at mulighetene var minimale, sendte de søknaden utfra tanken om at det var forsøket verdt. Tilbakemeldingen var at Nato krevde en internasjonal anbudskonkurranse for at prosjektet i det hele tatt skulle bli tatt opp til vurdering. Forsvarsdepartementet anslo da at Norge hadde små muligheter til å få refundert disse midlene fra Nato. Til gjengjeld var det en fare for at utenlandske selskaper kunne komme til å vinne en anbudskonkurranse, med "følgende kontantstrøm til utlandet". Konklusjonen ble at hvis en ikke fikk refundert midlene fra Nato og et utenlandsk selskap vant anbudskonkurransen, ville Norge som nasjon få en svært liten del av ringvirkningene av prosjektet. Derfor trakk Norge prefinansieringserklæringen for Frøy-prosjektet (FD 1992b).

I 1992 ble prosjektet underlagt kontroll av Riksrevisjonen. Det Riksrevisjonen særskilt kommenterte, var at prosjektet ikke hadde et godkjent byggeprogram før i januar 1989. Det var foretatt en rekke utvidelser av prosjektet på lokalt plan uten at Forsvarets overkommando var klar over det. Dessuten burde et så omfattende prosjekt ha vært med i selve St.prp nr 1 og ikke i Forsvarsdepartementets utrykte vedlegg. Videre stilte Riksrevisjonen en del spørsmål rundt overforbruk, men det ble ikke kommentert i Innst. S. nr 117 (1993-94) (FD 1993b).

Innledningsvis ble prosjektet beregnet ferdig i 1992 (FD 1981b). Med oppgraderingene endret denne vurderingen seg til 1996 (FD 1993a). I en artikkel i avisen *Nordlys* fra 27. april 2013 ble det imidlertid hevdet at de siste byggene først sto ferdig i 2002. Frøy-stillingene er nå i ferd med å bli avhendet. Noe skal rives, noe mures igjen og noe skal avleveres til Nord-Troms museum (Solvang 2013).

Brorparten av stillingene tilknyttet Frøy-prosjektet lå i Storfjord kommune. Kommunen huset også beredskapskompaniet fra 2. Bataljon. Mot slutten av 1970-tallet var det i hovedsak behovene til denne avdelingen som preget diskusjonen mellom Forsvaret og Storfjord kommune (TLF 1979a). Forsvaret ønsket å bygge et skytefelt, mens kommunen på sin side ønsket at det skulle opprettes en fast garnison, for på den måten å skaffe flere arbeidsplasser til kommunen. Avdelingen rullerte nemlig slik at de ansatte var bosatt i Målselv og betalte skatt dit, ikke til Storfjord. I tillegg kom Forsvaret med et nytt ønske fra høsten 1978. 900 kvadratkilometer av kommunens 1500 kvadratkilometer skulle bli et forbudt område med sterke begrensninger for ferdsel. Forsvarets hensikt var å forebygge uønsket virksomhet ved de militære anleggene som enten eksisterte eller ville kunne bli bygget, og Frøy-prosjektet aktualiserte problemstillingen. Videre ville

Forsvaret også skjerme militær aktivitet som beredskapsøvelser og forsvarsforberedelser (TLF 1979b). Her ser vi enda en gang at Forsvaret forskutterte en utbygging.

Med bakgrunn i Forsvarets behov i kommunen foreslo forsvarsminister Rolf Hansen våren 1979 at det burde nedsettes et samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Etableringsmøtet ble holdt våren 1980, og mandatet for utvalget var å drøfte hvordan Forsvarets behov best kunne innpasses i Storfjord kommune og å anbefale løsninger. Følgende ble understreket : “Under arbeidet må det tas høyde for ønskeligheten av løsninger som så langt råd også tar hensyn til Storfjord kommunes interesser.” (TLF 1983) I 1983 beskrev Troms landforsvar samarbeidet med Storfjord kommune som godt, og at de ikke hadde støtt på nevneverdige vanskeligheter i kontakten med grunneiere. Videre skrev de at enkeltpersoners negative innstilling til Forsvaret ikke var forventet å gi nevneverdige problemer i gjennomføring av utbyggingen. Etter hvert som utbyggingen skred frem, oppsto det noen konflikter mellom Forsvaret og deler av lokalbefolkningen. Flere av konfliktene dreide seg om begrensningene i ferdselen og tilhørende utfordringer, særlig for turistnæringen. I tillegg var det også noen konflikter rundt plassering av enkelte av stillingene. Det ble blant annet hevdet fra lokalt hold at Forsvaret ikke klarerte bygging med alle grunneiere, og det ble også tatt opp om det var i strid med Genèvekonvensjonen å plassere stillinger i umiddelbar nærhet til boligområder (FD 1991; Hansen 2012).

Hva var det egentlig som ble bygget? Hovedsakelig ble det bygget halvtroppsstillinger som besto av et dekningsrom med køyeplass til 12 mann. Fra dekningsrommene førte det ganger ut til skytestillinger som skulle dekke et spesielt område. Det var mulig på en relativt enkel måte å utvide gangsystemet og bygge flere stillinger, hvis det var behov for det. Enkelte av dekningsrommene var av dobbel størrelse, og de rommet i tillegg kompanistaben. Disse halvtroppsstillingene var satt i et system slik at de ga hverandre gjensidig støtte. Videre ble det også laget stillinger med påmonterte tårn fra stridsvogner som var tatt ut av tjeneste. Denne typen av stillinger var det særlig på nordvestsiden av Storfjorden (FD 1989).

Gjennom langtidsplanen for 1994–1998 ble det bestemt at det innen utgangen av 1998 skulle opprettes egne avdelinger som skulle bemanne Frøy-stillingene. Disse avdelingene fikk betegnelsen festningsbataljoner (FD 1993, 182).

EN NORSK MAGINOTLINJE?

Etter at Frøy-stillingene ble offentlig kjent, har mange omtalt den som en befestning, nærmest en Maginotlinje. Begrepet kan forstås på i alle fall to måter. Jeg vil her diskutere Maginotlinje i form (hva som konkret ble bygget) og Maginotlinje som strategi.

Utbyggingsmessig er det helt klart at dette ikke var en norsk kopi av Maginotlinjen. Dette var ingen stor “fjellfestning” med fort som var knyttet sammen via underjordisk jernbane. Frøy-stillingene var en utbygging av deknings-/oppholdsrom med tilhørende skytestillinger for en halvtropp. Stillingene var satt i et system, slik at flere kunne gi hver-

andre gjensidig støtte og på den måte vanskeliggjøre et angrep fra mekaniserte styrker. Gjennom plasseringen av disse stillingene forsøkte forsvareren å tvinge motstanderen til å forlate sine pansrede kjøretøyer og angripe stillingene med infanteri. Det ville gjøre det enklere å ramme de myke målene på en mer effektiv måte. Stillingene var også søkt lagt til steder som ville være ufordelaktig for en angriper – punkter som direkteskytende støttevåpen, først og fremst stridsvogner, ikke kunne ramme, eller som bare noen få hadde mulighet til skyte mot samtidig. Det ble også lagt opp til å benytte eldre stillinger, for eksempel tyskbygde, som narreanlegg. Under krigen hadde de tyske styrkene planlagt sitt forsvar av dette området i et sammenhengende system. De tyske erfaringene fra kampene på østfronten tilsa at støttepunkter ikke var nok. Det var likevel denne løsningen det norske forsvaret valgte.

Som strategi vil vel de fleste si at Maginotlinjen var forfeilet siden den ikke hindret Tyskland i å erobre Frankrike forsommeren 1940. På den annen side gjorde ikke de tyske styrkene noen skikkelige forsøk på å komme seg gjennom. De valgte å gå rundt. Det kan tyde på at de anså at det ville ha kostet så mye å komme seg gjennom, at de var villige til å gå til krig mot Nederland, Belgia og Luxemburg for å komme seg rundt. Dermed er det jo mulig å si at linjen i seg selv ikke var en forfeilet strategi, den forhindret et angrep over den fransk-tyske grensen. Strategien forutsatte imidlertid ikke en storeuropeisk krig, og på den måten var den feilslått.

Hvis vi trekker noen paralleller til Frøy-stillingene, var de for det første, som jeg har vært inne på, ikke en Maginotlinje. Frøy-stillingene besto av fredstidsbyggede dekningsrom for i underkant av en brigade og noen få kanonstillinger med tårn fra utrangerte stridsvogner. Jeg finner det vanskelig å sammenligne dem med Maginotlinjens enorme anlegg av fort med artilleri i hevbare pansertårn, underjordiske jernbanelinjer for å kunne forflytte personell og materiell og annen infrastruktur som hele garnisoner inkludert messe og sykehus – alt under bakken. Likheten måtte i så fall være at begge var statiske. Etter at posisjonen til én av stillingene hadde blitt kjent, ville det vært lett for motstanderen å beskytte anlegget. Med innføringen av presisjonsstyrte avstandslevete våpen kunne dette vært en særdeles effektiv måte å slå ut de små dekningsrommene til Frøy-stillingene. På den annen side ville en motstander sannsynligvis kun hatt kjennskap til selve ildstillingenes posisjon, ikke hvor dekningsrommet var. Sannsynligvis ville presisjonsstyrte våpen ha blitt brukt mot ildstillingene, og dermed ville de trolig bare ha slått ut den ene stillingen og ikke hele halvtoppsstillingen. En annen faktor er at på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet var presisjonsstyrte våpen kostbare og av den grunnen få. For at de skulle ha blitt brukt, er det trolig at det å slå ut den ene stillingen med den halve troppen måtte ha vært høyt prioritert.

For det andre ville det trolig ikke ha vært like enkelt å gå rundt Frøy-stillingene som det var å gå utenom Maginotlinjen. Det var i hovedsak to mulige måter: på sjøen eller gjennom Sverige. En omgåelse på sjøen ville trolig uansett krevet at angriperen åpnet en

vei gjennom Lyngen-området for å få gjennom både etterforsyninger og forsterkninger. Å gå gjennom Sverige ville ha krevd vilje og styrker til først å slå, eller i alle fall sikre, flanken mot de svenske styrkene, før en deretter kunne ha kommet seg inn i Norge, trolig over Bjørnfjell.

En mer naturlig sammenligning er felttoget i Norge under annen verdenskrig. Hegra festning i Trøndelag klarte å holde stand frem til 5. mai og var den siste avdelingen i Sør-Norge som overga seg. Hegra festning, eller Ingstadkleiva fort som den opprinnelig het, ble bygget i 1907–1910 og lagt ned i 1926. I april 1940 etablerte seg en mer eller mindre improvisert norsk styrke i fortet og klarte å stå imot en overlegen motstander (Hauge 1995, 145). Men også i dette tilfellet feilet festningen, ved at den ikke var riktig plassert i forhold til hovedfremrykningsaksen til de tyske styrkene. Likevel brukte de tyske styrkene store ressurser for å erobre festningen, da den lå som en motstandslomme i ryggen på tyskerne.

Ville Frøy-stillingene ha klart det som var hensikten med dem, å øke holdetiden for på den måten sikre mobilisering og overføring av forsterkninger? Dette er et spørsmål som er meget vanskelig å svare på uten at Russland frigjør de eventuelle sovjetiske planene for et angrep på Norge (og jeg antar de hadde planer for et angrep). Uten slike kilder er det vanskelig å anslå hvordan de sovjetiske styrkene vurderte disse stillingene i forbindelse med en eventuell invasjon. Videre forskning basert på det som allerede er kjent, kan likevel gi noen svar. Det som virker å være ganske sikkert, er at de norske forsvarsplanleggerne hadde tiltro til disse stillingene. Forsvaret la mye i dem, både i form av kroner og øre, men også i form av tillit til at de ville fungere.

KONKLUSJON

Formålet mitt har vært å se på om hvorfor det ble besluttet å gjennomføre en utbygging av permanente forsvarsstillinger i Lyngen-området, og hvorfor dette ble utredet og besluttet på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Stillingene har et visst myteaspekt hengende over seg, og har blitt beskrevet som “Maginotlinja fra Lyngen” (Nordlys 1992, 2) og “fjellfestningen i Troms” (Ulriksen 2002, 225). Utbyggingen har vært kjent, men av sikkerhetsmessige årsaker har en ikke fått kjennskap til omfanget av utbyggingen og planene for hvordan den var tenkt brukt.

Jeg har ønsket å finne hva som var årsakene til utbyggingen, både med tanke på fagmilitære vurderinger, men også om forklaringen kunne finnes innenfor en bredere nasjonal og internasjonal sikkerhetspolitisk kontekst. Den eksisterende forskningslitteraturen, som er marginal, konsentrerer seg om å forklare hva som var den fagmilitære hensikten med denne utbyggingen. Det er svært få som har gått noe mer inn på å se på hva de bakenforliggende årsakene til utbyggingen var. Innledningsvis reiste jeg fire spørsmål som jeg har brukt for å hjelpe meg i å finne svaret på problemstillingen:

1) *Hvorfor ble det iverksatt en utredning om hvilke muligheter det var for å gjennomføre en fredstidsutbygging av permanente stillinger i Lyngen-området?*

Prosjektgruppe Frøy ble nedsatt og gitt mandat av ØKN, generaløytnant Huitfeldt, i november 1977. Det kan virke som om innspillet opprinnelig kom fra major Godager ved Ingeniørstaben ved FKN. Ideen ble første gang fremmet under et transportlinjeseminar Nordland våren 1977, og Ingeniørstaben fremmet og utdypet ideen i et skriv fra august 1977. Transportlinjeseminalet ser ut til å ha vært et biprodukt av *Forsvarsanalysen* og arbeidet til Forsvarskommissjonen av 1974. I oktober 1977 ble det gjennomført en innledende rekognosering i området. Rapporten fra rekognoseringen kritiserte hva som hadde vært gjort så langt i Lyngen-området og kom med forslag til hvordan dette kunne gjøres bedre. Denne rapporten kan ha virket inn på Huitfeldt sin beslutning om å gjennomføre en utredning.

2) *Hva var hensikten med å bygge stillingene?*

Tre forklaringer blir ofte brukt, enten i forskningslitteraturen eller i samtaler med forskere og forsvarsansatte:

- Øke mulighetene for å holde området lengre.
- Kraftutbyggingen i området hadde redusert forsvarsverdien.
- Frigjøre avdelinger, spesifikt den brigaden som var tiltenkt som Lyngenbrigade, ved å benytte en spesialtilpasset avdeling for å bemanne stillingene.

I kildematerialet som jeg har hatt tilgang til, blir det å øke muligheten til å holde området lenger, for å kunne sikre en mobilisering og overføring av styrker til Troms, oppgitt som motivene bak å iverksette en utredning. At forsvarsevnen ble redusert etter utbyggingen av anleggsveier, er en forklaring som jeg ikke har funnet i de to grunnlagsdokumentene, men den dukket opp i senere dokumenter. Det kan være at den reduserte forsvarsevnen på grunn av kraftutbyggingen ligger implisitt i at eksisterende stillingsutbygging ikke i tilstrekkelig grad ville hjelpe en forsvarer. Likevel er det trolig at kraftutbyggingen ble tilført som en faktor underveis i prosessen og dermed ikke var et opprinnelig motiv. Den kan likevel ha vært en viktig årsak til beslutningen om bygging av stillinger i området. En spesialtilpasset avdeling som skulle bemanne stillingene er ikke nevnt i noen av kildene som jeg har funnet. Den er dermed ikke en del av de opprinnelige årsakene til utbyggingen. Etter hvert kom en slik avdeling på plass, men det var ikke før mot slutten av 1990-tallet. Videre har jeg sett på om det er mulig å forklare utbyggingen gjennom kvaliteten på de norske avdelingene, med tanke på materiell og utdanning. Det er mulig at manglende evne til å beskytte de norske avdelingene med pansrede kjøretøyer ble søkt kompensert ved å bygge stillinger. Det er likevel ikke noe som indikerer at en regnet kvaliteten på befal og mannskaper som så lav at de bare var i stand til å gjennomføre forsvarsoperasjoner, og at dette krevde en utbygging.

Selv om det var mange gode årsaker til at det burde bygges stillinger i området, hva var så bakgrunnen for at disse burde bygges i fred og stå klare til enhver tid? Enkelte antagelser tilsa at i dette området kunne de første sovjetiske styrkene være på plass 30 timer etter at et angrep var innledet. Det ville dermed ikke være mye tid til forberedelser i form av stillingsutbygging, selv for en stående avdeling, når en trekker fra tiden den ville bruke på å komme seg til området. Selv under gunstige forhold ville det ikke være tilstrekkelig. Videre var det vanskelige grunnforhold i området, og hvis det i tillegg var tele i bakken, ville dette gjøre arbeidet enda mer tidkrevende. Likevel mener jeg en i tillegg til disse objektive forklaringene også må legge til de ydmykende erfaringene fra 9. april 1940. Dermed er det nok plausibelt å si at en av hovedårsakene til at det ble gjennomført en utbygging av permanente stillinger i fredstid, var den knappe tiden en forventet, eller rettere sagt fryktet, at en hadde til forberedelser.

En annen mulighet var at stillingsutbyggingen skulle være et billigere alternativ eller supplement til å investere i økt overføringskapasitet, eventuelt en reduksjon i overføringstiden, av styrker fra Sør-Norge til Troms. Denne forklaringen har jeg kun støtt på i kilder som er skrevet 15 år etter at ideen ble fremmet og i et skriv som blant annet prøver å forklare utbyggingens budsjettoverskridelse. Likevel er dette en forklaring som blir oppgitt av den personen som opprinnelig kom med ideen, og den kan derfor ikke avskrives som en mulig hovedhensikt med utbyggingen.

3) Hvorfor skjedde denne utbyggingen i Lyngen-området?

Lyngen-området var, og er, den første defilé hvor det er mulig å ta opp kampen med få styrker mot en overlegen motstander som kommer fra øst, enten gjennom Finnmark eller Finland. Det kan se ut til at området ble valgt ut allerede i de første forsvarsplanene etter annen verdenskrig. Den gangen var det få styrker til å forsvare de strategisk viktige områdene vurdert ut fra befolkningssentra og industri, og det å ta opp kampen i Lyngen-området kunne regnes som periferiforsvar. Også i Natos planverk ble Lyngen opprettholdt som området hvor kampen mot de sovjetiske styrkene skulle tas opp. Etter hvert som Vest-Tyskland ble medlemsland og Nato dreide over til en strategi med grensenært forsvar, opprettholdt Forsvaret planene om at Lyngen skulle være det første området hvor en ville forsøke å stanse en fremrykning. Områdets betydning ble ikke redusert etter at trusselvurderingene tilsa at det kunne komme ett isolert begrenset angrep mot Finnmark. Forsvaret valgte fremdeles å holde på konsentrasjonen i Troms. Dog ble antallet beredskapsavdelinger i Finnmark økt, og det ble forhåndslagret materiell til en utrykningsstyrke som skulle flys inn fra Sør-Norge.

På begynnelsen av 1950-tallet ble det vurdert at området ville være utsatt for omgåelse, særlig via sjøen, men også med luftbårne styrker. Etter hvert som kystforsvaret ble bygget ut, ble det vurdert til å være så sterkt at en trussel fra sjøsiden ikke lenger ville være like påtakelig. Både en omgåelse på sjøen, men spesielt med luftbårne styrker, ville ha vært avhengig av usikre etterforsyningslinjer. Det er dermed trolig at Sovjetunionen

hadde blitt nødt til å sikre seg Lyngen-området for å kunne få etterforsyninger til avdelinger lengre sør. En eventuell omgåelse via Sverige ble også vurdert, men Sverige ville trolig ha tatt opp kampen, og dermed hadde Sovjetunionen også havnet i krig med Sverige.

4) Hvorfor kom beslutningen på dette tidspunktet?

I forbindelse med arbeidet til Forsvarskommisjonen av 1974 ble det gjennomført flere analyser i forsvaret. Arbeidet med disse analysene har ledet til at ideen kom frem. Det hadde vært, og var, en stadig styrking av kystforsvaret i området. Kystforsvarsanleggene kunne tvinge en motstander til å gjennomføre landsetting i områder som var gunstige for en forsvarer. Dermed ble det viktig å sikre innfallsporten gjennom Skibotndalen. Samtidig ble det øremerket allierte landmilitære styrker som skulle ha Norge som eneste innsatsområde ved en krig. Det kan være at dette ga større tro på at holdt en bare ut, ville hjelpen komme. Det er ikke noe som tyder på at dette avgjorde tidspunktet for utbyggingen, men sikring av havner og flyplasser for å få inn forsterkninger var helt klart en av hensiktene med Frøy-stillingene.

Utbyggingen var trolig også et stille motsvar til den sovjetiske utbyggingen på Kola. Med en økt tilstedeværelse av styrker på Kola økte også sannsynligvis frykten for et kuppert angrep, hvor Forsvaret ikke ville ha tid til forberedelser. Hemmeligholdelsen rundt utbyggingen gjør det mindre sannsynlig at den i seg selv var ment som avskrekking. I et sikkerhetspolitisk bilde er det mer trolig at utbyggingen skulle fremme integrasjonen med Nato, gjennom å vise økt nasjonal satsing på utbygging av forsvarsverker. Norge la opp til et samspill mellom norske og allierte innsatsfaktorer på nordflanken, slik som CAST-brigaden. I neste omgang ville tettere integrasjon føre til ett nærere samarbeid med Nato, og dermed til økt avskrekking, men likevel på en slik måte at ikke norsk forsvarsutbygging i Lyngen-området fremsto som provoserende. Ved å se på de bilaterale diskusjonene mellom Norge og særlig USA, men også Canada og Storbritannia, ville det kanskje vært mulig å få et klarere svar på det sikkerhetspolitiske aspektet.

NOTER

- 1 Med faste eller permanente stillinger, mener jeg stillinger som er bygd på en slik måte og kvalitet samt at det gjennomføres periodisk vedlikehold slik at stillingene til en hver tid kan tas i bruk uten at det er behov for større forberedelser for å kunne benytte dem.
- 2 Holst (1967, 33) fremstiller Norges relasjon til Sovjetunionen for å være basert på en kombinasjon av *avskrekking* og *berørligelse*. På den ene siden er det viktig å avskrekke sovjetiske ekspansjonsplaner, på den andre siden er det like viktig å unngå å provosere.
- 3 Kun ved ett tilfelle i 1951–1952, i forbindelse med opprustningen etter utbruddet av Koreakrigen, ble det seriøst vurdert å oppgi denne politikken (Skogrand og Tamnes 2001, 80).
- 4 Fleksibel respons (flexible response) gikk ut på at Natos svar på en militær utfordring skulle tilpasses situasjonen. Strategien som hadde vært gjeldende frem til dette tidspunktet var massiv gjengjeldelse, ethvert anslag skulle møtes med omfattende bruk av atomvåpen.
- 5 Dette er nærmere diskutert i Njølstad (1990).
- 6 SALT-1 ble inngått i 1972 og var bilateral mellom de to supermaktene. Denne avtalen var todelt. En del gikk på å hindre utbygging av antirakettssystemer og den andre satte tak på offensive atomvåpenbærere. To år senere ble de enige om et oppfølgingsforslag, SALT-2, som skulle la opp til en ytterligere reduksjon i den strategiske styrken. Denne avtalen ble ikke ferdigforhandlet før i 1979 og ble etter hvert lagt på is. For mer, se Tjelmeland (2006, 92–93).
Helsinki-erklæringen var sluttproduktet til det først møtet til Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE). Denne slo fast prinsippet om respekt for et lands suverenitet og de gjeldende landegrensene i Europa. I tillegg var det en del som gjaldt respekt for menneskerettigheter og fri utveksling av ideer og informasjon. Avtalen ble underteignet i august 1975. Avtalen ble raskt kritisert på vestlig side ved at den innebar en de facto anerkjennelse av det sovjetiske herredømmet over Øst-Europa, og det eneste Vesten hadde fått, var tomme ord og løfter om menneskerettigheter. For mer se Tjelmeland (2006, 104–105; Njølstad 1990, 17).
- 7 Avsnittet er hentet fra Gjeseth (2011, 27–32).
- 8 Manøverstrid er kombinasjonen av bevegelse og ild på taktisk nivå.
- 9 Trusselvurderingene tilsa at Sovjetunionen kom til å bruke styrker som var motorisert og mekanisert. Videre var det også forventet at de i stor grad ville søke å kjempe fra eller i tilknytning til sine kjøretøy.
- 10 Defilé er en vanskelig passasje (for eksempel en trang dal, område mellom to vann, vei som snikler seg i en bratt fjellskråning langs en fjord, el.) som en troppestykke bare kan passere på smal front, og der det ikke er nok plass for utvikling til strid.
- 11 De norske avdelingene, særlig infanteriet, hadde få kjøretøy og var dermed i høy grad nødt til å forflytte seg til fots. De sovjetiske avdelingene hadde en stor mengde kjøretøy og var dermed i stand til å forflytte seg raskt, men de ble også bundet til å forflytte seg langs akser hvor de hadde fremkommelighet. Mengden av kjøretøyer førte også til at det var behov for store mengder med etterforsyninger, disse ble i stor grad transportert på kjøretøyer (lastebiler) som ikke egnet seg særlig godt til forflytning i terrenget.
- 12 Jfr Borresen m.fl. (2004) hadde de 70 prosent bemanning på slutten av 1960-tallet. Dette økte til 80 prosent på 1980-tallet.
- 13 *Forsvarsanalysen* ble utført av Forsvarets forskningsinstitutt i tidsrommet 1975–78 på oppdrag fra Forsvarskommisjonen av 1974. Analysen var ett omfattende arbeid som var en sammenfatting av flere analyser, for eksempel Kampflyanalysen, Sjøforsvarsanalysen og Analyse av Hærens operative enhet. Noen av disse analysene var gjennomført i tiden før FFI fikk oppdraget. Formålet med analysen var å belyse hvordan alternative størrelser og sammensetninger av Forsvaret påvirket Forsvarets evne til å løse oppgaver fastlagt av politiske myndigheter. Resultater fra analysearbeidet ble fremlagt fortløpende for Forsvarskommisjonen. Sluttrapporten ble ferdigstilt i 1978 og samme år fremla Forsvarskommisjonen av 1974 sin utredning.
- 14 I april 1948 underskrev Finland Vennskaps-, samarbeids- og bistandspakten (VSB-pakten) med Sovjetunionen. I denne forpliktet Finland seg til å avverge et hvert angrep som ble rettet mot Finland, eller mot Sovjetunionen gjennom finsk territorium, av Tyskland eller stater som var i allianse med Tyskland. Etter dette var Finland knyttet til den sovjetiske interessefæren.
- 15 Forsvarssjefens Dokument 1 la til grunn 4 mulige situasjoner: 1) Fredssituasjonen, 2) Et begrenset, overraskende angrep på Finnmark-Troms. 3) Et begrenset overraskende angrep mot hele Nord-Norge, eventuelt omfattende Trøndelag. 4) Angrep mot hele Norge som del av en større konflikt. (Langsæter 1974, 3).
- 16 D-dag er et militært uttrykk som brukes i forbindelse med planlegging av operasjoner for å angi angrepsdagen, uten at en trenger å sette en spesifikk dato. Klokkene-H angir starttidspunktet. Ved å føye til + eller – og et tall vises det da til så mange dager eller timer før eller etter. D+2 blir altså angrepsdagen+to dager.
- 17 Det blir også brukt "fog of peace" som benevnelse på dette.
- 18 Før mannskapene ble overført til Brig N hadde de fleste vært gjennom en tre måneders rekruttskole.
- 19 St.meld. nr. 9 (1973–74) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974–78*:50–51.
- 20 Med tungt materiell menes kjøretøy, avdelingsvåpen som maskingevær og mitraljøser, og lagutstyr som telt, ovn osv.
- 21 Etter annen verdenskrig ble alle brigadene, i samsvar med tradisjonene fra før krigen, kalt brigade. I 1952 ble det gjennomført en organisasjonsendring hvor mobiliseringsbrigadene ble omdøpt til kombinerte regiment, mens de stående brigadene fortsatt ble kalt brigade. I 1983 ble igjen brigadebetegnelsen innført for alle.
- 22 Verneplikten ble innført i Nord-Norge i 1897 og etableringen av landstridskreftene startet i 1898. (Ydstebø 2001, 122).

- 23 30 millioner 1951-kroner, dette tilsvarer i overkant av 468 millioner 2013-kroner.
- 24 Utskrivningsstyrken omfatter dem som er tilgjengelig for å kunne innkalles til førstegangstjeneste og deretter bli mobilisert. Hvis en avdeling var beregnet å sikre mobilisering og overføring av avdelinger fra andre deler av landet, måtte denne kunne settes opp raskt, og dermed var det nødvendig å ha en utskrivningsstyrke med kort reiseavstand.
- 25 Kompaniene i bataljonen rullerte på dette oppdraget. Bataljonen hadde fast garnison på Skjold.
- 26 Denne strategien baserte seg på at en gjennom mengde, både av materiell og personell, i første omgang skulle avskrekke en motstander fra å angripe ved å vise at dette kom til å bli en langvarig krig og for det andre i en krigssituasjon kunne holde striden gående over lengre tid, i verste fall måneder og år.
- 27 For kart, se figur 1. Anleggsveiene ble opprettet for å kunne demme opp og bygge tunneler fra vannene som ligger på fjellplatået vest for E-78. (Lundesgaard 1995, 31; Gjeseth 2011, 268).
- 28 Denne standard brigadeorganiseringen blir i studien kalt for Brig 78. Studien foreslår en justering av denne organiseringen til det studien kaller for en Brig 85 struktur. Etter videre arbeide i Hæren blir denne sistnevnte strukturen noe omgjort og døpt til Brig 90.
- 29 Grenseregimentsstridsgruppene var avdelinger på regimentsstørrelse. På grunn av Sveriges nøytralitet kunne de ikke benevnes grenseregiment siden dette gikk mot de internasjonalt gjeldende avtaler. De fikk dermed betegnelsen stridsgruppe og behøvde dermed ikke å oppgis i åpne kilder.
- 30 Avdeling som inneholdt fra to til flere brigader, tilsvarende det som på norsk blir betegnet divisjon.

Litteraturliste

UPUBLISERTE DOKUMENTER

6 DIV (6. DIVISJON – RAFA-2526)

1979a. *Fremtidig brigadeorganisasjon. Stabsstudie*, datert 10. desember. Eske 357. 201 Fremtidig brigadeorg Stabsstudie (I). j.nr 10131/79/B/FKN/KOMLAND/F B-H/ED/201.10.

1979b. Skriv fra Hærens Stabsskole, Vedlegg D i *Fremtidig brigadeorganisasjon – stabsstudie* datert 15. august. Eske 357. 201 Fremtidig brigadeorg stabsstudie (I). , j.nr 417/79/B/HSTS/VE/SØ/201.

DKN (DISTRIKTSKOMMANDO NORD-NORGE – RAFA-2510)

1950a. *Forsvarskommisjonens innstilling – Den spesielle del.* datert 14. mars. Eske 162, mappe 201 Hærens org, j.nr. H-180/50/916/PMS/AP,

1950b. *Forsvarskommisjonens innstilling. Den spesielle del.* datert 11. februar. Eske 162, mappe 201 Hærens org, j.nr. H-110/50/KW/HN.

1949. *Norge.* Eske 162, mappe 201 kommisjoner og org, j.nr H 1178/49.

FD (FORSVARSDEPARTEMENTETS BORTSETTINGSARKIV REF 89/00059/872.SPMP/ SPERRESTILLING FRØY/ÅRSTALL 1981–1989)

1993a. *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 23. mars. J.nr. 89/00559-80/ FD VI P/EG/872.

1993b. *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 26. februar. J.nr 89/00559-79 .

1992a. *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 22. desember. J.nr. 15539/92/B/FBT TII/TFG/AJJ/872.

1992b. *Prefinansiering av sperrestillinger – Frøy*, datert 20. mars. J.nr 131/92/FD V 3/ENE.

1991. *Vedr. Sak 125/91 i Storfjord formannskap*, datert 15. august. J.nr 89/00559-62.

1989. *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/ forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september. J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872.

1981a. *Prosjekt Frøy*, datert 25. juni. J.nr 7139/81/B/FD V 1/TAW/AMB/872.

1981b. *Prosjekt Frøy*, datert 17. juni. J.nr. 58/81/FD V 1/TAW/AMB

1981c. *Prosjekt Frøy*, datert 19. mai. J.nr. 007139.

1981d. Notat fra Forsvarets Overkommando *Prosjekt Frøy*, datert 15. mai. J.nr. 007139.

FKN (FORSVARSKOMMANDO NORD-NORGE)

1978. *Uttalelse om forsvarskommisjonens innstilling*, datert 6. september. j.nr. K-2915/78/B/FKN-O/GG/UR/203.

1977a. Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august. j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3.

1977b. *Transportlinjestudie i Nordland 22-25 nov 1977*, udatert. j.nr. H3952/77/B/FKN/KOMLAND/AL/BT/320.

1977c. *Transportlinjestudie i nordland 22-25 nov 1977*. Vedlegg C, plan-status og reserver (Gitt av O-staben), udatert. j.nr. H-3952/77/B/FKN-KOMLAND/AL/BT/320.

1977d. *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "FRØY". Mandat*, datert 15. november, j.nr. H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/972.

1977e. Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august. j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3.

HO (HÆRENS OVERKOMMANDO – RAFA-1942)

1969. Analyse av landforsvar, Vedlegg 2 til kap c mobiliseringsavdelinger, *Hærens trosseliste* 1969. Eske 135.

HÅLING (HÅLOGALAND INGENIØRBATALJON – RAFA-2244)

1953. *Lyngen festning. Forslag til utbygging*, datert 25. august. Eske 8, Brevkopier hemmelig 1953, j.nr. H-187/53 JV/MJ.

1952. *Beredskapstiltak i den nåværende situasjon. Utarbeidelse av plan for beredskapstiltak i en 2-års periode fra 1/7 1950 til 1/7 1952*, datert 26. april. Eske 8, Brevkopier Hemmelig 1952, j.nr. H-101/52 CT/KMR.

IFS (INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER)

1979. *Operativ vurdering for forsvar av omr Skibotndalen – Oteren – Øvergård i forbindelse med "Frøy"*, datert 16. januar. Troms landforsvar/ Brig N, Kopibok 26, J.nr. H93/79/B/TLF/G-3/HK/MS/872.

1977. ØKNs varslede Skibotnstudie. *Rapport fra rekognosering i Skibotn med Sjø/ TLF 14 okt 77 – synspunkter på de fortifikatoriske tiltak i området mm*, datert 17. oktober. Notat fra Ass ingsj/ Div 6 til Ingsj/ Div 6.

OB (MILITÆRT PERSON- OG ORGANISASJONSARKIV OLE BERG – RAFA-2975)

1950. *Angrep i nord. Et opplegg til diskusjon*, datert 20. april. Eske 28, mappe 28-2.

1949. *En strategisk vurdering av Norges forsvar. Forsvarets oppgaver*, Forsvarsstaben, datert mars. Eske 28, mappe 28-2.

Udatert a. *Betraktning over Norges militærpolitiske stilling som grunnlag for vår forsvarsorganisasjon*. Eske 28.

Udatert b. *Forsvarsplan for Norge*. Eske 28, mappe 28-2.

Udatert c. *Preliminær innstilling fra det strategisk-politiske utvalg*. Eske 28, mappe 28-10.

TLF (TROMS LANDFORSVAR/BRIGADEN I NORD-NORGE – RAFA-3985)

1983. Notat fra sj/TLF til Stsj/ FO, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, datert 25. april. Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret.

1981. *Særutskrift av møtebok for Storfjord formannskap sak 168/81, Fast garnison i Skibotn*, 9. mars. Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Kommunale møter.

1979a. *Momenter for møte om Storfjord kommune*. Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan.

1979b. *Orientering gitt på åpent møte 28 apr 79 på Hatteng skole*. Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan.

INTERVJUER

GJESETH, GULLOW.

2013. Intervju med forfatteren 18. mars.

---. 2012. Intervju med forfatteren 3. november.

INGEBRIGTSEN, EGIL.

2013. Intervju med forfatteren 15. januar.

LITTERATUR

BERG, ROALD.

2001. *Profesjon, union, nasjon: 1814-1905*. Bd. 2 av *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.

BERGH, TROND OG KNUT EINAR ERIKSEN.

1998. *Storhetstid og stormkast, 1955-1997*. Bd. 2 av *Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914-1997*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

BJERGA, KJELL INGE.

2002. *Enhet som våpen: Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002*. Bergen: Eide forlag.

BONES, STIAN.

2010. Finland i den nordiske balansen under den kalde krigen. I *Norsk-finske relasjoner*. Redigert av Einar-Arne Drivenes og Rolf Inge Larsen. Tromsø: Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 16-27.

BRINCK, F H.

1977. *Sårbarheten av transportlinjene i Nordland anno 1977*. Notat S-504. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

BØRRESEN, JACOB, GULLOW GJESETH OG ROLF TAMNES.

2004. *Allianseforsvar i endring: 1970-2000*. Bd. 5 av *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.

DALSJÖ, ROBERT.

1987. Tungt vägande kritik? En granskning av kritik mot teorin om nordisk balans. *Militärhistorisk tidskrift. Årsbok*. 1987: 131-185.

ERIKSEN, KNUT EINAR OG HELGE PHARO.

1997. *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*. Bd. 5 av *Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

ENGLUND O.C., T. LANGSÆTER OG E.G. WESSEL.

1978. *Rapport fra krigsspill "FRØY" I om forsvar av Skibottendalen-Oteren Øvergård*. Notat S-518. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

FORSÉN, HÅKAN.

2009. Luckan i norr. *Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1-2009*: 112-121

FORSVARSDEPARTEMENTET.

1993. *St. meld. nr. 16 (1992-93)*

---. 1980. *St. prp. nr. 1 (1980-81)* Forsvarsbudsjettet 1981.

---. 1979a. *St. prp. nr. 1 (1979-80)* Forsvarsbudsjettet 1980.

---. 1979b. *St. meld. nr. 94 (1978-79)* Forsvarskommissjonens utredning og hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1979-83.

---. 1978a. *St. prp. nr. 1 (1978-79)* Forsvarsbudsjettet 1979.

---. 1978b. *Forsvarskommissjonen av 1974*. NOU 1978:9

---. 1977. *St. prp. nr. 1 (1977-78)* Forsvarsbudsjettet 1978.

---. 1976. *St. prp. nr. 1 (1976-77)* Forsvarsbudsjettet 1977.

---. 1973. *St. meld. nr. 9 (1973-74)* Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974-78.

---. 1972. *St. meld. nr. 31 (1972-73)*. Om virksomheten i Forsvaret 1969-72.

FOSSUM, FINN.

1996. Bygging av den tyske Lyngenlinjen i Storfjordområdet i Troms under siste krig. I *Krig og evakuering på Nordkalotten 1944-1945*. Redigert av Kaija Hiilivirta, Hans Kr. Eriksen og Reidun Mellem. Rovaniemi: Grensekommunenenes arbeidsutvalg for kultursamarbeid, 161-168.

GJELSTEN, ROALD.

2001. *Simulert forsvar?: Forsvarets forskningsinstitutt og Sjøforsvaret - ulike tilnærminger til forsvarsplanlegging*. Forsvarsstudier, nr. 3. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

GJESETH, GULLOW.

2011a. "Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen", foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober. http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (lest 3. mai 2012).

---. 2011b. *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*. Bergen: Fagbokforlaget.

HANSEN, JAN ARILD.

2012. Annes revansje. *Framtid i Nord*. 20. oktober.

HAUGE, ANDREAS.

1995. *Kampene i Norge 1940*, bd 2. Sandefjord: Krigshistorisk forlag.

HENRIKSEN, KJETIL.

2006. *Fra utmattelse til manøver*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo.

HOBSON, ROLF, OG TOM KRISTIENSEN.

1995. *Militærmakt, krig og historie: en innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. IFS info, nr. 6. Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.

HOLMSTRÖM, MIKAEL.

2008. NATO:s försvar av nordligaste Sverige. *Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 212: 16-41.

HOLST, JOHAN JØRGEN.

1967. *Analyse*, bd. 1. Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt.

HOLTSMARK, SVEN G.

1999. Norge og Sovjetunionen - bilateralisering og fellesstyre. I *NATO 50 år : norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Redigert av Chris Prebensen og Nils Skarland. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé, 39-61.

HOWARD, MICHAEL.

1983. *The causes of wars and other essays*. London: Temple Smith.

HØGEVOLD, JOHN.

1939. *Militærtopografisk beskrivelse av Lyngenavsnittet*.

JOHANSEN, LARS PETTER.

1999. *Fra militært tomrom til militært tyngdepunkt: opprettelse av brigaden i Nord-Norge*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

JOHANSEN, TOM, CARSTEN LÜTKEN OG NILS M. REKKEDAL.

1992. *Utviklingen av moderne krigføring: Introduksjon til det sentrale militærteoretiske og teknologiske grunnlag for moderne militærmakt*. FFI-rapport. Sitert i Kjetil Henriksen, *Fra utmattelse til manøver. Et militærteoretisk paradigmeskifte? Doktrineutvikling i Hæren fra 1980 til 2000*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo.

JOHNSEN G.N., R.H. SOLSTRAND OG K.T. VEBJØR.

1978. Intern rapport S-71. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

KRISTIANSEN, TOM.

2002. *Krigsplaner og politikk*. Bergen: Historisk institutt, Universitetet i Bergen.

KRONVALL, OLOF.

2003. Finland in Swedish Security Policy, 1948-1962. I *The Cold War, Military Power and the Civilian Society*. Redigert av Karl L. Kleve. Bodø: Norwegian Aviation Museum, 35-43.

LANGSÆTER T.

1974. *Overraskende angrep mot Nord-Norge. En studie av angrepsalternativer*. Notat S-345. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

LUNDESGAARD, LEIF.

1995. *Brigaden i Nord-Norge 1953-1995*. Oslo: Elanders forlag.

LUNDESTAD, GEIR.

2010. Øst, vest, nord, sør: hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945. Oslo: Universitetsforlaget.

MOE, A OG S. VIK.

2012. Nesten nye forsvarsanlegg i Troms blir revet. *NRK Troms og Finnmark*, 28. september. http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.8340290 (lest 16.10.2012)

NILSEN, BENGT.

2011. Forsvarets skjulte verden. *Nordlys*. 8.oktober 2011.

NJØLSTAD, OLAV.

1990. *Détente - et mislykket avspenningsforsøk?* Forsvarsstudier, nr. 8. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

OLSEN, DAG TANGEN.

2011. Her skulle Sovjet-hæren stoppes. *Norges forsvar 7*: 26-29.

PETERSSON, MAGNUS.

2012. Gullow Gjeseth: Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen. Bokmelding i *Historisk tidsskrift* 91 (2): 310-314.

---. 2003. The theory and practice of the "Nordic balance" during the 1950s and 60s, with special emphasis on Swedish-Norwegian relations. I *The Cold War, Military Power and the Civilian Society*. Redigert av Karl L. Kleve. Bodø: Norwegian Aviation Museum, 25-34.

RAPP, OLE MAGNUS.

2011. Ville ofre Finnmark. *Aftenposten*, 4. februar 2011.

REINE E.

1978. *Analyse av hærens operative enhet*. NDRE Report S15. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

ROTH, THOMAS.

2007. *Försvar för folkhem och fosterland: den svenska krigsmakten under det kalla kriget : en essäistisk översikt*. Stockholm: Försvarshögskolan.

SKOGRAND, KJETIL.

2004. *Alliert i krig og fred: 1940-1970*. Bd. 4 av *Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Eide.

---. 1998. *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967*. IFS info, nr. 5. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

SKOGRAND, KJETIL, OG ROLF TAMNES.

2001. *Fryktens likevekt: atombomben, Norge og verden : 1945-1970*. Oslo: Tiden.

SOLSTRAND R.H.

1978. *Forsvarsanalysen - sluttrapport*. NDRE Report S14. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

SOLVANG, OLA.

2013. Den hemmelige underjordiske festningen. *Nordlys*, 27. april.

STJERN, IVAR.

2003. *Ingeniørvåpnet i Nord-Norge gjennom hundre år*. Oslo: InfoMediaHuset.

STRAND, T OG K LANGLETE.

1977. *Operativ vurdering av hovedoperasjonsområder*. Notat S-475. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.

SVERDRUP, JAKOB.

1996. *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Bd. 4 av *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

SÆVERAAS, TORGEIR E. OG KJETIL HENRIKSEN.

2007. *Et militært universalmiddel? Amerikansk "Maneuver Warfare" og norsk doktrineutvikling*. Oslo Defence and Security Studies, nr. 1. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

TAMNES, ROLF.

1997. *Oljealder: 1965-1995*. Bd. 6 av *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

---. 1991. *The United States and the Cold War in the High North*. Oslo: Ad Notam.

---. 1985. *Norway's Struggle for the Northern Flank, 1950-1952*. I *Western Security :The Formative Years*. Redigert av Olav Riste. Oslo: Norwegian University Press.

TAMNES, ROLF OG GULLOW GJESETH.

2013. Seminar på Institutt for forsvarsstudier, Oslo 19. mars.

TJELMELAND, HALLVARD.

2006. *Den kalde krigen*. Oslo: Samlaget.

ULRIKSEN, STÅLE.

2002. *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax forlag.

WALLERFELT, BENGT.

1999. *Si vis pacem - para bellum: svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975*. Stockholm: Probus.

---. 1997. Den svenska krigsplanläggningen i det kalla krigets inledande fas 1945-1958. Militära och politiska aspekter. I *Hotet från öster*. Redigert av Kent Zetterberg. Stockholm: Probus, 127-206.

WHITELEY, PETER.

1982. Military Operations on the Northern Flank. I *The Northern Flank in a Central European War*. Redigert av Lars Wallin. Stockholm: The Swedish National Defence Research Institute, 137-154.

YDSTEBØ, PALLE.

2001. *Oftobanen og forsvaret av Nord-Norge 1880-1920*. Forsvarsstudier, nr. 1. Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.

ÅSELIUS, GUNNAR.

2005. Krigsplaner og politikk: norsk krigspolitisk og strategisk tenkning mellom profesjonalisering og teknologisk modernisering før 1940. Bokmelding i *Historisk tidsskrift* 84 (4): 659-664.

TIDLIGERE PUBLIKASJONER I SERIEN OSLO FILES ON DEFENCE AND SECURITY

2014

1. JØRN QVILLER

COIN med kinesiske sætrekk? Kinas bekjempelse av ekstremisme, separatisme og terrorisme.

2. GULLOW GJESETH

Den amerikanske våpenhjelpen. Modernisering eller konservering? 1950–1968.

2013

1. ROALD GJELSTEN

Fremmede ubåter i norske fjorder. Realitet eller myte?

2012

1. TERJE HAAVERSTAD OG INGRID O. BUSTERUD

Forsvarsrettet sikkerhetssektorreform. Norsk sikkerhetspolitisk bistand til Serbia og Montenegro.

2. SAIRA BASIT OG ØYSTEIN TUNSJØ

Emerging naval powers in Asia. China's and India's quest for sea power.

3. GULLOW GJESETH

Norsk veteranpolitikk etter 1945. Noen hovedtrekk i utviklingen.

4. TORMOD HEIER

Forsvaret til Libya 2011. Klar til strid?

5. MAGNUS HÅKENSTAD OG KRISTIAN KNUS LARSEN

Long-term defence planning. A comparative study of seven countries.

6. BJØRN TERJESEN OG ØYSTEIN TUNSJØ (EDS)

The rise of naval powers in Asia and Europe's decline.

2011

1. HÅKON LUNDE SAXI

Nordic defence cooperation after the Cold War.

2. TROND HAANDE OG KJELL INGE BJERGA

Hybridkrig.

3. HARALD W. STØREN

Storbritannia og NATO. Urealistisk realisme? Britisk selvilde og betydningen av fortid, tradisjoner og ambisjoner.

4. ROALD GJELSTEN

Marinens beredskap 1960–90. Kampklar i Nordflåtens skygge.

5. JO SØLVE AADLAND DALANE

USA og Nato etter 9/11.

6. ELIN GUSTAVSEN

Vervede i Forsvaret. Motivasjon, erfaringer og fremtidsplaner.

7. OLA KREKVIK

Forsvarets samvirke med afghanske styrker. Dilemmaer og utfordringer.

2010

1. OLA BØE-HANSEN

Taliban og ISAFs propagandakrig. Kampen om den mest overbevisende historien.

2. KJELL INGE BJERGA OG GULLOW GJESETH

Heimevernet og Hæren. Landforsvaret stykkevis og delt – eller helt?

3. KJETIL HENRIKSEN

Norsk forsvarssamarbeid med Sverige og Nederland. Ikke like likevel?

4. MAGNUS HÅKENSTAD

Den norske mobiliseringshæren 1950–1970. Rasjonelt kompromiss eller nasjonal livsløgn?

2009

1. OLE LINDEMAN

Norwegian foreign policy in the High North. International cooperation and the relations to Russia.

2. SVEIN MELBY

Obama og amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk.

3. HÅKAN EDSTRÖM (ED.)

Approaching Comprehensiveness. Two grand strategic options and some of their consequences.

4. LENE KRISTOFFERSEN

Interesser i norsk engasjementspolitikk.

5. JAHN ARVID SVENDSEN

Forsvaret og private militære firmaer. En ny utfordring i internasjonale operasjoner

2008

1. BORIS BARTH

The Democratic Peace Controversy. A Critical Survey.

2. KJETIL SKOGRAND (ED.)

Emerging from the Frost. Security in the 21st century Arctic.

3. THOMAS DEVOLD

US Policy toward Russia after 9/11. Between Cooperation and Containment.

4. SAIRA H. BASIT

The Iran-Pakistan-India Pipeline Project. Fuelling cooperation?

5. ROLF HOBSON

RMA og Transformation. En historisk-kritisk analyse av to sentrale begreper i nyere vestlig forsvarspolitik.

6. INGERID M. OPDAHL

Georgia og Russland. Et vanskelig naboskap.

7. HÅKAN EDSTRÖM OCH MAGNUS PETERSSON

Norsk-svenskt forsvarssamarbeide i en ny tid.

8. SIGRID REDSE JOHANSEN

Norsk deltakelse i internasjonale militæreoperasjoner. Soldatens ansvar for en rettsstridig ordre.

PUBLIKASJONER FRA IFS

Oslo Files On defence and security: større arbeider og bredere fremstillinger rettet mot et allment publikum, online og på papir.

IFS Insights: online forum for artikler, kommentarer og papere.

Begge publikasjoner utgis jevnlig og annonseres på våre nettsider samt gjennom nyhetsbrev. Kontakt oss for å bli oppført som mottaker av nyhetsbrevet vårt.

ENKELTHEFTER ONLINE OG I GRATIS PAPIRUTGAVE

Alle Oslo Files-titlene ligger i Bibsys Brages åpne forskningsarkiv. Gå inn via våre nettsider: ifs.forsvaret.no. Gratis papirutgaver kan bestilles i den utstrekning de finnes på lager.

KONTAKT

Institutt for forsvarsstudier, postboks 890 Sentrum, 0104 OSLO.

Telefon: 23 09 59 00, e-post: info@ifs.mil.no.

PUBLICATIONS FROM IFS

Oslo Files On defence and security: in-depth studies of current issues in defence and security written for experts and non-experts alike. Oslo Files are available online and in hardcopy.

IFS Insights: online forum for brief articles, comments and working papers in defence and security studies.

SINGLE ISSUES ONLINE AND IN PAPER

Single issues of all our publications are available online through the national Bibsys Brage archive, which can be accessed through the IFS website: ifs.forsvaret.no. Unless we are out of stock, paper copies can be ordered from the IFS free of charge.

CONTACT

Norwegian Institute for Defence Studies, P.O. box 890 Sentrum, N-0104 OSLO.

Telephone: +47 23 09 59 00, e-mail: info@ifs.mil.no.

IFS PUBLICATIONS ONLINE: ifs.forsvaret.no

